b

c

d

magazin istoric

ANUL XIII Nr. 2 (143) FEBRUARIE 1979

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XIII - Nr. 2 (143)
februarie 1979

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

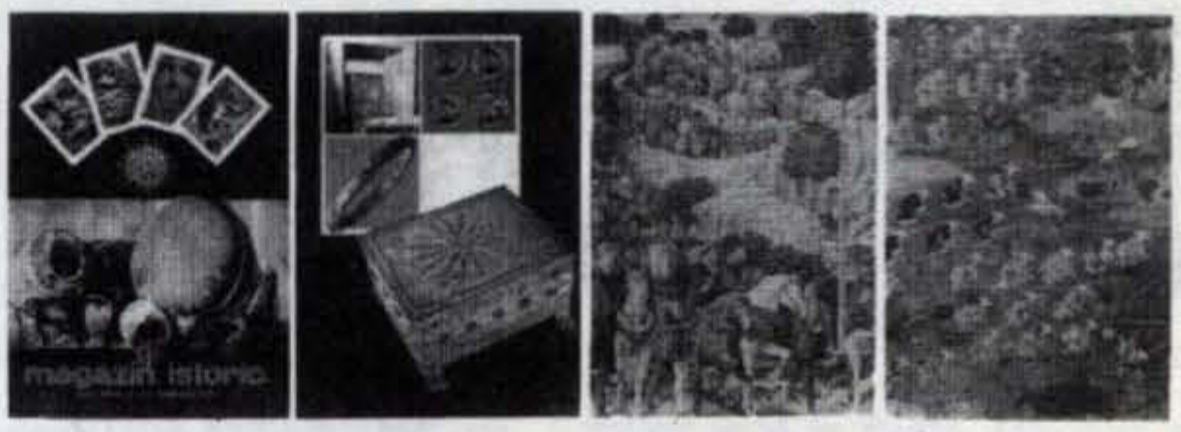

① ④ ② ③

① Filip II şi cea de-a patra soţie a sa, Olympia, în dublă ipostază: **a** şi **c** — portretele din fildeş descoperite în cavoul de la Vergina; **b** şi **d** — chipurile lor sculptate de Leochares în aur, după victoria de la Cheroneea (338 î.e.n). **În mijloc** — emblema celebrei familii regale. **Jos** — vase şi armuri purtînd patina secolelor, aşa cum au fost găsite de prof. Andronicos într-un colţ al încăperii principale a monumentului funerar. Printre ele, armurile pentru picioare, diadema din aur, scutul, un burete încă elastic

④ **a)** „...ridicînd lespedea ce acoperea sarcofagul...“; **b)** capetele de lei, aurite, care împodobeau platoşa; **c)** diadema ajustabilă asemănătoare celor purtate — cum rezultă din portretele ce s-au păstrat — de Antigonus Gonatas, Antiochus III şi Attalus III, tustrei stăpînitori ai regatelor elenistice după moartea lui Alexandru cel Mare; **d)** caseta din aur masiv conţinînd, după toate presupunerile, oasele calcinate ale lui Filip II (**Taina unui mormînt celebru,** p. 12)

② Doi dintre membrii familiei Medici, Cosimo II (cu veşminte albastre) şi fiul său, Piero (în spatele său, pe un cal alb), în viziunea pictorului Benozzo Gozzoli (**Familia Medici,** p. 23)

③ Ţărani japonezi muncind într-o orezărie. Pictură pe hîrtie de la începutul secolului XVII (**Japonia între şogun şi împărat,** p. 49)

sumar

În zilele Unirii de la 1859 (II): I.M. ŞTEFAN 2
Iulie-august 1660 — Cele 46 zile memorabile ale cetăţii Oradea: LIVIU BORCEA 7
1879-1979. Ştefan Gheorghiu — un veac de la naştere: GEORGETA TUDORAN 10
Vergina — Grecia. Taina unui mormînt celebru: MANOLIS ANDRONICOS .. 12
O regiune bogată în istorie: ION BANU 16
Costache Conachi — poet şi om politic iluminist: ALEXANDRU CERNATONI.. 18
Familia Medici guvernează Florenţa: DUMITRU ALMAŞ 23
Istorie în cărţile unei vechi biblioteci: MARIUS ANDONE 31
Regi şi căpetenii geto-dacice (II) 33
Războiul tablourilor (II): RUTH şi MAX SEYDEWITZ 35
Dispariţia normanzilor din Groenlanda: GHENRIH ANOHIN 41
Ecaterina Varga — şapte ani printre moţi: CONSTANTIN UCRAIN 46
Japonia între şogun şi împărat: SUZUKI MANABU 49
Nume de cod, „Pointblank“ (II): ANTHONY CAVE BROWN 52
„Afacerea Strousberg“ (I): VICTOR SLĂVESCU; COSTIN MURGESCU 58

● **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1979... 34** ● **Cărţi sosite la redacţie...57**
● **Poşta** Magazin istoric... **63**

ÎN ZILELE UNIRII DE LA 1859 (II)

I. M. ŞTEFAN

În noiembrie-decembrie 1858, noile Căimăcămii numite în Muntenia şi Moldova, conform hotărîrilor luate de Convenţia de la Paris (7/19 august 1858), pregătesc alegerile pentru Adunările elective, care urmează să aleagă noii domnitori. Continuăm să publicăm, în relatarea publicistului I.M. Ştefan, desfăşurarea evenimentelor din cele două principate care au dus la alegerea lui Alexandru I. Cuza, de către cele două Adunări elective, la 5 şi 24 ianuarie, ca domn în ambele ţări.

Poporul tot e în picioare

În ziua de 2 ianuarie, la Iaşi, caimacamul Anastase Panu convoacă în locuinţa lui Costache Rolla o consfătuire a partidei, la care vin V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, P. Mavrogheni, I.A. Cantacuzino, Lascăr Catargiu, C. Negri, V. Sturdza, Al.I. Cuza, Lascăr Rosetti şi alţii. Panu le cere tuturor să înlăture discordia privind candidatul la domnie, propunînd să se revină la ideea promovată în Divanurile ad-hoc: înfăptuirea Unirii depline, sub prinţ străin. Kogălniceanu, Mavrogheni şi Cantacuzino îl susţin.

Apoi Panu îşi expune întreg planul său curajos (dar destul de riscant), ţintind la Unirea imediată şi integrală: 1. Proclamarea Unirii Principatelor sub un domn străin; 2. Comunicarea acestei hotărîri cercurilor liberale din Muntenia, pentru obţinerea acordului lor; 3. Cînd guvernul moldovean va afla că Adunarea muntenă s-a pronunţat pentru Unire, amîndouă guvernele să se întrunească la Focşani, spre a alcătui un guvern unic; 4. Suspendarea lucrărilor Adunării elective din Moldova, pînă la aflarea hotărîrii celei din Ţara Românească; 5. Proclamarea unei noi legi electorale de către guvernul unic de la Focşani; 6. Alegerea unei noi Adunări, pentru ambele principate, care să desemneze domnul străin; 7. Guvernul provizoriu să aducă la cunoştinţă noua hotărîre Puterilor garante. În sfîrşit, planul mai prevedea ca maiorul C. Adrian să plece, în fruntea unor detaşamente ale oştirii moldovene, la Focşani şi apoi la Bucureşti, pentru a produce fraternizarea neîntîrziată a celor două oştiri.

Era o „soluţie forte", o propunere extremă, caracteristică pentru înflăcărarea unor unionişti, pe care A. Panu o va menţine şi ulterior, în diferite forme. Dar cum era de prevăzut, planul a întîmpinat rezistenţa acelora care prevedeau complicaţiile diplomatice pe care le va provoca: era aproape sigur că Puterile garante vor vedea în el o încălcare flagrantă a Convenţiei. C. Negri declară că nu e de acord, căci doreşte fericirea ţării „prin calm şi linişte". M. Costache-Epureanu consideră planul „utopic" şi cere să se reia eforturile spre alegerea unui domn corespunzător stipulaţiilor Convenţiei. Caimacamul V. Sturdza arată că proiectul este nerealizabil, iar colonelul Cuza declară că se va opune ca armata să ia parte la o asemenea acţiune aventuroasă.

O zi cheie — 3 ianuarie — cînd au loc mai multe întruniri. Dar cea hotărîtoare, care a decis candidatul, se desfăşoară la „clubul unioniştilor", în apartamentul răposatului Dimitrie Rallet. Locuinţa acestuia se afla în clădirea Muzeului Societăţii de Medici şi

Naturaliști din Iași, întemeiat de Iacob Cihac. Apartamentul era situat în apropierea sălii unde se găsea expus scheletul unui elefant. Așa s-a ajuns, observă Vasile Alecsandri, ca gruparea partidei să fie poreclită „Societatea Elefantului". Aici, la „Elefant", cum i se spunea pe scurt locului, s-a luat marea hotărîre.

Toată lumea era conștientă de gravitatea situației, acum cînd, cum frumos povestește N. Gane, „întreg poporul făcea un vis, pentru că întîiași dată, după sute de ani, el reintra în drepturile sale de a-și alege Domn din libera sa voință". Nu mai era posibil să se avanseze devize vagi ca „principiile, nu oamenii" sau „alegeți deputați buni, o Adunare bună, iar ei ne vor da un Domn bun și legi nouă". Partida se afla în ceasul al doisprezecelea și încă nu își hotărîse alesul, în timp ce conservatorii aveau doi: Mihail și Grigore Sturdza.

La întrunire nu participau toți conducătorii partidei naționale. Cei de față își luaseră însă de la început angajamentul să acorde sufragiile lor în Adunare aceluia dintre ei care, la scrutinul prealabil de la Rallet, va obține cele mai multe voturi, și să combată neîmpăcat alegerea Sturdzeștilor. Discuțiile s-au prelungit însuflețite, pînă la orele 12 noaptea.

Unii deputați, avînd simțămîntul că nu se va ajunge la nimic, au început să plece. S-a petrecut atunci o scenă dramatică: A.D. Xenopol scrie că Lascăr Rosetti s-a repezit asupra ușii și a ferecat-o, spunînd că nimeni nu va mai pleca pînă ce nu se va hotărî candidatul. Radu Rosetti confirmă în amintirile sale acest lucru, scriind că „moșul meu" a făcut zăvorîrea.

Au urmat clipe de consternare. Era ca și cum cei 25 deputați rămași în încăpere primiseră — sau își dăduseră — un ultimatum. A început apoi să vorbească N. Pisoțchi (cele mai multe surse contemporane se opresc asupra lui). El a propus să fie desemnat colonelul Alecu Cuza, un bărbat respectat de toți, deși deocamdată mai puțin ilustru decît mulți dintre cei al căror nume fusese rostit pînă atunci. Aparținea micii boierimi. Faptul că nu se bucura de faima oratorică a lui Kogălniceanu, de celebritatea bardului de la Mircești și nici de prestigiul lui Negri, îl ferea de invidii prea mari. Era atrăgător, frumos, inteligent. „Moderații", observă Gane în amintirile sale, nu se temeau că va comite „excese", iar boierii mici și mijlocii se bucurau că nu face parte din așazisa „aristocrație de pe vremea aceea". Propunerea, cu totul neașteptată, a produs un mare interes, dar nu a potolit patimile și nu a dus de la început la unanimitate în favoarea sa. Spre a se pune capăt discuțiilor s-a recurs la vot. Au fost necesare nu mai puțin de trei scrutinuri. Iată desfășurarea lor: Primul scrutin: Negri = 11 voturi; Cuza = 7; Mavrogheni = 6; Lascăr Rosetti = 1. Hotărîndu-se să se procedeze prin eliminare, trebuia ales contracandidatul lui Negri, recurgîndu-se la un balotaj între Cuza și Mavrogheni. Al doilea scrutin: Cuza = 20 voturi; Mavrogheni = 5. Deci Mavrogheni fusese eliminat, deoarece prietenii lui Negri, ai deputaților celor mai radicali și chiar ai lui Lascăr Catargiu, și-au dat voturile lui Cuza. A urmat votul final, între Negri și Cuza. Al treilea scrutin: Cuza = 19 voturi; C. Negri = 6. După cît se pare, susținătorii lui Mavrogheni au votat de astădată pentru Cuza.

La 3 ianuarie, în Țara Românească, D. Bolintineanu, îi avertizează în ziarul Dîmbovița pe românii din ambele Principate să nu se încreadă prea mult în marile puteri, în sprijinul lor. „Să nu uităm dar un singur minut că Unirea ce are să fie, că conformitatea ce se cere de Convenție între legile țării, lucrările Camerelor și ale guvernelor sînt nu între Valahia și Franța, nici între Viena și Moldova, ci între Moldova și Valahia".

Vești din București aflăm și dintr-o scrisoare a consulului francez L. Béclard către ministrul său, Walewski. „Fracțiunea radicală," avînd în frunte pe N. Golescu, I. Brătianu și C.A. Rosetti, deloc agreată de consul (ca de altfel nici de consulul general al Rusiei, N.K. Giers), pare încurajată de veștile transmise de la Paris de D. Brătianu. După audiența obținută la împărat, D. Brătianu i-a trimis lui Rosetti o scrisoare, pe care acesta s-a grăbit s-o publice în Românul. În esență, misiva spune că treburile merg bine, că există serioase temeiuri pentru încredere în izbîndă. Din Berlin, același D. Brătianu se arată, de asemenea, optimist, după întrevederile avute acolo: «dînd dovadă de temeritate, țelul va fi atins» — scrie el. În partida națională însă crește curentul în favoarea abținerii de la vot, căci mulți cred că acum conservatorii au, datorită abuzurilor Căimăcămiei, victoria asigurată. Actele consemnează o nouă petiție a unor alegători din Valahia, adresată ministrului de Externe al Franței, semnată de 80 alegători (număr apreciabil față de acela al totalului cu drept de vot), în care, protestînd împotriva restricțiilor electorale, intimidărilor și imixtiunilor, aceștia arată că „în asemenea condiții" nu vor lua parte la scrutin, spre a nu deveni complicii violărilor. Un alt protest e adresat de mai mulți alegători din Prahova consulului Prusiei. Ei semnalează că, de la București, prefectului de Prahova i-au fost puse la dispoziție trupe spre a înăbuși protestele celor chemați să voteze. În sfîrșit, un alt document semnalează că guvernul a dat dispoziții secrete administratorilor de a înscrie, din oficiu, o serie de alegători, neîndreptățiți, în timp ce în unele districte, nici un alegător cu drept de vot nu a obținut să fie înscris.

Venise ceasul cel mare al Moldovei. N. Gane își amintește că, la 5 ianuarie, era o zi frumoasă, cu mult soare. „Toți soldații erau sub arme, orașul întreg în picioare", notează într-o scrisoare a sa din 20 ianuarie Alecsandri. Este cea de-a șasea ședință a Adunării și ea se deschide pe la orele 12, sub președinția mitropolitului Sofronie Miclescu. Asistă și tot corpul diplomatic, cu excepția consulului austriac, Gödel-Lannoy, care nici măcar nu a trimis scuze pentru absența sa, nici vreun înlocuitor. Secretarul Adunării, Al. Grigoriu, dă citire, precum ne spune Monitorul, apelului nominal, constatîndu-se prezența a 49 deputați.

Se citește procesul verbal al ședinței anterioare, care e aprobat fără modificări. C. Hurmuzachi citește apoi proiectul amendat al unui memoriu către Puterile garante. Adunarea electivă exprimîndu-și recunoștința față de puteri „pentru recunoașterea și garantarea drepturilor Principatelor române înscrise în capitulațiile lor cu Imperiul otoman" declară, „înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor", că dorința cea mai vie, mai aprinsă, mai generală a nației române, așa cum a fost cerută și de Divanurile ad-hoc, este „Unirea Principatelor într-un singur stat și sub un principe străin din familiile domnitoare ale Europei".

Adunarea regretă că această mare dorință nu a fost îndeplinită, dar prețuiește și îmbrățișează „Constituția" dată la Paris, deoarece cuprinde elemente corespunzînd unor năzuințe permanente ale nației. Totodată, speră că Europa, în dreptatea sa, va ține seama de dorințele rostite în atîtea rînduri și cu atîta stăruință. Această declarație, frumoasă și demnă (e drept, doar umbra planului curajos al lui Panu din 2 ianuarie) produce o profundă impresie; pusă la vot, este adoptată, cu numai două abțineri.

Între timp, pe băncile deputaților se aflase vestea cea mare. În tribune începuse să răsune numele colonelului Cuza. Deputații grigorieni — cel mai numeros grup conservator — începură să șovăie. Propriul lor conducător, energicul și ambițiosul beizadea Grigore, fusese respins de Adunare în ce privește candidatura la domnie și nici nu era de față; între Mihail Sturdza și Alexandru Cuza, îl preferau pe cel de-al doilea, mai ales că destui fuseseră alături de el în '48. Cei cîțiva mihăileni din Adunare începură să-și facă și ei socotelile. Cauza alegerii „Măriei Sale" prințului Mihalache Sturdza era, evident, compromisă.

Ceremonialul s-a desfășurat mai departe. Deputatul Grigore Balș (grigorian) s-a urcat la tribună și a declarat că el și alții regretă că prințul Grigore Sturdza nu a fost admis candidat la domnie, dar „pentru a feri țara de amestecările străinilor", va vota pentru acel deputat ce va fi susținut de Adunare. Iată și concluziile unui fin observator, istoricul american T.W. Riker. El se întreabă cum de capitulaseră atît de total conservatorii. Și tot el răspunde: Dîndu-și seama că partida este pierdută, unii dintre ei au absentat de la ședință și alții nu s-au sfiit să urmeze steaua ce se ridica. Și observă că niciunul dintre ei nu s-a încumetat cel puțin să propună un alt candidat.

Mitropolitul se scoală în picioare cu solemnitate și declară: „Ziua pentru a se alege Domnul Țării a sosit". Pe rînd, deputații depun jurămîntul. Apoi se aleg patru „scrutatori". Chemați în ordine alfabetică, deputații se apropie de biroul alegerii și votează „în glas mare", apoi își înscriu votul în rubrica respectivă a tabloului. Primul este Vasile Alecsandri, care rostește cu voce puternică numele lui Cuza. Ceilalți îi urmează pilda. Mitropolitul rostește o scurtă cuvîntare, încheiată cu vorbele: „...împreună cu toată Adunarea, votez și subscriu pentru dl. colonel Alexandru Cuza, pentru Domnul Stăpînitor al Moldovei". Unanimitatea era înfăptuită: 48 voturi pentru Cuza (el însuși s-a abținut). Iar Gane își amintește că strigătele de

bucurie care au izbucnit atunci din toate piepturile au fost de nedescris, zguduind zidurile: era „o primă piatră așezată în temeliile statului român".

Iar unanimitatea însemna o demonstrație națională pentru Moldova, pentru Moldo-Valahia, pentru românii de peste munți, pentru străinătate. „Grigorieni și mihăileni ne-au dat mîna..." notează Alecsandri.

Bucuria ce a cuprins Iașii la aflarea marii vești a fost extraordinară. Vasile Alecsandri i-a scris fratelui său Iancu Alecsandri: „A-ți spune entuziasmul produs de această alegere e imposibil. Bucuria de a fi scăpat de cei doi Sturdza a fost așa de spontană, așa de mare, încît timp de trei zile populația Iașului s-a dedat la adevărate nebunii". Mulțimea, purtînd torțe, parcurgea străzile strigînd: „Trăiască principele! Trăiască deputații! Jos strigoii, moarte lui Mihail Sturdza!" Numai în Piața Palatului, îi scrie D.A. Sturdza lui A.G. Golescu, se adunaseră vreo zece mii de oameni. Principala arteră a orașului, Ulița Mare, era plină de cetățeni care își manifestau nestăvilit bucuria. Strigătele mulțimii au durat ore în șir, iar Cuza avea lacrimi în ochi. Și Panu, nu numai prințul, a făcut obiectul manifestațiilor, fiind chiar purtat în brațe. Seara, iluminația a fost feerică și procesiunile entuziaste nu se mai sfîrșeau. „Partida națională a triumfat", observă Dimitrie A. Sturdza.

Felicitările au început să curgă de pretutindeni, de la oameni de rînd, de la negustători, preoți, boieri. Poșta ieșeană era copleșită de mulțimea telegramelor care soseau.

Comitetul electoral din București a trimis și el o telegramă de felicitare, chiar în ziua alegerii. Iar C.A. Rosetti exprimă cu obișnuita-i forță simțămintele nației, cînd scrie în Românul: „Fie-ne iertat și nouă, în numele presei celei libere, a strigat: Să trăiască prințul Alexandru!". Numele domnului a fost aclamat în toată România „cu un singur viers: să trăiască Alexandru Cuza, alesul românilor!". Pe prima pagină a Dîmboviței apare telegrama lui Kogălniceanu către Bolintineanu: „Adunarea Națională a ales în unanimitate domn pe colonelul Alexandru Cuza". Urmează o scurtă prezentare a alesului. Naționalul se bucură și el că Moldova a ales un nou om, ieșit din popor, învățat și iubitor de progres, un luptător „pentru emanciparea patriei sale".

Și presa românească din Ardeal a primit vestea cu însuflețire, publicînd pe larg documentele alegerii. Comentariile făcute nu erau îngăduite. Despre noul ales, Gazeta Transilvaniei scrie că este de „viță curat română". Toți Cuzeștii au fost patrioți buni și iubitori de științe. Al.I. Cuza este acum de 40 ani, soldat din creștet pînă în tălpi. Și foaia nu uită să amintească demnitatea națională de care totdeauna dăduse dovadă. De menționat că, nu întîmplător, după 5 ianuarie Steaua Dunării este oprită a mai intra în Transilvania.

În ziua de 8 ianuarie, în Țara Românească încep alegerile. Consulul britanic Colquhoun, îi scrie ambasadorului Bulwer, la Constantinopol, despre ilegalitățile caimacamilor Manu și Băleanu, dar găsește o și mai mare vină opoziției liberale (!) acuzînd-o că creează înadins dificultăți guvernului provizoriu prin protestele necontenite împotriva abuzurilor. Baronul Karl von Eder îl informează pe ministrul de Externe Buol că alegerea lui Cuza în Moldova a produs „o puternică impresie" la București, informîndu-și superiorul că se zvonește că Al. I. Cuza va fi propus și pentru domnia Țării Românești. Dar apoi revine parțial asupra avertismentului. Asemenea intenții, scrie el, chiar dacă au fost cîndva exprimate, „nu trebuie luate în serios".

În aceeași zi, C.A. Rosetti, printr-un articol fulminant în Românul, cheamă pe alegători de a hotărî să aibă propria lor patrie, să nu fie „clăcașii" altor nații. Ca o expresie a acestei demnități, marele om politic și publicist formulează un program în zece puncte, exprimînd marile năzuințe ale patriei.

În Muntenia, alegerile au durat, ca și în Moldova, patru zile și s-au încheiat la 12 ianuarie. Deși fără simpatii pentru partida națională, consulul L. Béclard observă: „Încă din prima zi s-au comis, așa cum era de prevăzut, ilegalități care au oferit prilejul unor proteste violente". Presiunea armatei și poliției, remarcă el, s-a făcut puternic resimțită. În mai multe locuri, prefecții și subprefecții au refuzat pur și simplu să primească la vot pe cei reintegrați în liste în baza hotărîrilor judecătorești. Au fost și cazuri în care alegătorii s-au retras din sălile de vot ca protest față de violările condițiilor de imparțialitate prescrise.

Cu toate acestea, unioniștii au înregistrat o răsunătoare victorie la București, unde s-au ales numai reprezentanții partidei naționale: C.A. Rosetti, Nicolae Golescu și Vasile Boerescu. Și în cîteva alte orașe mari curentul „progresului", cum i se spunea adesea pe atunci, a obținut succese. Dar, pe ansamblul Țării Românești, ingerințele autorităților și-au spus cuvîntul. „Albii", favorizați de Manu și Băleanu, oamenii lui Bibescu și Știrbei, au dobîndit majoritatea.

În acest timp, aripa stîngă a partidei naționale, așa-zișii „liberali radicali", adesea numiți de adversarii lor „roșii", au început a activa masele largi din București și alte orașe, care erau trup și suflet de partea lor. De altfel, Capitala țării, care fusese în 1848 inima revoluției, nu se împăca deloc cu gîndul ca în fruntea țării să ajungă un domn potrivnic idealurilor pașoptiste. Ziarele patriotice făceau totul ca fierberea orașului în care avea să se deschidă Adunarea electivă să crească, spre a dovedi deputaților că mai exista o forță: forța poporului. Propaganda unionistă întîlnea pretutindeni un teren prielnic, purtătorii ei de cuvînt fiind tineri „tribuni", ca N.T. Orășanu, Grigore Serurie, I.G. Valentineanu, aflați în contact cu fruntașii partidei naționale.

La 14 ianuarie, a sosit la București delegația moldoveană (C. Negri, N. Catargiu, N. Mavrichi), în drum spre Constantinopol spre a obține învestitura lui Cuza. Primirea muntenilor a fost foarte călduroasă și „deputația" a rămas mai multe zile în capitala Țării Românești. I s-a oferit și un banchet, la care s-au rostit discursuri înflăcărate de idealurile Unirii. Românul scrie că o „sinceră și frumoasă veselie a domnit pe toate fețele" și ziarul regretă că la banchet nu au asistat și consulii de la București, ca să înțeleagă în sfîrșit că „nici o putere omenească nu va mai putea în viitor despărți ceea ce Dumnezeu a unit pentru eternitate".

Banchetul nu a fost însă evenimentul principal al întîlnirii acestor fruntași unioniști. Mai multe izvoare, printre care biografia pe care D. Bolintineanu i-a consacrat-o lui Cuza Vodă, spun că moldovenii aveau misunea să-i sondeze pe unioniștii munteni asupra realizării marelui deziderat, pe calea alegerii domnului Moldovei și în Țara Românească. Un alt contemporan, I.G. Valentineanu, spune și el că delegația moldoveană a sugerat „unirea țărilor surori" prin alegerea lui Cuza și la București.

Adevărul este că, încă de la 5 ianuarie, mulți se gîndeau la o dublă alegere a lui Cuza. O corespondență din 15 ianuarie a ziarului Temesvarer Zeitung (de orientare proaustriacă), arată că în capitala Moldovei „circulă ideea ca să-l propună pe Alexandru Ioan pentru alegere" și în Adunarea de la București.

Fruntașii politici din Moldova urmăresc îndeaproape evenimentele din Țara Românească. A.G. Golescu primește, prin curier special, o scrisoare confidențială a fruntașului unionist moldovean D.A. Sturdza. Relatîndu-i despre evenimentele care au dus la alegerea lui Cuza în Moldova, Sturdza îi trimite procesele verbale ale Adunării elective și regulamentul adoptat de aceasta, cu gîndul că ar putea fi de folos muntenilor. Vasile Alecsandri scrie altui fruntaș unionist din Țara Românească, George Sion. Semnificația acestei scrisori trebuie citită printre rînduri. Alecsandri îl anunță că nu s-a făcut nimic în ce privește postul de reprezentant al Moldovei la București și se va vedea mai tîrziu, „cînd se va hotărî soarta Țării Românești, de va fi nevoie sau nu de un asemenea post". Este o aluzie la posibilitatea unei soluții unioniste, care era avută în vedere, deși nu se hotărîse încă nimic.

La 22 ianuarie, s-a deschis Adunarea electivă a Țării Românești. Multe ateliere și prăvălii au tras obloanele, iar meseriașii, calfele, negustorii și alți orășeni au început a se scurge către Mitropolie, spre sediul Adunării. Ziarul Românul trecea din mînă în mînă, căci cuprindea îndemnurile lui Rosetti, care zugrăveau gravitatea momentului: „Români, veghiere, inimă și înțelepciune! Să păzim... a noastră autonomie, cum păzește muma pe pruncul ei în leagăn, ca niciun fluture măcar să s-atingă de dînsul. Să fie apărate drepturile nației, să fie zdrobite toate uneltirile".

Semioficiosul Anunţătorul român ne informează că, la ora 9 dimineaţa, au venit la Mitropolie caimacamii, miniştrii, deputaţii, diferite notabilităţi. La ora 10 a sosit, în mare ţinută, şi corpul diplomatic. S-a oficiat un Te-deum de către mitropolit, au răsunat clopotele şi salvele oştirii. Apoi, în curtea Mitropoliei, armata, cu muzica înainte, a defilat prezentînd armele. După citirea discursului de deschidere a Adunării, caimacamii au plecat.

Consulii proconservatori Karl von Eder, Louis Béclard şi Nikolai Karlovici Giers dau, în relatările lor, o serie de informaţii în legătură cu felul în care au decurs lucrurile. Mulţimea, pătrunsă cu greu în curtea Mitropoliei, care era păzită, îi scrie Eder lui Buol „a contribuit, mai mult decît elocvenţa vorbitorilor, să facă majoritatea docilă". La rîndul său, N.K. Giers îi comunică prinţului Gorceakov, ministrul de Externe rus (scrisoarea e citată de cercetătoarea americană Barbara Jelavich), că presiunea mulţimii şi tumultul din sală au influenţat în măsură hotărîtoare dezbaterile. Deşi este defavorabil, ca întotdeauna, unor „extremişti" I.C. Brătianu şi N. Golescu, Giers mărturiseşte puternicul ecou pe care l-a avut în şedinţa zilei denunţarea ilegalităţilor Căimăcămiei. Şi mai viu este tabloul zugrăvit de Béclard. În sală, agitaţia era extremă. Prinţul Alexandru Ghica a demascat gravele abuzuri comise de Căimăcămie în materie electorală, fiind aplaudat frenetic de publicul aflat în sală. Dimitrie Ghica a cerut excluderea din Cameră a celor aleşi fraudulos. A încercat să-i răspundă secretarul de Stat C. N. Brăiloiu, care a vrut să justifice pînă şi măsura Căimăcămiei de a revizui şi anula sentinţele tribunalelor prin Consiliul Administrativ, dar cuvintele i-au fost acoperite de protestele sălii. Replica i-a dat-o necruţător I.C. Brătianu, aplaudat călduros de public. Mitropolitul nu mai reuşea să stăpînească vacarmul şi avertiza că va evacua sala. Dar ameninţarea a rămas fără efect. Mulţimea irupsese printre bănci amestecîndu-se cu deputaţii. Publicul aplauda cu însufleţire cuvîntările minorităţii, care, de fapt, întruchipa voinţa majorităţii naţiei.

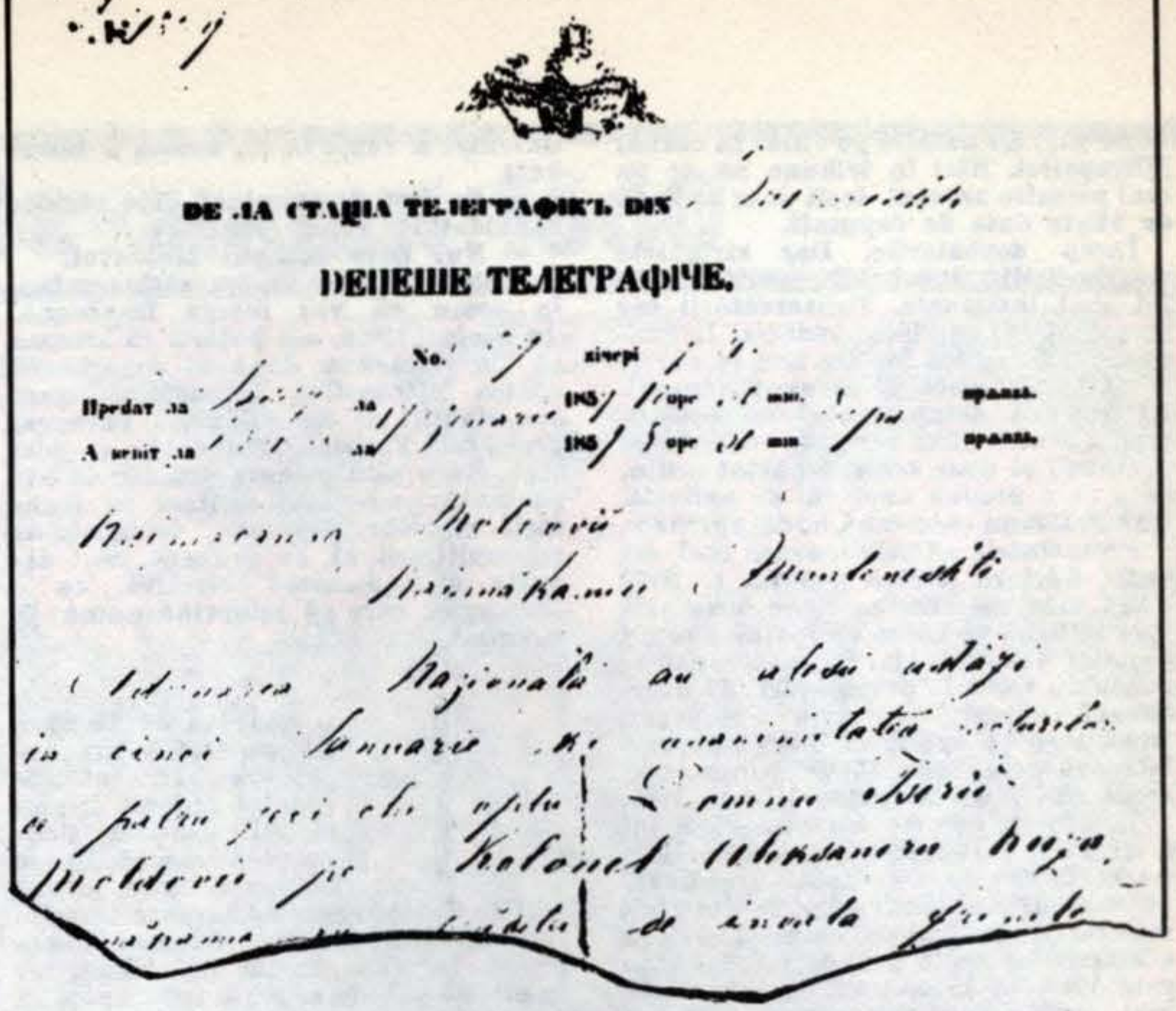

DE LA CASA TELEGRAFICĂ DIN

DEPEŞE TELEGRAFICE.

Telegrama care anunţa alegerea lui Alexandru I. Cuza ca domn al Moldovei la 5 I.1859 (facsimil expus la Muzeul de Istorie al Municipiului Bucureşti)

Imensa masă de oameni a exercitat o mare influenţă asupra dezbaterilor. Se poate spune că, în ziua de 22 ianuarie — ca şi în cea următoare —, Adunarea a lucrat pur şi simplu asediată de popor. Era răspunsul pe care naţiunea îl dădea scandaloaselor prevederi censitare, la care se adăugaseră grosolanele violări ale regulilor electorale, patronate de Manu şi Băleanu.

Există numeroase alte mărturii despre acest „asediu". Corespondentul unui ziar din Odessa, A. Elisiţîn, scrie că mulţimea stătea îngrămădită în jurul Mitropoliei de dimineaţă pînă seara, „ţinînd sub controlul şi presiunea ei Adunarea". Consulul Belgiei la Bucureşti aprecia că poporul român a exercitat presiuni asupra deputaţilor, deoarece a vrut să realizeze Unirea cu orice preţ. La barierele oraşului, scrie el, „se aflau ţărani înarmaţi, pregătiţi să intervină dacă nu s-ar fi ales un om nou, simpatizant al Unirii". Temesvarer Zeitung, favorabil lui Bibescu, arată cum curtea Mitropoliei şi sala unde se ţinea Adunarea erau ticsite de „un număr considerabil de plebe", care a apostrofat pe caimacami „cu vorbe puţin măgulitoare".

Conservatorii nu-şi pierduseră însă speranţele. Aveau doar „majoritateá". Puteau apela la consulii proconservatori pentru respectarea „legalităţii" (pe care ei, în complicitate cu Manu şi Băleanu, o încălcaseră). Considerau că au tot dreptul de a cere îndepărtarea mulţimii din preajma Adunării. I.G. Valentineanu, unul dintre tribuni, ne spune că, în această vreme, Gh. Bibescu sta mai tot timpul ascuns şi „aştepta cu o nerăbdare frenetică, dar nu fără frică, proclamarea lui de Domn al Ţării Româneşti".

În aceste condiţii, de mare însemnătate se va dovedi atitudinea generalului Barbu Vlădoianu, comandantul oştirii. Firesţe, el trebuia să conlucreze cu prefectul Poliţiei la menţinerea ordinii. Dar, cum remarcă D. Bolintineanu, generalul „refuză a trage în popor". Şi adaugă, că era şi el „iniţiat la ideea de unire". Caimăcămia munteană, observă în memoriile sale I. Băliceanu, „se înşelase contînd pe ministrul de Război generalul Vlădoianu, partizan fidel al prinţului Alexandru Ghica".

În seara zilei de 22 ianuarie, Manu şi Băleanu au pregătit o lovitură de stat. Ne-o spune Gradowicz într-o scrisoare către Alléon. Voiau să folosească armata pentru a forţa Adunarea să proclame pe Bibescu domnitor al Valahiei, desigur în înţelegere cu acesta. Numai înfierbîntarea mulţimii îi făcea să ezite. Totul era pregătit şi pentru arestări masive de fruntaşi unionişti, iar C.D. Aricescu, în memoriile sale inedite, scrie că superiorii Mănăstirilor Motru şi Tismana primiseră dispoziţii să-i primească, în calitate de deţinuţi, pe Nicolae şi Ştefan Golescu, C.A. Rosetti, Dumitru şi Ion Brătianu, C. Aricescu, N.T. Orăşanu, I.G. Valentineanu, ca „tulburători ai ordinii publice". Ne-o confirmă însuşi generalul Barbu Vlădoianu, într-o scrisoare revelatoare sub multe aspecte, completînd însă lista celor ce trebuiau arestaţi cu încă cîteva nume: Cezar Bolliac, Alexandru Ghica, Dimitrie Ghica. El ne dezvăluie încă un fir al complotului, care duce spre comisarul otoman. Într-adevăr, cum nici Vlădoianu, nici colonelul Caragea (şeful Poliţiei), n-au vrut să ducă la îndeplinire un asemenea ordin — care de altfel ar fi dus evident la revoluţie —, ei au fost chemaţi la Daud effendi; acesta i-a ameninţat că, dacă se împotrivesc, vor fi destituiţi şi apoi pedepsiţi.

Şi tot Vlădoianu mărturiseşte, în aceeaşi scrisoare, cum, în seara de 22 ianuarie, a auzit pentru prima oară propunerea îndoitei alegeri. Cel care i-a spus-o a fost Cezar Bolliac. Generalul îi redă astfel cuvintele: „Ştiu că poţi să mă trimiţi d-aici drept la închisoare, dar iată propunerea ce am să-ţi fac: Să alegem pe domnul Moldovei!".

Despre şedinţa Adunării din dimineaţa zilei de 23 ianuarie, N.T. Orăşanu spune că, de astă dată, poporul a putut intra liber în curtea Mitropoliei, porţile nemaifiind păzite.

Venind printre primii, Béclard a remarcat marea mulţime din preajma Mitropoliei. Oamenii păreau foarte îndîrjiţi şi printre ei erau uşor de recunoscut, după portul lor, ţăranii. La începerea şedinţei, s-a citit şi s-a adoptat, mai întîi, procesul verbal al şedinţei precedente. În timpul apelului nominal, unul dintre deputaţi, Ion Brătianu, observă prin fereastră un detaşament de soldaţi care intră în curte. Se repede la tribună şi declară: „Adunarea este împresurată şi nu putem să deliberăm sub presiunea baionetelor".

După o discuţie tumultuoasă, se hotărăşte ca nici armata, nici mulţimea

să nu mai fie admise pe viitor în curtea Mitropoliei. Nici în tribune nu se va mai permite accesul, decît doar pe bază de bilete date de deputaţi.

Încep dezbaterile. Dar strigătele mulţimii din jurul Mitropoliei devin tot mai insistente. Conservatorii cer preşedintelui să ridice şedinţa. I. Brătianu şi D. Ghica ies din nou în curte, ca să-i liniştească pe oamenii adunaţi. Ei află că detaşamentul de soldaţi, care a stîrnit atîta revoltă, nu a plecat cu totul, ci doar s-a îndepărtat puţin, ceea ce a produs noul val de agitaţie. Dar Brătianu calmează iarăşi spiritele.

Preşedintele adunării, arată mai departe Béclard, ridică şedinţa. I. Brătianu, revenit în sală, se precipită spre tribună şi-i cere să revină asupra deciziei sale. De la îndemn, susţine consulul, trece la ameninţări. El avertizează că poporul este exasperat. Dacă i se va spune că într-o şedinţă întreagă nu s-a făcut nimic, nu crede că-l va mai putea ţine în frîu.

În sfîrşit, cererea imperativă a lui I. Brătianu este primită, arată Béclard. Lucrările se reiau. În această şedinţă, nu s-a ajuns la examinarea validării mandatelor; a fost mai mult o şedinţă a disputelor decît a unor lucrări bine rînduite. De fapt, nici conservatorii, nici partida naţională nu se fixaseră asupra unui candidat unic.

Dacă în dimineaţa de 23 ianuarie, principalul eveniment politic la Bucureşti a fost frămîntata şedinţă a Adunării elective, după-amiaza şi noaptea au fost consacrate mai ales întrunirilor „albilor“ şi „roşilor“, pentru a-şi stabili un candidat.

Mai întîi se întrunesc deputaţii majorităţii conservatoare, în Sala „Oteteleşanu“, de lîngă vechiul Teatru Naţional. În acest timp din stradă se aud vociferările mulţimii, care manifestează pentru partida naţională şi îl aclamă pe N. Golescu. Dură evenimentele din ultimele două zile unii deputaţi conservatori intraseră în panică. Mai mulţi îşi propun să nici nu mai ia parte la şedinţa de a doua zi, cînd era de aşteptat să se treacă la alegerea noului domn. Fruntaşul conservator Barbu Catargiu înştiinţase pe consulii puterilor garante de această intenţie, dar ei nu găsiseră oportună „boicotarea“ unei Camere instituite de Convenţia de la Paris. Doar baronul Eder sugerase mutarea lucrărilor într-un alt oraş decît Bucureştii, sperînd că, acolo, presiunea poporului nu se va mai face simţită. Ceilalţi consuli nu l-au susţinut însă şi nici nu mai era timp pentru aşa ceva.

Partida naţională, la rîndul ei, îşi ţinea întrunirea hotărîtoare într-o sală a Hotelului „Concordia“, de pe fosta stradă Germană (devenită în 1878 strada Smîrdan). Dezbaterile secrete s-au prelungit pînă foarte tîrziu. Atunci, în sală, au fost pronunţate cuvintele hotărîtoare: Dimitrie Ghica a propus ca Alexandru Ioan Cuza să fie ales domn şi al Ţării Româneşti. Nu este sigur că numele a fost pronunţat de D. Ghica (deşi multe izvoare o spun); A.D. Xenopol oscilează între acesta şi C. Bolliac, iar Cornelia Bodea sugerează trei nume: D. Ghica, C. Bolliac şi N. Opran. În orice caz, la Bucureşti, ca şi la Iaşi, hotărîrea s-a luat după dezbateri care s-au prelungit pînă noaptea tîrziu.

Partida şi-a hotărît apoi, cu grijă, strategia pentru 24 ianuarie. Aşa cum arată mai multe surse, I. C. Brătianu a luat contact cu generalul Barbu Vlădoianu. Cînd fruntaşul unionist a venit la el, acesta a întrebat:

— Ce vreţi de la mine? Cine vă este candidatul? Este Golescu?

— Nu. Este domnul Moldovei.

Atunci Vlădoianu i-a strîns mîna, în semn că vor merge împreună. În acelaşi timp, s-a hotărît ca armata să fie retrasă a doua zi departe de curtea Mitropoliei. Aceeaşi înţelegere s-a stabilit şi cu colonelul Caragea, prefectul Poliţiei. Totodată, a fost stabilită o altă măsură, tot atît de importantă: s-a luat contact cu fruntaşii maselor populare, decizîndu-se ca mulţimea să se grupeze mai departe de Adunarea electivă, ca o „rezervă“, care să intervină numai la nevoie.

În noaptea de 23 spre 24 ianuarie, inima oraşului a bătut cu deosebită putere. Diplomatul Jacques Poumay relatează, într-o scrisoare către ministrul de Externe belgian, despre însufleţita mişcare populară. Oamenii coborîseră în mare număr în stradă, iar în pieţele publice se organizau spontan adunări“. „Pretutindeni se striga: „Trăiască Unirea! Jos vechiul regim!“

În dimineaţa de 24 ianuarie, sîmbătă, oamenii inundaseră din nou străzile. Cei mai mulţi se ţineau departe de sediul Adunării, aşa cum le ceruseră tribunii, grupul cel mai compact fiind strîns pe dealul Filaretului. Cu toţii erau însufleţiţi de acelaşi crez, aşa cum îl va exprima atît de frumos corespondentul Stelei Dunării din Bucureşti: „Iată a treia zi şi poporul e tot în picioare! Dumnezeule, ce popor este poporul român! Cînd se inspiră de vreo idee... uită toate interesele private şi se consacră numai pentru triumful causei comune“. Cîţi erau? În memoriile sale manuscrise, I. Bălăceanu evaluează mulţimea la 40 000 oameni şi adaugă că bucureştenii „erau hotărîţi să arunce pe ferestre majoritatea [conservatoare a] deputaţilor dacă s-ar fi încumetat să voteze pentru candidatul acestela, ex-prinţul Gheorghe Bibescu“. Evaluarea la 50 mii (deci cam jumătate din populaţia Bucureştilor din acea vreme!) aparţine sobrului ziar Naţionalul din ziua următoare alegerii. Multe ateliere, multe prăvălii ţineau de trei zile închis.

Cînd consulii au venit la Adunare, au fost întîmpinaţi de o linişte adîncă, spre deosebire de tumultul zilelor precedente, şi au consemnat cu surprindere acest lucru în rapoartele lor. Deşi partida naţională prefera ca totul să se desfăşoare în mod legal — prin ralierea deputaţilor majoritari la minoritate fără presiunea populară din zilele de 22 şi 23 —, unioniştii mai pregătiseră şi un alt plan. I.G. Valentineanu arată că mulţimea fusese grupată în două tabere, gata a-şi da chiar viaţa: o tabără mai mică, pe dealul şi în curtea Mitropoliei, condusă de el, şi o alta, considerabilă, adevărată armată populară, avînd în frunte pe N.T. Orăşanu, adunată în Cîmpia Libertăţii de la Filaret. Împreună cu fruntaşii partidei se hotărîse ca, îndată ce conservatorii ar persista în alegerea lui Bibescu, „poporul din dealul şi curtea Mitropoliei, unit cu poporul din Filaret, să năvălească în Cameră“, spre a o sili să proclame pe alesul Moldovei. Mai mult, arată tot Valentineanu, se stabilise şi modul cum să fie înştiinţată mulţimea din afara sălii, semnalul constînd din două batiste, una albă şi alta roşie, încredinţate deputatului Ion C. Brătianu. De va arăta batista roşie, însemna că învinseseră conservatorii şi poporul era chemat să pătrundă în Cameră. Cea albă trebuia să vestească victoria liberalilor „precum şi Unirea, adecă: proclamarea lui Alexandru Ioan Cuza de domn al Moldovei şi Ţării Româneşti“.

Şedinţa s-a deschis la orele 11 dimineaţa, cu formele obişnuite. După apelul nominal şi adoptarea procesului verbal al şedinţei precedente, a urmat primul act al planului elaborat de unionişti. Deputatul Vasile Boerescu, din partida naţională, a cerut preşedintelui o „seanţă secretă“, avînd a face o propunere. Cererea a fost aprobată. „Se suspendă şedinţa publică şi Adunarea se trage în deosebită sală“.

Şi din nou a luat Boerescu cuvîntul. Discursul său a fost întru totul remarcabil. Fiecare dintre cele două tabere, arată el, vrea să-şi impună un candidat la domnie şi să-l vadă înfrînt pe candidatul celeilalte părţi. Aceasta înseamnă discordie, discredit, anarhie, în timp ce „inamicul e la porţile noastre“. Şi, totuşi, există un mijloc de scăpare, căci principiul Unirii a fost acceptat de toţi, încă de la Divanul ad-hoc. „A ne uni asupra principiului Unirii este şi a ne uni asupra persoanei ce reprezintă acest principiu. Astă persoană este Alexandru Ioan Cuza, Domnul Moldovei! Să ne unim ca fraţii asupra acestui nume şi posteritatea ne va binecuvînta, ţara ne va întinde mîinile şi conştiinţa noastră va fi împăcată“.

La capătul unei şedinţe de o oră şi jumătate s-a întocmit un act, semnat sub prestare de jurămînt, prin care toţi deputaţii s-au angajat să voteze pe Cuza.

Deputaţii au revenit după aceea în sala principală şi totul a decurs fără nici o greutate. Fostul caimacam Constantin Cantacuzino, acum vicepreşedinte al Adunării, a luat cuvîntul şi a subliniat că stipulaţiile Convenţiei ştergînd deosebirea dintre munteni şi moldoveni, „cîmpul alegerii“ se lărgeşte mai mult ca oricînd. Şi cînd a cerut ca Alexandru Cuza să fie înscris pe lista candidaţilor, consulii — care nu ştiau desigur ce s-a întîmplat în „seanţa secretă“ a Adunării şi de jurămînt nu aflaseră — au priceput despre ce este vorba: temerile anglo-turco-austriace se confirmau.

S-a trecut la vot; apoi într-o tăcere mormîntală, la despuierea scrutinului secret: în cele 64 buletine de vot era înscris un singur nume, al domnului Moldovei! Uneori însoţit şi de o urare de pildă „Spre fericirea românilor“, „Spre fericirea patriei“ şi altele. Cînd se declară unanimitatea şi se proclamă de către mitropolit noul ales, talazul înalt al aclamaţiilor răscoleşte întreaga clădire. Toată lumea se ridică în picioare, tribunele se cutremură de urale.

Ia din nou cuvîntul Vasile Boerescu: „O eră nouă se deschide pentru noi! Această eră este aceea a regenerării noastre! Voi veţi avea mîndria a spune nepoţilor voştri că aţi pus cea d-întîiu piatră la acest nou edificiu şi accentele vocei şi recunoştinţei lor se vor transmite răsunînd din generaţie în generaţie!“

lulie-august 1660

Oradea în timpul asediului otoman din 1598. Stampă contemporană evenimentului.

CELE 46 ZILE MEMORABILE ALE CETĂȚII ORADEA

LIVIU BORCEA

Așezată pe malul stîng al Crișului Repede, cetatea Oradiei a fost construită între 1570-1620, pe locul unei fortificații mai vechi, existentă de pe vremea marii năvăliri a mongolilor (1241). Noua construcție, concepută după planurile unor arhitecți italieni, dar zidită prin munca efectivă a țăranilor iobagi, români și maghiari (documentele atestă că meșteri din toată Transilvania au venit să lucreze la ridicarea zidurilor și bastioanelor sale), avea drept principală destinație apărarea principatului autonom al Transilvaniei, atît împotriva amenințării otomane, cît și a celei habsburgice.

Dealtfel, înșiși turcii erau conștienți că înălțarea cetății avea drept scop lupta pentru apărarea autonomiei. Potrivit unei relatări din 1574, făcută de călătorul francez Pierre Lescalopier, sultanul ar fi afirmat că întărirea cetății de pe Criș era „o lucrare pornită spre vătămarea și înfricoșarea garnizoanelor turcești care erau în Ungaria, în partea aceea".

Cetatea Oradea și-a dovedit din plin invincibilitatea în timpul asediilor la care a fost supusă în 1598 și 1658. Cu primul prilej, orașul a fost salvat și datorită energicei acțiuni a lui Mihai Viteazul, care, atacînd la Nicopole, a determinat retragerea trupelor otomane ce împresuraseră cetatea și aducerea lor în ajutorul garnizoanelor din Sudul Dunării, greu încercate de oștile Țării Românești. Viteazul voievod a și fost oaspete al cetății în decembrie 1600, cînd se afla în drum spre Praga[1]. În 1658, Oradea a fost din nou supusă unui asediu otoman. Conflictul a fost determinat de criza transilvano-otomană, intervenită în urma abdicării în 1657 a lui Gheorghe Rákóczy II (abdicare dictată de Poartă), a alegerii lui Francisc Rhédey și apoi a revenirii lui Rákóczy la tron, în toamna aceluiași an. În august 1658, oștile otomane, conduse de însuși marele vizir Mehmed Köprülü, au pornit împotriva lui Rákóczy II (retras în Nord-Vestul Transilvaniei), asediind ce-

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1976.

tatea Ineu, socotită „lacătul țărilor ghiaure", pe care au cucerit-o.

După cucerirea cetății Ineu, marele vizir i-a acordat lui Acațiu Barcsai însemnele de domnie și a cerut reprezentanților Dietei transilvane cedarea cetăților Lugoj, Caransebeș și Oradea, precum și sporirea tributului la 40 000 galbeni și acoperirea cheltuielilor expediției otomane — cheltuieli ce se ridicau la 500 000 galbeni. În fața refuzului delegației Dietei de a accepta aceste condiții ce contraveneau firmanului sultanului Soliman Magnificul prin care se fixase, în 1541, statutul Principatului Transilvaniei, Mehmed Köprülü l-a impus ca principe pe Acațiu Barcsai. Lipsită de posibilitatea unei rezistențe armate, Dieta a fost nevoită să aprobe detronarea lui Rákóczy și a prestat jurămînt de credință lui Barcsai. Deși detronat, Rákóczy II a continuat să stăpînească cetățile și partea de Nord a Transilvaniei.

În această situație el a reluat în ianuarie 1659 tratativele cu imperialii, în vederea alungării, în comun, a otomanilor.

Pentru a împiedica desfășurarea unor noi lupte pe teritoriul Transilvaniei, Barcsai a intrat în tratative cu Rákóczy, căutînd să-l convingă că orice tulburare internă ar putea constitui pretextul unei noi intervenții otomane, dar tratativele au eșuat, ceea ce a determinat sporirea presiunilor împăratului habsburgic de a folosi situația lui Rákóczy ca o posibilitate de infiltrare în Transilvania.

Rákóczy II a ales calea împotrivirii armate față de Poartă. Cu sprijinul românilor, maghiarilor, sașilor, el a reintrat la 30 august 1659, în Oradea și după aceea în Cluj, iar la 24 septembrie a deschis lucrările Dietei din Tg. Mureș, în cadrul căreia s-au pus bazele planului comun de luptă antiotomană, împreună cu voievozii români Mihnea III (Mihail Radu) și Constantin Șerban.

Din nefericire, lupta comună antiotomană a Țărilor române s-a încheiat cu un eșec. Rănit în bătălia de la Feneșul Săsesc, principele s-a retras la Oradea, unde în iunie 1660, a încetat din viață.

850 împotriva a 40 000

Otomanii și-au continuat însă ofensiva pentru distrugerea totală a acelui „cuib de rebeli", cum denumeau ei Oradea și zonele înconjurătoare din comitatul Bihorului. La 13 iulie 1660, oștile otomane conduse de cei mai pricepuți comandanți ai imperiului (între care beilerbeiul de Rumelia și Sinan pașa, principele de Adana) au pătruns în oraș. Comandant suprem al oștirii, ce număra 40 000 oameni, a fost desemnat serdarul Ali pașa Köse, căpitanul cetății Ineu. Armata era puternică, bine înzestrată și dispunea de artileriști genovezi, venețieni și germani — buni cunoscători ai artei războiului. Turcia dorea cu orice chip cucerirea Oradiei, despre care cronicarul turc Hasan Vegihi nota că erau „foarte puternică și întărită cu turnuri mari de piatră, care se înălțau pînă la cer; jumătate din ea fiind pe un rîu mare, zidurile fortăreței era pe trei rînduri, toate construite din cărămizi și ciment. Lățimea șanțului din jurul ei era de o sută de arșini [un arșin = 0,68 m], iar adîncimea lui de doi arșini și era plin de apă... Toate acestea înconjurau cetatea dîndu-i forma unui balaur. Nimeni nu putea să treacă peste apa aceea. Pînă și o pasăre, în zbor, nu putea să o atingă cu aripa ei".

Un alt cronicar, Solakzade Mehmed Hemdemi, scria că „orașul Oradea are vii și grădini frumoase și întinse... ca și viile și grădinile Adrianopolului. În împrejurimile orașului erau atîtea cirezi și turme de vite, încît oastea islamică s-a săturat de carne de oaie, de berbec și de bou".

În fața acestor forțe se aflau doar vreo 850 apărători, majoritatea locuitori ai orașului, bărbați, femei, copii, meșteșugari, „studenți" la „Schuola" din oraș, români, maghiari — oameni cu îndeletniciri diferite care, cu excepția căpitanului Mihai Ibrani, nu participaseră la nici un asediu. Garnizoana cetății alcătuită din oșteni de meserie lipsea, întrucît plecase să-l însoțească pe ultimul drum pe defunctul Gheorghe Rákóczy II. Apărătorii nu aveau nici un tunar, nici un artificier, dar toți, de la tînăr la bătrîn, români și maghiari laolaltă erau hotărîți să reziste cu toată înverșunarea, sperînd că oștile imperiale comandate de generalul De Souchés și aflate în fortificațiile de la Rakamaz, pe malul Tisei, le vor veni în ajutor.

În tabăra otomană se aflau, ca prizonieri, principele Acațiu Barcsai și Gabriel Haller, fost mare căpitan al cetății Oradea. Inițial, Ali pașa a încercat să obțină predarea cetății fără luptă, fiind convins că în spatele groaselor ziduri se ascundeau cel puțin 4-5 000 luptători. În ziua de 15 iulie, el i-a obligat pe Barcsai și Haller să scrie o scrisoare asediaților, îndrumîndu-i să abandoneze ideea rezistenței. Cei doi prizonieri au găsit totuși o soluție pentru a avertiza pe orădeni asupra condițiilor în care a fost redactată scrisoarea. În locul formulei latinești de încheiere a scrisorilor, obișnuită în acea vreme, ei au folosit expresia *„datum ex metu* [dat (scris) de forță]".

Femei și copii înfruntă dușmanul

Lupte izolate izbucniseră încă cu două zile mai devreme, cînd otomanii, cu împușcături, au încercat să-i intimideze pe cei dinăuntru. Asediații au răspuns prompt, vreme de o oră, împroșcînd pe otomani cu ghiulele. Mai tîrziu, profitînd de întunecimea nopții au scos pe o poartă lăturalnică dinspre strada Velența pe vicecomitele Martin Boldvai. Într-o barcă, acesta a străbătut șanțul pînă pe malul opus, unde îl așteptau doi cai odihniți. În aceeași noapte, în veșminte turcești, el a luat drumul Vienei. Din nefericire, misiunea sa a fost zadarnică, căpitanul nereușind să obțină sprijin.

Orădenii au refuzat să se conformeze solicitării cuprinse în scrisoarea lui Barcsai și

Haller de a preda cetatea; ca atare, ostilităţile au reizbucnit. De pe dealurile din apropierea cetăţii, tunarii din armata turcă trăgeau atît de precis încît, cum povesteşte un martor ocular, „era un fleac pentru ei să nimerească găurile cazematei şi uşile bastioanelor... Loveau cu atîta măiestrie că, îndată ce ghiuleaua trecea de zidul interior, cădea jos şi astfel făcea mare pagubă între oameni". Principalul efort al asediatorilor se îndrepta împotriva bastioanelor Roşu şi Aurit, unde Ali paşa plănuia lovitura principală. Pentru a mina bastioanele, era însă nevoie de evacuarea apei din şanţul care, cum am arătat, era larg şi destul de adînc. Otomanii au încercat soluţia săpării unui canal pînă la Criş, care să permită scurgerea apei din şanţ. Timp de trei săptămîni, sub focul celor din cetate, asediatorii au terminat şanţul, dar apa nu a scăzut decît cu vreo doi coţi. Acelaşi rezultat l-a avut şi săparea unui canal dinspre bastionul Bethlen. Otomanii n-au putut cuceri cetatea decît după ce-au aflat, prin presiuni, secretul evacuării apei (secret pe care cronicarul Silahdar Fîndîclîlî Mehmed aga omite însă să-l destăinuie). Astfel, într-o dimineaţă, asediaţii s-au trezit în strigătele de bucurie ale otomanilor. Şanţul fusese golit de apă! În primele zile ale lunii august, asediatorii şi-au înteţit asalturile asupra bastioanelor Roşu şi Aurit, precum şi asupra curtinei dintre ele, mai ales că, între timp, le sosiseră şi întăriri: 8 000 tătari şi 10 000 oşteni din Anatolia, trimişi de Mehmed Köprülü; otomanii n-au făcut economie nici la muniţii. Cum spuneau cei ce au scăpat cu viaţă după asediu, „cu cîte ghiulele am strîns în grămezi pe bastioane, de ici, de colo, am umplut un colţ al casei căpitanului [cetăţii] pînă sus... E drept că nu le-am putut număra, dar vor fi fost laolaltă zece mii, fără a mai socoti cîte vor fi rămas prin spărturi, ici, colo, prin pereţii de piatră, sau au trecut peste cetate în toate direcţiile".

Încercările asediatorilor de a pătrunde prin spărturile zidului au fost respinse de orădeni cu pierderi grele. Au căzut Ştefan Manciu, Ioan Raţ, Toma Horvath, Ştefan Crainic — români şi maghiari cu rosturi de frunte în apărarea bastioanelor. Neşansa a făcut ca, în ziua de 14 august, pîrcălabul cetăţii, Ioan Kürti, să provoace din greşeală o explozie la pulberărie, aruncînd în aer aproape un bastion întreg. Sub dărîmături au rămas peste o sută de oameni. Chiar tabăra turcească, speriată, s-a retras din jurul cetăţii. După ce totul s-a liniştit, asediatorii au încercat un nou asalt, dar fără rezultat. Luptau şi femeile şi copiii „de parcă — scrie un martor ocular — ar fi fost oşteni de cînd e lumea".

„Inima Ardealului"

Rîndurile apărătorilor cetăţii se răreau însă tot mai mult. Capacitatea defensivă a scăzut şi datorită bolilor care au început să facă ravagii. În acelaşi timp, asediaţii au aflat de la un ienicer luat prizonier de căpitanul Mihai Manciu, fratele lui Ştefan Manciu, vestea demoralizatoare că tabăra lui Ali paşa fusese vizitată de un sol al generalului austriac De Souchés. Acesta dăduse asigurări otomanilor că dacă „picioarele cailor turceşti nu vor atinge hotarul împărăţiei romano-germane, oştile imperiale nu le vor face nici un rău". Atitudinea lui De Souchés reflecta opinia Curţii din Viena. Aceasta, deşi recunoştea că „aşezarea [Oradea] este importantă şi n-ar vrea să cadă în mîini atît de periculoase [respectiv ale turcilor]", recomandase, totuşi, garnizoanei austriace din Rakamaz să intervină, dacă se poate, „fără ciocniri".

Ultimul episod al rezistenţei cetăţii a avut loc la 24 august, cînd otomanii au reuşit să sape un tunel pe sub şanţul cetăţii şi să mineze unul din bastioane. În faţa acestei situaţii, asediaţii au ridicat drapelul alb. După trei zile de tratative, la 27 august, în a patruzeci şi şasea zi a asediului, în schimbul asigurării că vor fi conduşi pînă la cel mai apropiat oraş, că-şi vor putea lua bunurile cele mai de preţ între care şi tiparniţa orădeană, cei aproximativ 400 supravieţuitori au părăsit cetatea sub privirile oştenilor turci, strînşi să vadă pe cei ce li se împotriviseră atîtea zile. Cum îşi amintea, mai tîrziu, unul din asediaţi „chiar în ziua cînd se duceau tratativele cu vizirul despre predarea cetăţii, [turcii] încă mai credeau despre noi că am fi patru mii de bărbaţi în stare a ţine arma în mînă; cînd ne-au văzut ieşind, ne priviră uimiţi".

La rîndul lor, otomanii n-au contenit să elogieze succesul: „Cînd [vestea] a ajuns la auzul sultanului cel măreţ... de bucurie a poruncit ca în tot Imperiul otoman să fie gătire şi veselie", scria Hasan Vegihi, iar alt cronicar Mehmed Halif adăuga că atunci „cînd vestea îmbucurătoare sosi... la preafericitul nostru padişah şi la musulmani, în inima lui s-a produs o mare bucurie, ca un leac împotriva amărăciunii şi tristeţii pricinuite de incendiile din Istanbul. Atunci au fost trimise porunci strălucite în fiecare oraş, pentru a le împodobi timp de trei zile şi trei nopţi..."

Prin ocuparea Oradiei, otomanii au intrat în stăpînirea uneia dintre cele mai importante cetăţi de margine ale principatului Transilvaniei, despre care călătorul turc Evlia Celebi scrisese că e „inima Ardealului". Cetatea oferea un spectacol deplorabil: toate bastioanele suferiseră importante stricăciuni, şanţul era plin de moloz, statuile făurite de meşterii clujeni Martin şi Gheorghe (sec. XIV) fuseseră distruse. Cucerirea ei era una dintre ultimele operaţii de expansiune ale Imperiului otoman. După aceea, turcii au mai ocupat Candia (în Creta — 1669) şi Cameniţa (în Podolia — 1672). În cei 32 ani de existenţă, paşalîcul de la Oradea şi-a extins dominaţia asupra a cinci comitate: Bihor, Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc şi Solnocul din Lăuntru. Otomanii au părăsit definitiv Bihorul în 1692, locul lor fiind însă luat de armata austriacă. Aceasta a cucerit cetatea tot prin golirea şanţului de apă, modalitatea fiindu-le destăinuită de un martor ocular la asediul din 1660 — cel mai dramatic şi eroic moment din istoria medievală a Oradiei.

„Un foc nestins îl ardea parcă: o dorință nepotolită îl înflăcăra. Idealul luminos și sublim al socialismului îi luminase calea și mintea... Flămînd de dreptate și ideal a cutreierat țara în lung și lat. Oriunde a fost un cîmp de luptă a alergat și a intrat în rînduri. Și peste tot locul el a aruncat, cu o stăruință și o căldură fără de pereche, sămînța adevărului și dezrobirii...“

(România muncitoare, 9 martie 1914)

1879 – 1979

ȘTEFAN GHEORGHIU
un veac de la naștere

Dr. GEORGETA TUDORAN

A fost una din acele ființe umane care nu și-au îngăduit răgazuri, nici ezitări, un revoluționar al cărui devotament față de cauza celor mulți a mers pînă la sacrificiul suprem. Tribun înflăcărat, propagandist prin vocație, organizator și conducător cu mare autoritate și forță de polarizare a maselor, Ștefan Gheorghiu[1] s-a impus ca una dintre cele mai luminoase figuri ale mișcării noastre muncitorești de la începutul secolului XX.

S-a născut la Ploiești, în ziua de 15 ianuarie 1879 și a intrat în mișcarea revoluționară încă de la sfîrșitul veacului trecut. S-a situat în rîndul celor care, depășind numeroasele greutăți ale epocii, și-au manifestat credința neclintită în triumful nobilului ideal socialist. La începutul veacului nostru, numele său era cunoscut și apreciat de muncitorimea din întreaga țară. S-a ridicat cu hotărîre împotriva corporațiilor — organizații profesionale patronale create în 1902, prin legea Missir, pentru a abate proletariatul de pe făgașul luptei de clasă. În perioada 1905-1907 a lucrat în mai multe localități din Valea Prahovei, cunoscînd direct viața grea a muncitorilor petroliști. Convins de necesitatea unirii muncitorilor în lupta împotriva exploatării, Ștefan Gheorghiu a militat cu ener-

[1] Despre el, **Magazin istoric** a scris în repetate rînduri: nr. 6/1968, 1/1969 și 7/1972.

gie pentru crearea unor sindicate revoluționare, bazate pe principiul luptei de clasă. Ca urmare a eforturilor sale, la Ploiești, Cîmpina, Buștenari, Comarnic au luat ființă astfel de organizații. La prima conferință pe țară, din august 1906, care a consfințit organizarea pe plan național a mișcării sindicale din România, Ștefan Gheorghiu a participat ca delegat al muncitorilor din Cîmpina.

Popularitatea și stima de care se bucura în rîndul muncitorimii s-au manifestat în mod deosebit în anul 1907, cînd a fost arestat și întemnițat de către autoritățile burghezo-moșierești, care-l considerau un periculos agitator revoluționar. În acea perioadă, muncitorii din întreaga țară au protestat energic împotriva condițiilor grele la care militantul revoluționar era supus în închisoarea militară din Galați, delegații din mai multe orașe prezentîndu-se autorităților locale și cerînd eliberarea lui.

Deși nu a participat la cea de-a doua conferință sindicală, desfășurată în 1907, delegații l-au ales ca membru al Comisiei generale a sindicatelor. La conferința organizațiilor muncitorești din ianuarie 1908 a devenit membru supleant în Comitetul Central al Uniunii Socialiste din România. Ștefan Gheorghiu s-a aflat printre cei mai activi militanți în vederea reorganizării partidului clasei muncitoare, fiind convins că „...numai partidul de clasă al muncitorilor va fi în stare să smulgă din mîinile politicianismului hrăpăreț și legi economice mai bune și legi politice mai drepte".

După congresul din 1910 al Partidului Social-Democrat, principala sa preocupare a fost mobilizarea muncitorilor din porturile dunărene și întărirea organizațiilor lor sindicale și politice. În acest scop, s-a aflat de multe ori în mijlocul muncitorilor din Galați, Brăila, Turnu Severin, Tulcea, Călărași, Sulina. Mișcarea sindicală din țara noastră a avut în Ștefan Gheorghiu un mare organizator și îndrumător. El a publicat zeci de articole în care sublinia rolul pe care aceste organizații trebuiau să-l joace în viața muncitorimii, în organizarea luptei sale pentru drepturi economice, pentru educarea revoluționară și ridicarea nivelului de cultură al maselor muncitoare. Într-un articol apărut în *România muncitoare*, din 13 iunie 1910, Ștefan Gheorghiu se adresa astfel muncitorimii brăilene: „...Sînt aproape 10 luni de cînd muncitorii și căruțașii din port s-au organizat în sindicat. La început, stăpînitorii nu au dat nici o importanță acestui fapt, deoarece ei își formaseră convingerea că mai curînd se va putea face punte peste mare decît muncitorii din port să ajungă la înțelegerea de a se uni și înfrăți. Cînd au văzut însă că minunea s-a înfăptuit și că ea se tot întinde din zi în zi, au lăsat totul la o parte și s-au năpustit cu o furie oarbă și sălbatică asupra voastră. Toți cățelușii, dulăii și toate javrele de care dispune clasa stăpînitoare, au fost asmuțite asupra voastră, crezînd că vor putea să vă oprească de pe drumul apucat... Cîte nu v-au fost date să auziți! Că sindicalismul nu are rost în țara românească, că sindicaliștii vor să distrugă proprietatea, familia, biserica, școala, armata, că sindicaliștii vor să distrugă statul, că ei nu au patrie și că dacă și la noi au luat naștere organizațiile sindicale, apoi asta se datorește numai unor străini de neam și de țară și care nu au nimic sfînt pe lumea asta de sub soare. Dar la sindicat vi s-a vorbit de ce muncitorii din țara românească se organizează în sindicate, vi s-a mai arătat ce rost au față de voi școala, religia, armata, poliția, judecătoriile, tribunalul, asemenea vi s-a mai spus ce este proprietatea individuală și mai cu seamă ce este statul..."

Autoritățile au continuat să-l urmărească, arestîndu-l și întemnițîndu-l de nenumărate ori (numai poliția din Cîmpina l-a reținut de 16 ori). Referindu-se la atitudinea autorităților, el scria, în 1910, într-un articol publicat în *România muncitoare:* „Întrebîndu-l pe d. Anghel, prefect de Prahova, pe baza cărui articol de lege mă consideră ca surghiunit (deoarece nu pot să părăsesc Ploieștii...) d-sa, drept orice răspuns, îmi citește rapoartele trimise de poliția din Cîmpina și din care reiese că eu îndemn pe muncitori la grevă și la revoltă, spunîndu-mi totdeodată, că atît timp cît mă voi ocupa de propaganda sindicalistă, nu-mi va fi îngăduit să lucrez la Cîmpina, deoarece în privința mea sînt ordine speciale date de la Ministerul de Interne".

Nimic însă nu i-a putut înfrînge elanul revoluționar. Într-o declarație a sa din 1911, spunea că partidul „se poate bizui nu numai pe modestul meu concurs, dar chiar și pe viața mea".

În 1913, Ștefan Gheorghiu era secretar al Uniunii sindicale a muncitorilor din transporturile pe apă și uscat. Se stabilise la Brăila, muncind neobosit pentru activizarea sindicatelor din porturi și editarea regulată a publicației *Tribuna transporturilor*. Boala contractată în 1907, în timpul detenției sale la închisoarea militară din Galați, s-a agravat. La sfîrșitul anului s-a internat în Spitalul Filaret, unde, la 19 martie 1914, a încetat din viață.

La moartea sa, *Tribuna transporturilor* publica un articol exprimînd sentimentele de înaltă prețuire ale întregului proletariat român față de marele dispărut: „Nimeni altul ca Ștefan Gheorghiu n-a putut să pătrundă mai mult în sufletul clasei muncitoare, înțelegîndu-i durerile și aspirațiile, nimeni altul ca el, cu graiul lui plin de miez, cu vorbele lui spuse cu tîlc, cu pildele lui — adevărate capodopere de cugetare și închegare a tuturor adevărurilor cuprinse în idealul socialist — nimeni ca el n-a putut să caute și să dezmorțească din somnul ignoranței muncitorimea din România, al cărei apostol a fost... Ca prieten era icoana vie a sincerității și loialității. Cu calitățile lui crea în juru-i un mediu ambiant a cărui atmosferă... răspîndea raze de speranțe și convingeri care ucideau tot ce mai era stricat, rău și corupt...".

VERGINA - GRECIA

TAINA UNUI MORMÎNT CELEBRU

Prof. dr. MANOLIS ANDRONICOS
Universitatea din Salonic

Profesorul Manolis Andronicos căutînd să dezlege un mister ce stăruie de 2 300 ani

După mai bine de două milenii, pot fi admirate din nou culorile, aproape șterse, ale acestei fresce

8 noiembrie 1977, orele 15.00. Adînc emoționați, prof. Manolis Andronicos, împreună cu asistentele sale, Styliani Drogou și Chryssoula Paliadelli, se pregătesc să pătrundă în interiorul unui mormînt antic de mari dimensiuni. Un mormînt nejefuit din perioada secolului IV î.e.n., de cînd se pare că datează construcția, ar reprezenta o descoperire unică!

Scena se petrece în localitatea Vergina, din Nordul Greciei, unde a fost identificată o străveche necropolă regală.

Este vorba de una dintre cele mai excepționale descoperiri arheologice, un complex de morminte vechi de 2 300 ani unde au fost găsite splendide mărturii datînd din timpul lui Filip II, tatăl lui

Alexandru cel Mare. Printre acestea se numără minunate picturi murale, precum și o casetă din aur, conținînd presupusele oseminte ale lui Filip însuși[1].

Ca rege, el a intrat în contact cu lumea strămoșilor noștri geto-daci; în anul 341 î.e.n. a cucerit regatul odrișilor[2], stăpînirea sa ajungînd pînă la Dunăre, pentru ca, doi ani mai tîrziu, ca o replică dată invaziei sciților, să-și extindă dominația în Dobrogea și peste coloniile grecești de la Pontul Euxin. Celebrul său fiu, Alexandru, a dovedit aceeași preocupare pentru regiunile danubiano-pontice, legăturile stabilite cu această zonă continuînd și sub alți conducători ai lumii elenistice.

După ce și-a realizat visul de a ajunge în fruntea grecilor, Filip II și-a îndreptat atenția către invadarea Asiei Mici. În primăvara anului 336 î.e.n., el a trimis spre Persia o puternică armată de avangardă, compusă din 10 000 soldați, amînîndu-și plecarea pînă după căsătoria fiicei sale, care urma să aibă loc în vara aceluiași an. În timpul ceremoniei, a fost însă

lizațiilor trecute. Din China în Grecia, din America Latină în România, o adevărată perioadă de aur a început pentru științele istorice prin intermediul arheologiei.

Între cele mai recente și mai spectaculoase „premiere" arheologice se numără și cea a profesorului de la Universitatea din Salonic, ale cărui cercetări și rezultate au fost pe larg comentate atît de presa mondială (în țara noastră, revista Lumea, nr. 2, ianuarie 1978, a publicat o relatare asupra lor), cît și de cercurile științifice de specialitate (inclusiv la cel de-al XI-lea Congres internațional de arheologie clasică, de la Londra, care le-a situat în cadrul preocupărilor sale).

Istoricul săpăturilor arheologice, din această regiune a Greciei, începe în jurul anilor 1850, cînd cunoscutul savant francez Léon Heuzey[3] a dat la iveală ruinele unui impunător palat cu colonade, situat în Nordul colinelor de la poalele Munților Pierieni. În 1861, arheologul francez a revenit pe aceleași locuri, în zona satului Palatitsia, în apropierea Golfului Thermaikos. La capătul investigațiilor sale, Léon

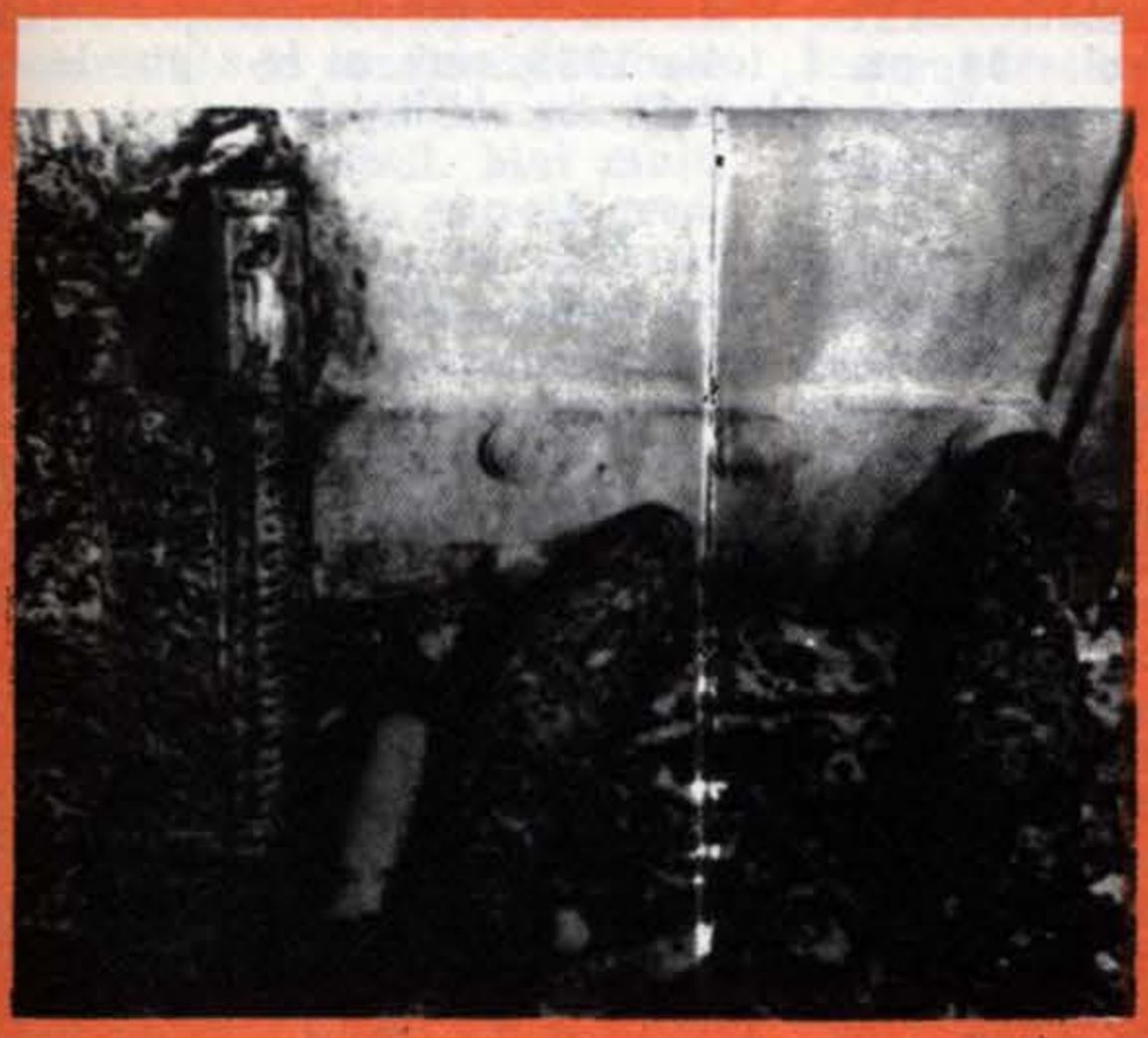

O tolbă de săgeți, din aur masiv, bogat împodobită; alături — două armuri pentru picioare, una ceva mai scurtă și cu forma ușor modificată...

Răpirea Persephonei de către Pluto, zeul împărăției subpămîntene, împodobește peretele interior, dinspre Nord, al cavoului mic (fotografii realizate de Spyros Tsavdaroglou și reproduse din revista National Geographic Magazine)

înjunghiat în inimă cu un pumnal, căzînd, probabil, victima unei conspirații de palat.

* * *

După cel de-al doilea război mondial, cercetările arheologice au pus la dispoziția lumii contemporane multe imagini concrete ale civi-

Heuzey a reușit să pună în evidență, în întregime, o aripă a palatului datînd din sec. III î.e.n., precum și un cavou care, deși prădat din antichitate, păstrase intactă o minunată fațadă dorică. După închiderea șantierului arheologului francez, cercetările au fost sistate.

În 1937, profesorul Konstantin A. Rhomaios de la Universitatea din Salonic, împreună cu asistentul său, tînărul Manolis Andronicos, au deschis un nou front de săpături în satul

---

[1] Filip II a domnit 23 ani, și-a pierdut un ochi și un picior pe cîmpul de luptă ; era mare amator de petreceri. Lunga sa domnie a început în anul 359 î.e.n. ca regent al vărului său Amynthas IV. Om de mare curaj și conducător înzestrat, Filip a fost nu numai un politician de prim rang, ci și un om de cultură, înconjurat de savanți, artiști, scriitori, oameni de teatru. Neînduplecat, deși uneori putea fi mărinimos, el a reușit, fie prin luptă dreaptă, fie prin viclesug, să domine aproape în întregime lumea greacă. Demostene (384-322 î.e.n.) a fost unul dintre fruntașii atenieni care i-au denunțat dominația.

[2] **Magazin istoric, nr. 7/1976.**

[3] Léon Heuzey (1831-1922), profesor de arheologie la Școala națională superioară de arte frumoase (1874), conservator de antichități orientale și ceramică antică la Muzeul Luvru (1885). A publicat **Les origines orientales de l'art** (Originile orientale ale artei — 1891-1915) și **Histoire du costume antique** (Istoria costumului antic — 1923).

Vergina, lîngă străvechiul palat descoperit de Léon Heuzey. În urma lucrărilor efectuate în 1938-1939 a fost identificată o construcție maiestuoasă, care măsura 100 metri în lungime și aproximativ tot atît în lățime. În perioada anilor 1952-1961, profesorul Rhomaios (care a lucrat doar un timp pe șantier), împreună cu profesorii George Bakalakis și Manolis Andronicos au terminat de escavat ruinele întregului palat, care s-a dovedit a fi fost una dintre cele mai splendide clădiri ale perioadei elenistice timpurii.

Începînd din 1962, după catalogarea vestigiilor palatului de la Vergina, profesorul Andronicos și-a continuat activitatea într-o zonă învecinată. Atenția lui fusese atrasă, cu mai mulți ani în urmă, de un gorgan înconjurat de pini, înalt de 12,5 m și lat de vreo 110 m, pe care încă Léon Heuzey îl remarcase. Un fel de crater se găsea în vîrful acestui mare tumul, ceea ce a născut ipoteza unei posibile prăbușiri de teren care acoperise bolta — năruită între timp — a unei construcții îngropate. Primele escavații făcute în gorganul din marginea satului Vergina au întărit convingerea arheologului că se află în fața unei construcții făcute de om. Cu atît mai mult cu cît întreaga cîmpie din partea de Nord-Vest a localității respective se găsea presărată cu movilițe de pămînt, alcătuind un întins cimitir, unic în întreaga Grecie. Deschizînd 32 asemenea tumuli, prof. Andronicos a descoperit un întreg tezaur de vase din lut, arme de fier și — într-o serie de morminte aparținînd unor femei — podoabe din bronz. Rezultatele obținute la „Cimitirul dintre dîmburi" au fost prezentate și analizate în volumul Vergina I, consacrat descoperirii acestor obiecte datînd din perioada 1000-700 î.e.n.

Continuînd cercetările în profunzimea marelui tumul, arheologul grec a găsit bucăți de marmură provenind de la pietre funerare dintr-un cimitir. În toamna anului 1976, echipa condusă de prof. Andronicos a atacat zona din jurul centrului gorganului. Curînd, așteptările au început să fie răsplătite: 33 fragmente dintr-un monument funerar au fost descoperite și asamblate; ele formau o piatră de mormînt cu un minunat basorelief întruchipînd un atlet, precum și o inscripție; alte bucăți de ceramică aveau înscrise numele celor dispăruți. Toate aceste fragmente au fost datate ca aparținînd sec. IV sau începutului sec. III î.e.n.

Publicăm, în acest număr, articolul în care Manolis Andronicos derulează filmul descoperirii sale; articolul și imaginile au apărut în revista americană The National Geographic Magazine, vol. 154, nr. 1, iulie 1978, care ni le-a pus la dispoziție cu colegială amabilitate.

H.D.

Cine oare ar fi putut să comită sacrilegiul de a fi sfărîmat pietrele de mormînt? Obsedat de această întrebare, mi-am reamintit teoria savantului englez, Nicholas Hammond. El susținea că prima capitală a regatului lui Filip, Aegae, nu s-ar fi aflat așa cum era îndeobște acceptat, la Edessa de azi, ci la Vergina.

Am cercetat vechile surse folosite de Hammond. Astfel, în Plutarh (cca. 46-cca. 120 e.n.) am citit că Pyrrhos, regele Epirului, l-a învins pe Antigonus Gonatas cucerind mai multe orașe — printre care și străvechea capitală Aegae, locul unde, după cum spune tradiția, erau înmormîntați regii.

Pyrrhos a lăsat acolo o garnizoană de mercenari din Galia. Și Plutarh continuă: „fiind avizi de bogății", ei au săpat pînă au dat de mormintele regilor, pe care le-au jefuit, risipind „cu obrăznicie" rămășițele lor pămîntești în cele patru zări.

Aici se afla cheia de neprețuit a dezlegării întregii taine. M-am gîndit că galii nu se mulțumeau numai să jefuiască mormintele regești, ei distrugeau și cimitirele. Într-adevăr, toate pietrele de mormînt descoperite erau dinainte de anul 274 î.e.n., an în care se petrecuse devastarea. Așadar, Hammond avusese dreptate, iar Vergina putea fi identificată cu localitatea Aegae.

Putem presupune că Antigonus a avut tot interesul să restaureze mormintele regale atunci cînd, în anul următor și-a recucerit capitala. De asemenea, era firesc să se fi gîndit cum să împiedice pe viitor jefuirea altor morminte, precum și a propriului său loc de veci. Așa că, el a ordonat, probabil, ca întreaga necropolă să fie acoperită cu pămînt, după moartea sa, pînă la o înălțime de 12 m. În 1976 scriam: „... dacă ipotezele mele se vor dovedi corecte... putem spera că lucrările următoare ne vor conduce la mormintele regale".

Nădejdile mele erau aceleași la 30 august 1977, cînd am reînceput săpăturile. După 35 zile de muncă, 18 000 m³ pămînt escavat — în greutate de 40 000 tone — am ajuns în centrul tumulului la nivelul solului. În continuare, nimic. Terenul era neatins, fără urmă de construcție sau altă activitate umană.

Profund dezamăgit, mă resemnasem să aștept pînă în vara următoare. Pregăteam terenul pentru viitoarele săpături cînd, deodată, am remarcat că partea dinspre Sud-Vest a tumulului acoperea un alt gorgan, mai vechi și mai mic. Săpînd, am dat de colțul unui perete acoperit cu o urmă de tencuială de var pe una din laturi și în partea superioară, pe o porțiune foarte îngustă. În cele din urmă, din această imensă masă de pămînt, a apărut un edificiu intact!

Din împrejurimi, am scos la iveală șiruri de pietroaie, bine conturate, care reprezentau, fără îndoială, fundația unei alte construcții. Cercetînd în continuare locurile din apropiere, am descoperit o altă structură, un mic mormînt zidit.

Răpirea Persephonei

Găsisem trei structuri alăturate! Una fusese distrusă, cu excepția fundației, dar în imediata vecinătate, se găseau bucăți de marmură, minunat sculptate, rămășițe din partea superioară. Toate acestea constituiau baza materială a ipotezelor mele, în sensul că fuseseră făcute unele încercări de ordine în haosul provocat de mercenarii gali.

Mormîntul mic era mai bine păstrat. Fusese deschis şi părea jefuit. Eram convins că hoţii de morminte l-au luat drept adevăratul şi singurul mormînt din tumul. Au greşit oprindu-şi scotocelile şi nemaigăsind astfel mormîntul despre care eu consider că ar fi al lui Filip. Dezgropînd cavoul cel mic, am trăit o mare bucurie. Pe întreaga suprafaţă a peretelui interior, cel orientat spre Nord, era înfăţişată o frescă minunată. Un personaj, cu o ţinută aristocratică avînd în mînă un sceptru, conduce un car de război sau o cvadrigă, iar cu cealaltă ţine o fată care se străduie să scape din strînsoare. Nu există nici un dubiu asupra temei: răpirea Persephonei de către Pluto, zeul împărăţiei subpămîntene.

Am fost profund impresionat de puterea de sugestie a desenului, de compoziţia absolut uimitoare şi de coloritul deosebit de subtil. Mai mult, admiram o frescă murală greacă, una dintre foarte puţinele rămase datînd din sec. IV î.e.n., reprezentînd un stil artistic care i-a încîntat în aşa măsură pe romani încît l-au reprodus adesea pe pereţii şi mozaicurile lor. Din scrierile lui Pliniu cel Bătrîn (24-79 e.n.) ştim că această temă a fost tratată de Nicomachus, renumitul artist din sec. IV î.e.n. Cred că avem toate motivele să-i atribuim lui această pictură fără seamăn. Ceilalţi doi pereţi ai mormîntului erau şi ei împodobiţi cu picturi; pe un perete, o femeie şezînd, pe celălalt, un grup de trei siluete feminine. Personajul unic ar putea fi răposata din mormînt, sau, poate, zeiţa Demeter, mama lui Persephone. Prezenţa, în acelaşi loc, a atîtor chipuri feminine, precum şi descoperirea unor fragmente dintr-un pieptene de sidef, mi-au întărit convingerea că, într-adevăr, era vorba de mormîntul unei femei.

Cînd am început să dezgolim peretele întîlnit mai întîi, am găsit o grămadă de cioburi de vase şi oase calcinate aparţinînd, cîndva, unor animale micuţe, probabil, unor păsări.

Cioburile proveneau de la vase datînd din anii 340-330 î.e.n.; construcţia peretelui era şi ea tipică pentru aceeaşi perioadă. Aveam certitudinea că ne aflăm în faţa unui mormînt de mari dimensiuni.

În timp ce îi descopeream faţada, a ieşit la lumina zilei un fragment dintr-o frescă. După ce pămîntul a fost înlăturat, în faţa ochilor noştri s-a ivit o altă compoziţie greacă, înfăţişînd o vînătoare de porci mistreţi şi lei. Trei vînători, ţinînd în mîini suliţe şi alţi cinci călăreţi cu cîinii lor vînează într-un peisaj hibernal, anotimpul fiind sugerat de trei copaci desfrunziţi. Veridicitatea chipurilor, perspectiva excelent redată, precum şi coloritul nuanţat, dezvăluiesc talentul unui mare artist — probabil Philoxenus din Eretria, elevul lui Nicomachus.

Pînă la aceste emoţionante descoperiri, erau cunoscute doar foarte puţine picturi murale greceşti din perioada respectivă. Valoarea lor estetică era sugerată numai de cîteva imitaţii găsite la Pompei, Herculaneum şi Boscoreale. Semnificaţia, execuţia şi amploarea acestor fresce, luate ca atare, ne spuneau că mormintele pe care le împodobeau aparţinuseră unor regi.

Pe măsură ce faţada a fost curăţată de pămînt au apărut metopele[1] şi triglifele[2], acestea din urmă colorate într-un albastru strălucitor. Partea de deasupra faţadei, care susţinea frontispiciul, se sprijinea pe două coloane dorice şi pe doi pilaştri, din calcar, acoperiţi cu o tencuială de ipsos de un alb imaculat.

Tactica jefuitorilor de morminte

Cînd am ajuns la intrarea principală, am observat cu satisfacţie că elegantul portal din marmură era ermetic închis. Gradul de probabilitate ca mormîntul să nu fi fost spart, sporise în mod evident!

Cu toate acestea, intrarea în mormînt punea o problemă. Uşile masive puteau fi deschise numai din interior şi numai dacă faţada ar fi fost în întregime escavată. Ne-am decis ca mai degrabă să degajăm acoperişul, iar apoi să ne măsurăm forţele cu acelea ale anticilor jefuitori de morminte: urma să pătrundem prin bolta cavoului.

În imediata apropiere a intrării, am găsit cărămizi provenite de la o împrejmuire de formă pătrată care se prăbuşise sub greutatea pămîntului. Am scos din moloz două săbii din fier, vîrful unei suliţe şi fragmente de căpestre şi frîie, toate arse. Tradiţia homerică spune că armele şi harnaşamentele răposatului, recuperate din rugul funerar, trebuiau depuse în mormînt imediat după incinerare.

În cele din urmă, am spart mormîntul şi am intrat. Eram cuprinşi de sentimente amestecate; uimire şi adîncă emoţie! Ca şi la alte cavouri boltite, încăperea principală, în acest caz avînd o suprafaţă de 4,46 m², comunica cu o anticameră, ceva mai mică, prin uşi de marmură ferecate cu zăvoare de bronz.

Am fost primul care a cercetat interiorul cu ajutorul lanternei: am zărit încăperea de formă pătrată, avînd în partea opusă o uşă de marmură care ducea dincolo, spre anticameră.

Dedesubtul meu, se aflau două grămezi de obiecte — vase şi arme din bronz într-un colţ, vase de argint în celălalt. Pe podea, zăceau resturi din lemn şi din alte materiale intrate în descompunere, printre care sclipeau frunzuliţe din aur. Chiar la intrare, am deslusit o lespede ce acoperea un sarcofag de marmură.

Ardeam de nerăbdare să privesc mai îndeaproape toate aceste obiecte fenomenale. Atît scara cît şi celelalte trebuiau reparate de urgenţă. Obiectele funerare erau aşezate pe ambele părţi ale sarcofagului. În faţa lui zăceau risipite resturile unor piese de mobilier din lemn. Printre aceste fragmente, care formaseră cîndva un pat, am găsit plăcuţe de fildeş. Poate că alcătuiseră un motiv ornamental, pe una din laturile patului. Din aceeaşi sursă sau, poate de pe vreo lădiţă de lemn care fusese pe pat, căzuseră figurine umane din aur şi fildeş, înalte de 15 cm, dacă ne ghidam după

---

[1] Metopă, element al frizei unui templu doric, cuprins între triglife, constînd dintr-o placă, de obicei decorată cu basoreliefuri.

[2] Triglif, element decorativ al frizei unui templu doric, de forma unei plăci dreptunghiulare din piatră, ornată cu trei creste în relief. Triglifele se repetă la intervale egale, alternînd cu metopele.

O regiune bogată în istorie

ION BANU

Congresul mondial Aristotel, *desfășurat în august 1978, în Grecia la Salonic (sau Thessaloniki, după numele surorii lui Alexandru cel Mare), a oferit participanților prilejul să cunoască atît cele mai noi studii dedicate gîndirii și personalității Stagiritului, cît și locurile pe unde, în urmă cu douăzeci și trei de veacuri, și-a petrecut o parte a vieții marele filozof grec.*

Secolul în care a trăit Aristotel, ca și alte două personalități ale lumii antice, Filip II și Alexandru Macedon, a devenit cunoscut prin descoperiri mai vechi, la care se adaugă cea recentă, de însemnătate epocală, a tezaurului arheologic de la Vergina. Participanții la Congresul din august au vizitat aceste locuri, precum și vechile localități Pella, Leucadia și împrejurimile Naussei.

Pella a fost a doua capitală a regatului lui Filip, după Aegae (probabil Vergina de azi). Aici s-a născut Alexandru în 356 î.e.n., aici avea să poposească, prin 343-342 î.e.n., Aristotel, venit spre a lua în primire elevul princiar. Relicvele găsite în urma săpăturilor efectuate sînt bogate. O mare parte din ele, pot fi văzute la muzeul din apropiere, în curs de amenajare, dar deschis publicului; celelalte au fost transportate la Muzeul din Salonic, inaugurat în zilele Congresului. Ne plimbăm pe străzile anticei Pella, printre vestigii de locuințe și temple. O alee, pavată cu pietre rotunde de rîu, a fost cîndva străjuită, de o parte și de alta, de importante edificii. Podeaua unuia dintre acestea ne reține atenția: un mozaic de proporții relativ însemnate, cu reprezentări umane și animaliere în culori de o rafinată paloare.

Detaliu tehnico-urbanistic: Pella cunoscuse canalizarea, ba chiar una prevăzută cu un sistem „antipoluant"; la distanțe egale, nu prea mari, apa care circula prin conducta subterană, întîlnea amfore, avînd o adîncime de peste un metru sub gura canalului. Impuritățile cădeau pe fundul amforei, iar apa trecea mai departe, tot mai curată.

Sîntem conduși la Leucadia de către profesorul Manolis Andronicos.

dimensiunea capetelor, păstrate intacte, măsurînd 2 cm.

Am găsit obiectele de uz personal ale dispărutului: armura de corp, sandalele, cnemidele (armurile pentru picioare), sabia, sceptrul și — foarte semnificativă — diadema regală. Toate acestea vor fi căzut de pe pat atunci cînd lemnul a început să putrezească.

Stînd cu spatele către ușă am zărit în colțul stîng al încăperii o îngrămădire de vase din bronz, iar lîngă peretele din dreapta, altele, foarte multe din argint. Am mai găsit în afară de vasele și armura celui înmormîntat, un scut, vîrfuri de lăncii și sulițe — unul din vîrfuri încă înfipt în perete — precum și o cască din fier. Într-o teacă din lemn, incrustat cu fildeș, era o minunată sabie. Platoșa și scutul sînt fără asemănare, absolut unice. Platoșa este în întregime împodobită cu mici zale, plăcuțe strălucitoare din aur, înfățișînd-o, în relief, pe Atena, opt capete de lei, și ele aurite, banderole și inele sclipitoare din aur.

Decorația acestei relicve inestimabile este completată cu franjuri din piele, terminate cu 56 ciucuri și palmete delicate, tot din aur. În timp ce platoșa a rezistat mileniilor, păstrîndu-se într-o stare relativ bună, scutul, în schimb, construit din lemn acoperit cu piele, s-a dezintegrat aproape în întregime. Am dedus acest lucru din bucățelele care au mai rămas; cercul exterior al scutului fusese lucrat din fildeș incrustat cu un motiv ondulat, din sticlă opacă, închisă la culoare. Concentric dispusă și în paralel cu acesta, se afla o bandă aurită, iar în centru o figurină în relief din aur și fildeș, înfățișînd-o pe zeița Victoriei. Mînerul scutului este din argint placat cu aur și ornat cu palmete. În partea de sus a obiectului pot fi văzute două Victorii înaripate.

Marea surpriză

Bogăția armelor dovedea că mormîntul nu ar fi putut fi al unui om de rînd; piesele găsite erau de o mare valoare, lucrate cu o tehnică și un talent cu totul deosebite. Aceeași bogăție și aceeași calitate se remarcau și la vasele de argint. În afară de rozete, mulaje ondulate (sau kymatia), și palmete, la baza mînerelor există mici capete decorative, în relief, ale lui Herakles (Hercule), Pan, Silen și ale altor zei, toate reprezentînd măiestrite exemple ale artei grecești de prelucrare a metalului din sec. IV î.e.n.

În prima zi după descoperirea mormîntului, asistenții mei și cu mine n-am făcut altceva decît să ne minunăm și să admirăm toate splendorile. În ziua următoare, încercînd să nu mișcăm absolut nimic din loc, am executat măsurători, am făcut schițe și fotografii. De-abia în ziua a treia am deschis sarcofagul de marmură. Am dat la o parte lespedea, simțind cum mi se taie răsuflarea; în fața noastră era o urnă. În ea se afla un larnax sau o casetă din aur masiv, măsurînd, fără să socotim piciorușele, 40 cm lungime, 33,5 cm lățime și 17 cm înălțime. Caseta și conținutul ei cîntăreau 10,800 kg. Pe capac se afla, gravată în relief, o emblemă în formă de soare, sau stea, cu raze, avînd marginile bogat ornamentate cu palmete, rozete și frunze de viță.

În interior, osemintele calcinate ale celui decedat arătau la fel de curate ca și cum ar fi fost spălate de curînd; erau acoperite cu o coroană din frunze și ghinde de aur, din ștejarul sacru al lui Zeus. Doi dinți, un molar și o măsea de minte cercetați de către un

Întîlnim aici o construcție de curînd descoperită, un gen de „cavou", în stare destul de bună, liberat acum de pămîntul ce-l acoperise. Un mormînt al notabilităților vechiului regat. Arheologul grec ne dă descrierea prin intermediul unor texte platoniciene selecționate din dialogurile Gorgias *și* Legile. *Urmărim textele și privim construcția sepulcrală. Concordanța e adînc tulburătoare. Platon vorbește despre felul în care urmează să fie durate mormintele „membrilor celor mai de vază ai Cetății". El scrie: „Mormîntul va fi construit sub pămînt și va fi format dintr-o boltă alungită, făcută din piatră spongioasă, care să reziste încercărilor timpului; în acest mormînt vor fi așezate paralel sicrie de piatră, iar într-unul din ele va fi depus trupul celui ce a dobîndit fericirea. Apoi, după ce bolta va fi acoperită peste tot cu pămînt, de jur împrejur se vor planta arbori, cu excepția uneia din extremitățile axei, astfel încît să fie posibilă, pentru a fi depuse și alte corpuri, o extindere a cavoului într-o direcție care, nici în viitor nu va fi acoperită cu pămînt"* (Legile, *XII, 947d). Totul coincide, pînă și natura spongioasă a pietrei (ca să absoarbă apa)! Peretele din față al micului edificiu (cam 2 1/2 metri înălțime și 3 lățime) este, în jurul ușii centrale de acces, acoperit cu picturi, destul de bine conservate, predominînd ocrul și albastrul deschis. Sînt reprezentați judecătorii infernului. Descrierea înfățișării lor e lăsată de Andronicos tot pe seama lui Platon: „Aceleași lucruri, exact la fel, face Aiakos[1]. Și unul și celălalt judecă ținînd în mînă o vargă. Iar Minos[2], fiind supraveghetor, șade jos. Numai dînsul ține în mînă sceptrul de aur".* (Gorgias, *526cd*).

[1-2] **Aiakos, Minos și Rhadamanthus ajunseseră, datorită spiritului lor de dreptate, judecătorii din Hades ai sufletelor celor morți.**

Mergem spre Naussa, denumit în vechime Mieza. Relatînd despre chemarea adresată de Filip lui Aristotel, pentru a veni să conducă învățătura vlăstarului regal, Plutarh spune: „El [Filip] stabili ca studiile și celelalte lucrări ale fiului său să se desfășoare în locul numit Nympheum, lîngă Mieza, unde azi încă [pe timpul lui Plutarh — n.n.] se mai văd băncile de piatră pe care le instalase Aristotel, cum și aleile acoperite ce îngăduiau plimbări la umbră".

O potecă abruptă ne conduce în munte către o incintă ale cărei ziduri, săpate în stîncă, s-au mai păstrat. Ca și urmele, probabil, ale unor bănci de piatră. Desișul verde ascunde toate asperitățile, făcînd loc cărării șerpuitoare ce duce la pîrîul aflat cîteva zeci de metri mai jos. Dacă aici va fi fost refugiul de învățătură descris de Plutarh, cel ce l-a ales ca sălaș al Nympheumului n-a greșit deloc.

antropolog, au fost apreciați ca aparținînd unui bărbat trecut de 32 ani (Filip a murit în vîrstă de 46 ani). Unele oase erau de un albastru închis, iar fundul casetei avea o nuanță purpurie; experții noștri au afirmat că aceste culori proveneau din dezintegrarea giulgiului de purpură care înfășurase cîndva osemintele.

Cu siguranță, descoperirile noastre ajunseseră la apogeu! Dar încă o surpriză ne aștepta: am spus mai înainte că patul de lemn, sau lădița de pe el, era decorat cu figurine din aur și fildeș, fapt dedus din fragmentele de capete, brațe și picioare recuperate din moloz. La început, am privit superficial aceste relicve, dar, examinînd mai atent un chip nu mi-a venit să-mi cred ochilor: era un portret extrem de reușit al lui Filip. Reprezenta un bărbat în puterea vîrstei, cu expresia feței întrucîtva obosită, rănit la un ochi și exprimînd în mod evident, o mare forță de caracter.

Impresionat profund de descoperirea mea, am cercetat cu mare atenție un al doilea cap. Părea imposibil să mă fi înșelat; era cea mai minunată sculptură pe care o văzusem vreodată, imaginîndu-l pe Alexandru cel Mare: avea ținuta încordată, cu capul întors spre spate, privirea îndreptată în sus. Un al treilea cap, era cel al unei femei. S-ar putea s-o înfățișeze pe Olympia (375-316 î.e.n.) mama lui Alexandru. Celelalte două erau ale unui bărbat și ale unei femei, chipuri autoritare, dar aparent, necunoscute. M-am dus înapoi cu gîndul la statuile din aur și fildeș ale lui Filip, și ale familiei sale, comandate, după hotărîtoarea victorie de la Cheroneea[1] (338 î.e.n.), sculptorului atenian Leochares. Din sanctuarul lui Zeus, de la Olimpia[2], au fost transferate la Philippeion, o clădire circulară destinată statuilor familiei regale: Filip, Olimpia, Alexandru și părinții lui Filip. Regele se simțea mîndru de fiul său care, la vîrsta de 18 ani, condusese în mod strălucit cavaleria, în istorica bătălie.

Sînt convins că aceste miniaturi de fildeș au fost executate probabil de Leochares însuși, fiind cele mai reușite și autentice portrete ale lui Filip și Alexandru.

[1] **Oraș străvechi din Beoția, unde oștile lui Filip II s-au înfruntat cu cele ale Atenei, Tebei și aliaților lor.**

[2] **Oraș în Grecia antică și centru religios vestit prin sanctuarele ridicate în cinstea Herei și a lui Zeus olimpianul.**

Anticamera ne aștepta. Nu am reușit să deschidem ușa, am procedat din nou ca hoții, scoțînd pietre din peretele despărțitor.

Diadema — o dovadă grăitoare

Chiar lîngă perete se afla un al doilea sarcofag, din marmură, puțin mai mare decît cel din încăperea principală. Pe podea, lîngă sarcofag, se afla o coroană elegantă de frunze și flori de mirt, toată din aur. Într-un colț, lîngă ușa de legătură, am zărit, mut de uimire, un obiect din aur, minunat decorat cu scene în relief, care păreau să înfățișeze pustrirea unui oraș, poate Troia. Era o tolbă de săgeți în care se păstraseră nu numai vîrfurile de bronz ale săgeților, ci și părțile lor din lemn.

Sprijinită de ușă, se afla o altă pereche de armuri pentru picioare. Erau și ele aurite, dar diferite ca dimensiuni: armura stîngă măsura 38 cm, iar dreapta 41,5 cm. Diferența de 3,5 cm nu putea fi atribuită neglijenței meșterilor, deoarece ele se deosebeau și prin conformația părții care acoperă fluierul piciorului.

(Continuare în p. 22)

Cei care l-au cunoscut au rămas impresionaţi de ciudata personalitate a marelui logofăt Costache Conachi. Alăturînd diferitele descrieri pe care ni le-au lăsat contemporanii săi, obţinem portretul fizic şi spiritual al unui om dotat cu multe însuşiri, dar avînd şi destule curiozităţi ori contradicţii. Economistul şi statisticianul Nicolae Suţu (1798-1871) povesteşte, în memoriile sale, că marele logofăt era „înzestrat cu un caracter ferm şi loial, cu o judecată temeinică, cu o ştiinţă neobişnuită printre confraţii săi şi cu o experienţă desăvîrşită în ce priveşte treburile ţării". Copil fiind, scriitorul şi paşoptistul George Sion avea să-i cunoască într-o împrejurare de care îşi va aminti toată viaţa: „boierul Conachi, unul din cei mai bogaţi oameni din Moldova acelor timpuri, se afla în atelierul său de tîmplărie, în faţa strungului pe care singur şi-l construise". Şi povesteşte acelaşi Sion: „Pe atunci trecuse de şasezeci de ani. Era nalt de statură, uscăţiv la corp şi la figură. Ochii săi negri, înfundaţi, răspîndeau scîntei de inteligenţă. Avea barba lungă, rară şi căruntă. Portul său era oriental... adoptase pantalonii căzăceşti şi cisma europeană, iar pentru cap îşi făcuse o căciulă de fantasie cum nu mai avea nimeni în Iaşi... Era sobru ca un filosof. Nu căuta luxul nici în mobile, nici în exterior, nici la mîncare".

COSTACHE CONACHI poetul şi omul politic iluminist

ALEXANDRU CERNATONI

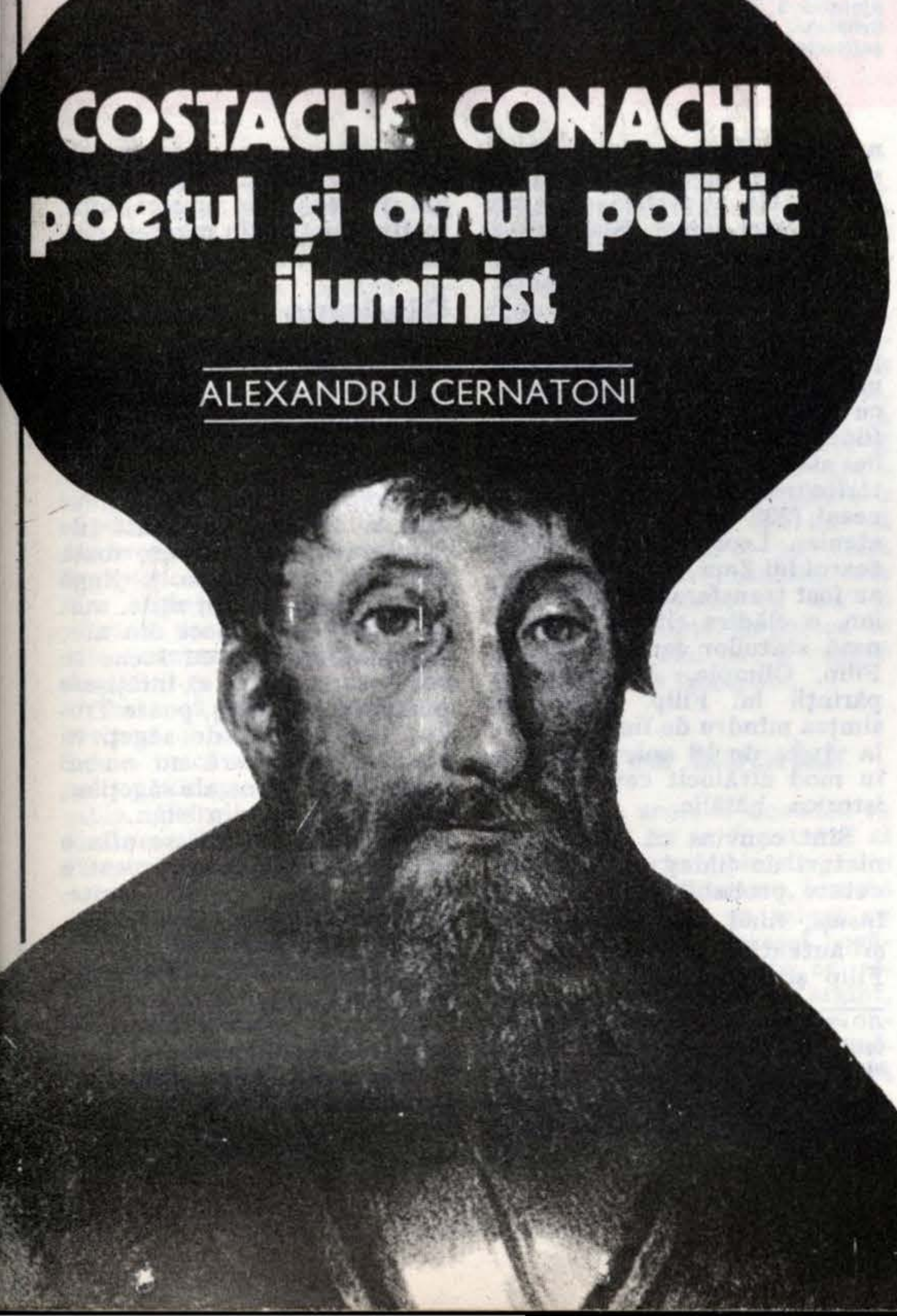

Tot despre el scria şi consulul francez, baronul de Boisle-Compte, în 1834: „Sub înfăţişarea lui blîndă, mîngîietoare şi sfioasă ascunde învăţătură şi un spirit îndeajuns de pătrunzător". În sfîrşit, alt consul francez, Cachet, relatînd într-un raport convorbirile avute la Iaşi cu boierii moldoveni, menţiona despre Conachi: „...Îmi fusese prezentat ca fiind unul din acei oameni a căror părere ar putea să mă lămurească mai bine asupra stării de lucruri din Moldova... Am văzut în el un om cu o purtare simplă, la început foarte rezervat şi care mi-a arătat apoi o mare încredere".

La rîndul său, publicistul şi omul politic francez Saint-Marc Girardin (1801-1873), care l-a cunoscut pe Conachi în 1832, la Iaşi, îl zugrăvea cu aceste cuvinte, în ale sale *Souvenirs de voyage et d'études* (Amintiri de călătorie şi de studii): „Nu voi uita niciodată chipul şi atitudinea pe care le avea în timp ce îmi vorbea. Era unul din acele chipuri uscăţive şi urîte, dar pline de expresivitate... aşa cum mi le închipui pe acelea din secolul XVIII; nici un pic de entuziasm, nici urmă de afectare; un aer zeflemitor şi sardonic, dar sarcasmul său era îndreptat împotriva viciului... În timp ce-mi vorbea pe acest ton caustic şi sec, învîrtea între degete un şirag de mătănii din boabe de chihlimbar... păstrase portul de modă orientală, astfel că, privindu-l pe jumătate culcat pe divan, învăluit în falduriile robei de mătase şi ale surtucului său de blană, calm şi aproape nemişcat, în afara mîinilor aflate într-o joacă uşoară la care nu lua seama, cu ochii mici şi cenuşii, care scăpărau din cînd în cînd, cu buzele strîngîndu-se spre a ascunde un zîmbet, această figură batjocoritoare şi întrutotul europeană, se afla într-un contrast neobişnuit şi picant cu atitudinea, costumul şi mătăniile sale orientale".

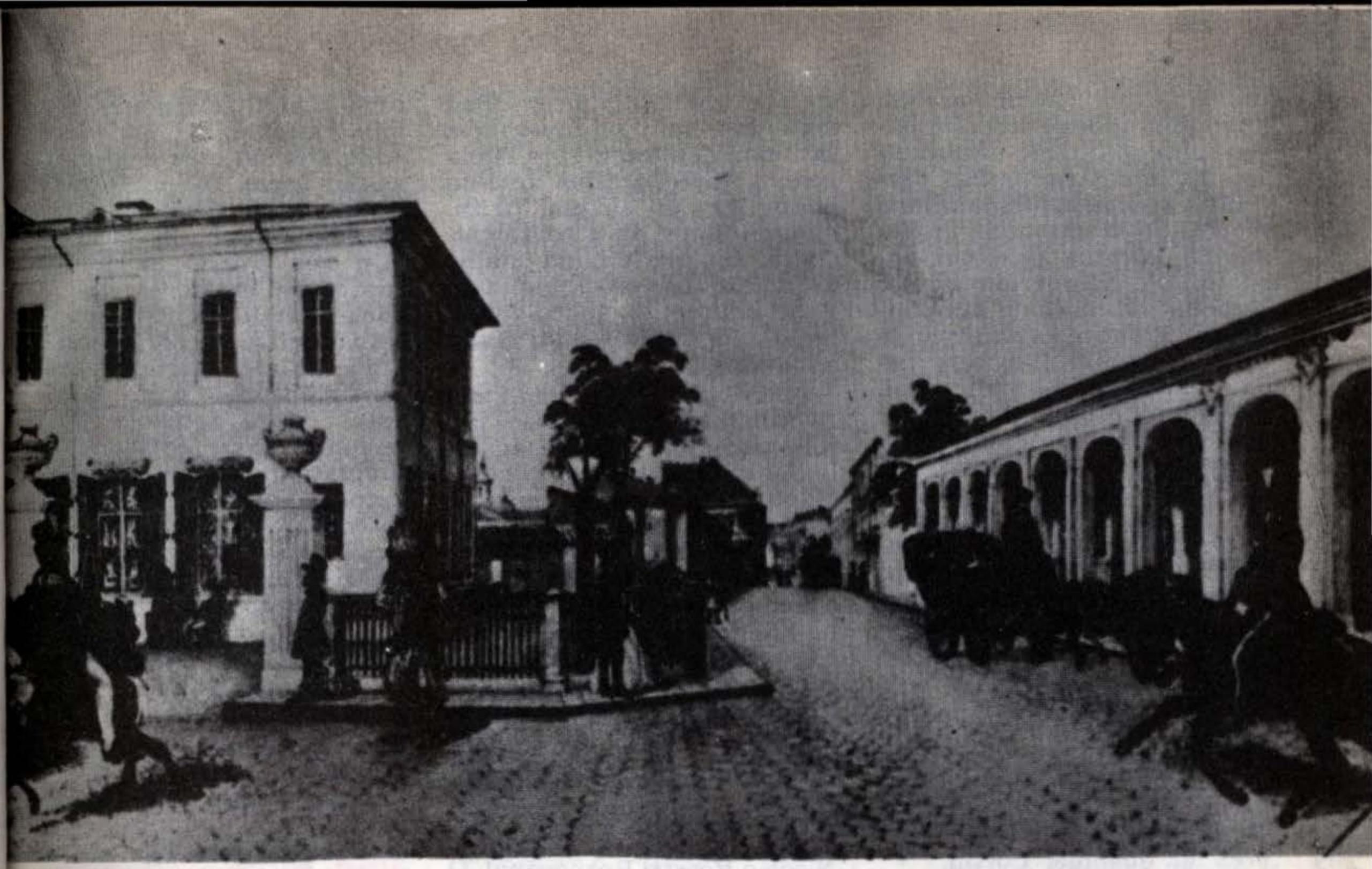

O stradă din Iaşi la începutul sec. XIX (Biblioteca Academiei R.S. România)

„Din gura oamenilor, Costachi"

Boierii Conăcheşti erau coborîtori din neamul numeros şi puternic al acelor Goeşti sau Golăeşti pe care îi întîlnim destul de des în documentele veacurilor XV-XVII. Într-un uric de la Ştefan cel Mare, din 1460, se pomeneşte pentru prima dată un Goea vornicul, iar întîiul Conachi pe care îl cunoaştem este marele comis Anghel. După o veche tradiţie de familie, la obîrşia numelui Conachi s-ar afla porecla acestui mare comis care, din porunca domniei, îndeplinea slujba de *conacciu*, adică rînduitor al locurilor de popas pentru oastea turcească aflată, în anul 1672, în trecere prin Moldova. Ioan, unul din cei doi fii ai săi, a pierit în 1711, cînd după bătălia de la Stănileşti, purtată de Petru cel Mare şi voievodul Dimitrie Cantemir împotriva otomanilor, Ţara de Jos a Moldovei a fost prădată şi pîrjolită de tătari: Celălalt fiu, Constantin vistiernicul, a avut un mare merit în înfrîngerea la Iaşi a unui detaşament austriac, care în ianuarie 1717, în timpul războiului ruso-austro-turc din 1716-1718, a pătruns pe teritoriul Moldovei, încercînd să-l facă prizonier pe domnitorul Mihai Racoviţă. Pentru faptele sale, domnitorul l-a dăruit cu o moşie în părţile Hotinului. Urmaşul vistiernicului, numit de asemenea Constantin, era vornic în 1775, atunci cînd îşi aşeza iscălitura, alături de a altor mari boieri, pe anaforaua către Grigore Ghica, prin care se cerea voievodului să-şi ridice glasul împotriva răpirii de către austriaci a Bucovinei. Emanuil sau Manolachi, întîiul născut al vornicului Constantin, a urcat pînă la treptele cele mai înalte ale boieriei. Acesta este tatăl poetului Conachi. Cît despre mama sa, Ileana, care venea din neamul ilustru al Cantacuzinilor, zilele ei s-au sfîrşit tocmai cînd ale poetului abia începeau, după cum ne încredinţează Conachi însuşi într-una din primele sale poeme cu dată certă.

Mult timp s-a crezut că logofătul Conachi s-ar fi născut în anul 1777. Aşa rezultă şi dintr-o inscripţie aflată pe o piatră de mormînt în care sînt înşirate numele cîtorva răposaţi ai familiei lui Manolachi şi aşa afirma şi Vogoride-Conachi, nepotul de fiică al poetului, într-o prefaţă scrisă în 1886 la a doua ediţie a operei literare aparţinînd lui Conachi. În numeroase lucrări de diferite genuri, inclusiv în mari istorii ale literaturii române şi în unele dicţionare, momentul naşterii poetului a rămas să fie acesta, în ciuda unei preţioase precizări aduse încă din 1908 de către neobositul cercetător G.T. Kirileanu. În testamentul olograf dat la iveală de Kirileanu, poetul, ajuns la vîrsta de aproape 70 ani, vorbeşte şi despre moşia sa Ţigăneşti, de lîngă rîul Bîrladului, adăugînd: „Aice sănt născut, pe malurile aceştii ape, la anu' 1778 septmv. 14". În locul ultimei cifre şapte din

cadrul datei anului, aceeaşi mînă şi cu aceeaşi cerneală pusese cifra opt... Într-un pomelnic, găsit tot de acelaşi cercetător şi scris la persoana întîi se pot citi următoarele: „Alecsandru, poreclit Costachi, înscriitoriul. Născut din Vornic Manolachi Conachi şi din maică-me Elena Cantacuzini, la 1778 săptv. 14". Iar, pe o pecete a poetului se vede scrisă legenda: „Costachi Conachi logof[ăt] 1778 septv. 14". Această dată este confirmată şi de către Alexandru Teodorescu, pe baza informaţiilor dintr-o scrisoare a poetului, document pe care îl semnalează în prefaţa ultimei ediţii a operei lui Costachi Conachi, din 1965.

Din cele de mai sus putem reţine, de asemenea, că deşi prenumele poetului era Alexandru, întreaga viaţă i s-a spus Costachi. „Alecsandru din botez iar din gura oamenilor Costachi", avea să scrie el pe traducerea romanului *Malvina* al doamnei Cottin.

Plin de rîvnă în tot timpul

Conachi a primit în casa părintească o creştere aleasă. S-a bucurat de cei mai buni profesori din Moldova acelor timpuri, pe care îi uimea prin sprinteneala minţii şi setea de învăţătură. Probabil că încă din tinereţe a dobîndit temeinice cunoştinţe juridice, lucru altfel obişnuit în marile familii boiereşti.

În 1806 a intrat în viaţa publică, ocupînd, pînă în 1812, funcţia mai măruntă de ispravnic de Tecuci; în 1814 a fost numit vornic de politie la Iaşi, un fel de prefect al Capitalei. Vreme de cîţiva ani a colaborat la întocmirea *Codului Callimachi*[1] care a rămas în vigoare în Moldova mai bine de jumătate de veac, constituind, de fapt, prima legiuire modernă în istoria Principatelor. În timpul epidemiei de ciumă din 1817 a avut prilejul să se remarce prin marele său curaj şi neîntrecutul spirit de iniţiativă, spitalul de la Hlincea fiind organizat sub supravegherea sa. Vodă Callimachi îl va lăuda pentru toate acestea într-un hrisov dat un an mai tîrziu.

Ascensiunea sa a continuat, cîţiva ani îndeplinind slujba de vornic de aprozi, supraveghind aducerea la îndeplinire a hotărîrilor judecătoreşti rămase definitive.

Activitatea sa din anii 1812-1822 este destul de puţin cunoscută. Ştim doar că, la fel ca Iordache şi Nicolae Rosetti Roznovanul, Sandu şi Grigore Sturdza, Iordache Balş şi Şerban Negel, era un simpatizant al Eteriei şi nădăjduia în eliberarea Principatelor române cu sprijinul Rusiei ţariste. S-a spus despre Conachi că ar fi scris ecteniile (rugăciuni) în limba greacă, în care se invoca victoria Eteriei. „Un singur sentiment, acela de a sfărîma un jug nesuferit, însufleţea toate popoarele supuse sultanului", îşi amintea mai tîrziu Nicolae Rosetti Roznovanul. O bună bucată de vreme, asemenea altor boieri, a fost nevoit şi el să stea peste hotare. După cum rezultă din scrisorile amănunţite ale vornicului Negel către mitropolitul Veniamin Costachi, Conachi lua parte activă la întrunirile boierilor fugiţi din Moldova. Dintr-o astfel de scrisoare, datată 12 aprilie 1822, aflăm că, în urma veştilor pe care Conachi le primise de la Viena, „s-aù făcut mare consult la vistiernicul Roznovan", Negel informează în continuare asupra activităţii unor patrioţi însufleţiţi de idei novatoare, pe care îi numeşte „cărbunari", adăugînd apoi că „legăturile lor asupra boierilor ar fi pînă la cel mai de sus grad".

Cea mai însemnată dintre problemele care îi preocupau pe aceşti boieri era, fără îndoială, abrogarea regimului turco-fanariot şi restabilirea în Principate a domniilor pămîntene. Roadele acestor eforturi s-au vădit în scurtă vreme, cînd Ioniţă Sandu Sturdza a fost urcat în scaunul Moldovei, după mai bine de un veac de domnii fanariote. Semnificaţia istorică a momentului nu putea scăpa lui Conachi, el aflîndu-se între fruntaşii mişcării pentru înlăturarea domniilor străine. Ni s-a păstrat scrisoarea pe care a adresat-o noului domn, îndemnîndu-l să fie un vrednic urmaş ai marilor bărbaţi de stat ai Moldovei. „Un nou v[e]ac se deschide supt ochii noştri — scria Conachi. Altele au fost puterile stăpănirei supt cei vitregi şi altele au a fi aceste de acum supt stăpănirea unui pămăntean". Ţara aşteaptă de la domnitor să fie „un înnoitoriu dreptăţilor unui norod întreg"; autorul scrisorii îşi exprima totodată convingerea că „fericirea naţiei este şi va fi cea întăi putere covărşitoare împotriva prigonirilor şi singură ea poate să astupe gurile vrăjmaşilor mari şi puternici".

„Deosăbirea întru niamurile lumii... nici una dintre aceste nu văd mijlocind între valahi şi între moldoveni"

Ascensiunea lui Conachi spre cele mai înalte dregătorii a fost acum foarte rapidă. A făcut parte din comisia de trei însărcinată cu administrarea finanţelor ţării; a devenit apoi logofăt, încredinţîndu-i-se şi conducerea Departamentului Afacerilor Străine.

Dar realizările cele mai de seamă ale acestei perioade, care marchează apogeul activităţii social-politice a logofătului, se leagă de întocmirea şi aplicarea în practică a Regulamentelor organice. După cum se ştie, dincolo de limitele lor de altfel considerabile, regulamentele au jucat rolul unor adevărate constituţii ale Principatelor române. Redactate sub supravegherea generalului Pavel Kiseleff, ele au fost concepute într-un spirit reformator, pe care ţarul şi sfetnicii săi nu îndrăzniseră niciodată să-l manifeste înăuntrul Imperiului ţarist.

După războiul ruso-turc din 1829, încheiat cu Pacea de la Adrianopol, Conachi a fost chemat în comisia de patru a Moldovei, în vederea întocmirii proiectului; în 1829, la Bucureşti, lucra la de-

[1] *Codul lui Callimachi* (4 volume) a fost tipărit la Iaşi şi reprezenta o culegere de legi, inspirată în mare parte de codul civil austriac.

finitivarea regulamentelor. Cu aceste prilejuri, el a urmărit să determine o însănătoşire a justiţiei.

Demn de remarcat este mai ales faptul că articolele 371 şi, respectiv, 425 din Regulamente, conţinînd idei prielnice Unirii, par a fi redactate sub influenţa sa. Iată, de altfel, opinia lui în această chestiune esenţială: „Deosăbirea întru niamurile lumii după cel întăi cuvănt fiind lege (a), limba voroavei şi depărtarea locuinţii — iar după al doilea portul, obiceiurile şi stăpînirea — nici una dintre aceste nu văd mijlocind între valahi şi între moldoveni".

Această idee l-a preocupat îndeaproape pe Costache Conachi, ea regăsindu-se cu aceeaşi claritate şi în scrisoarea adresată vărului său, mitropolitul Veniamin Costachi, la 13 ianuarie 1837: „Ar fi o mare greşeală politicească de a se lua altă marşă spre luminare aice în Moldova şi alta în soţia ei Valachia, cînd tot cuvîntul cere a ne strînge şi a ne apropia în grai şi în pravile pe chiar duhul Reglementului".

Procesul de elaborare a Regulamentelor organice a durat pînă în 1831, an în care, mărturie a reputaţiei sale de jurist, Conachi a fost numit mare logofăt al Dreptăţii. Timp de aproape doi ani, cît s-a aflat în fruntea departamentului Justiţiei, a dovedit o excepţională putere de muncă şi un spirit organizatoric ieşit din comun, oferind imaginea luminoasă a înaltului funcţionar credincios slujirii intereselor superioare ale obştei. În lipsa unui local potrivit pentru departamentul respectiv, a oferit casele sale de la Copou. De asemenea, a luat măsuri pentru înfiinţarea tribunalelor de judeţ şi a Curţii superioare. Peste 30 000 dosare uitate în depozitele Curţii Domneşti au fost distribuite spre cercetare şi soluţionare instanţelor îndrituite. El însuşi se scula la 4 dimineaţa lucrînd la diferitele „pricini" aflate în curs, dînd dispoziţii şi lămuriri funcţionarilor din subordine. Tot în acest răstimp, a organizat pe baze moderne arhivele departamentului Dreptăţii şi Arhivele Statului, supraveghind pînă la cele mai mici detalii desfăşurarea acţiunii.

Lui Costache Conachi i-a revenit şi meritul de a fi iniţiat traducerea şi tipărirea, în cursul anului 1832 a *Codului Callimachi*. Tot el a verificat şi traducerea efectuată de Iacovache Veisa, a *Codului comercial francez*, adoptat în Moldova îndată după aceea.

În 1834, Conachi a candidat, fără succes, la tronul Moldovei, tron care, în ciuda petiţiei adresate lui Ahmed paşa de către cei 60 notabili moldoveni, între care şi Conachi, tocmai în scopul de a preveni o asemenea posibilitate, a fost acordat lui Mihail Sturdza. După 1835 s-a retras din viaţa publică, rămînînd însă după cum o dovedesc documentele vremii, unul din oamenii cei mai influenţi din Moldova. A făcut în continuare o opoziţie activă lui Mihail Sturdza, denunţîndu-i abuzurile şi învinuindu-l că este „opresor al drepturilor şi libertăţilor ţării".

Puterea spiritului naţional

Mare dregător, neîntrecut jurist, candidat la domnia Moldovei, Costache Conachi a fost şi un remarcabil om de cultură; poet, autor al unui manual de poetică, al unor mici piese versificate, traducător din literatura străină... Activitatea sa literară se întinde pe o perioadă de peste patru decenii. În acest domeniu, el poate fi considerat un deschizător de drumuri, călăuză pentru alţii ce au venit în urma lui. Conachi a militat pentru dezvoltarea culturii în limba ţării. Cele aproximativ o sută de poezii pe care ni le-a lăsat îi conferă dreptul incontestabil de a fi aşezat între întemeietorii poeziei culte româneşti. De la 1812 pînă la 1828, ne încredinţează George Sion, „improvizaţiile lui, abia ieşite din pana sa, era destul să treacă în mîna unui admirator şi îndată se transcriau în sute de exemplare şi se comunicau prin palate şi bordeie".

Marele logofăt a fost autorul primului tratat de versificaţie românesc, intitulat *Meşteşugul stihurilor româneşti*. Numele lui este legat, de asemenea, şi de începuturile teatrului românesc. În comediile sale erau ridiculizate moravurile boierimii moldoveneşti.

Se cuvine a fi adăugată şi bogata activitate de traducător a lui Conachi, mult apreciată în epocă şi care, alături de producţia originală a acestuia, a contribuit la formarea gustului literar şi a limbii române literare. „Limba noastră — afirma el în scrisoarea din ianuarie 1837 adresată mitropolitului Veniamin Costachi — pe pruba maicei sale latine, este lesnicioasă în întocmirea frazelor prin care o idee se poate în multe feluri spune şi grăi..., deosebitele tălmăciri, atît în versuri cît şi în proză, mai din cuvînt în cuvînt cu texturile stau dovadă de bunătatea limbei...". În aceeaşi scrisoare, sînt expuse concepţiile sale clare în ceea ce priveşte organizarea învăţămîntului în limba naţională.

Relevant pentru profilul politic al logofătului este între altele faptul că a tradus o lucrare intitulată *Privire politicească a Europii toate din anul 1825* care cuprindea o serie de idei revoluţionare pentru vremea aceea. Manuscrisul amintit conţine adnotări ample făcute de Conachi. El considera — rezultă din aceste adnotări — că răspunderea pentru suferinţele pe care le îndurau popoarele o poartă „toată sistema boiriască, scutită şi înălţată peste norod". După el, „un stăpînitor trebui să fii supus la legiuiri", puterea sa întemeindu-se pe Constituţie. Ca orice spirit iluminist, logofătul se pronunţa pentru propăşirea poporului prin învăţătură; după cum rezultă din corespondenţa cu Veniamin Costachi, el nu era un adept al ideilor „nepipăite ale metafizicei, adecă a zgomotului de cuvinte fără de fapte", căci „orice luminare de ştiinţă nu aduce pe cel adevărat folos dacă nu este întemeiată pe folosul noroadelor, care sînt două: unul al agriculturei şi altul al neguţitoriei". Potrivit concepţiei sale, statele care cunosc un regim constituţional autentic n-ar mai

fi expuse războiului, căci războiul „nu spânzură atuncea de voința stăpînitorilor, ci de hotărîri[le] țării toate". De asemenea, sporirea forțelor militare ale unor state nu constituie decît un reflex al politicii despotice. În asemenea țări, adăuga el, „dreptățăli sănt pe voea stăpănitorilor".

Ideologia iluministă a marelui logofăt reprezintă deci adevărata cheie a personalității sale, Conachi fiind după cum remarcă George Ivașcu în *Istoria literaturii române*, „una din figurile cele mai originale, prin contrastul tipic perioadei de tranziție între Orient și Occident, pe pragul epocii moderne". Spirit mereu deschis către nou, s-a interesat, cu prilejul unei călătorii în străinătate de metodele avansate de exploatare a pămîntului. Între preocupările sale, s-a aflat și posibilitatea înființării unei legături pe apă între Galați și Triest, precum și importul din Austria a unor mașini moderne. A achiziționat, cu 1 000 galbeni, un telescop pe care apoi, împreună cu alte instrumente, l-a lăsat prin testament statului, în vederea întemeierii unui observator astronomic.

A fost epitrop al așezămintelor de la Sfîntul Spiridon, încercînd, între altele, să determine construirea unui spital nou, în care scop a donat un teren al său aflat pe Dealul Copoului. A fost membru al Societății medicilor și naturaliștilor din capitala Moldovei.

În anii dinaintea morții, deși suferind, nu a pregetat să inițieze prima exploatare a minereului de fier din Moldova, cerînd diferite înlesniri din partea domniei, „nu numai ca pentru un lucru al meu, ci și ca pentru o lucrare ce cuprinde o mare viitoare folosință și lauda prințipatului...". De asemenea, este printre primii care s-au gîndit să organizeze exploatarea izvoarelor de ape minerale.

Prin toată activitatea desfășurată de-a lungul vieții, el a lucrat fără preget la luminarea poporului său și la propășirea țării *s*ale, îndelung încercate.

TAINA UNUI MORMÎNT CELEBRU

(Urmare din p. 17)

Ridicînd lespedea ce acoperea sarcofagul, am putut vedea o altă casetă din aur, ceva mai mică și mai simplă decît prima, avînd pe capac același motiv al soarelui. Deschizînd acest osuar de neprețuit, am observat că osemintele cuprinse în el erau învelite într-o somptuoasă țesătură de purpură întrețesută cu fire de aur. Deasupra lor se afla o superbă diademă împletită din crenguțe și flori de aur, care aparținuse cîndva unei femei. Oare osemintele să fi fost ale Cleopatrei, ultima soție a lui Filip?

Prețioasele noastre descoperiri au fost transportate la Muzeul din Salonic pentru a fi restaurate și conservate. Va fi nevoie de timp pentru a se ajunge la interpretări și concluzii definitive.

Apreciez că descoperirile acestor escavări sînt de mare valoare; fără egal sînt picturile murale create de artiști de mare talent. Vasele din argint, ornate cu chipuri umane în relief, oferă un material de studiu prețios în ceea ce privește tehnica sculpturii și a prelucrării metalului. Fascinantele portrete din fildeș, precum și cele două casete din aur, sînt de o valoare inestimabilă, iar cavoul propriu-zis, cu strălucitoarele-i fresce în culori, bine conservate, ne prezintă un exemplu important de arhitectură antică grecească.

Lăsînd modestia la o parte, voi sugera că descoperirile de la Vergina se numără, în mod cert, printre cele mai importante din perioada postbelică. Poate că acest lucru ar trebui să ne fie îndeajuns. Totuși, ca arheolog, trebuie să pun o întrebare cheie: cui a aparținut mormîntul? Unui om foarte bogat sau unui înalt demnitar?

Mai înainte, am menționat un obiect — circular, ajustabil, ale cărui capete, rotunde, intră unul în altul — pe care l-am considerat a fi o diademă. Una din părți e decorată cu niște cosițe împletite în relief. În portretele ce s-au păstrat pînă acum, o diademă asemănătoare a fost purtată de Antigonus Gonatas (276-239 î.e.n.), Antiochus III cel Mare (223-187 î.e.n.) al Siriei și Attalus III Philometor (138-133 î.e.n.) al Pergamului.

După moartea lui Alexandru cel Mare, survenită în anul 323 î.e.n., aceștia i-au stăpînit pe rînd imperiul. În unele portrete, Alexandru însuși este înfățișat purtînd o astfel de diademă.

Concluzia, cred eu, se impune de la sine: este o diademă regală. Lîngă diademă am găsit urmele unui sceptru intrat în descompunere. Apoi mai există pe casetă și acel motiv al soarelui — o emblemă specifică monezilor și scuturilor statului lui Filip.

Absolut tot ce am descoperit vine să întărească ipoteza că mormîntul era al unui rege. Acceptînd această presupunere, precum și datarea mormîntului între anii 350-325 î.e.n., ajungem la o concluzie extrem de importantă: în tot acest interval de timp nu a murit (336 î.e.n.) decît un singur rege, care ar fi putut fi înmormîntat acolo, și anume, Filip II. După toate probabilitățile, acesta ar trebui să-i fie mormîntul. Opinia mea este întărită și de prezența portretelor lui Filip și Alexandru cel Mare. Sînt convins că nimeni altcineva n-ar fi putut poseda o mobilă împodobită cu aceste două chipuri.

Singurul contracandidat posibil, Antipater, a murit în anul 319 î.e.n., dar el a fost regent și nu rege; sînt sigur că mormîntul găsit de noi precede data morții acestuia cu cel puțin 5 ani.

Și, să mai notăm un argument: poate fi considerată ca fiind accidentală diferența observată în dimensiunile acelei perechi de cnemide, care ne reamintește că Filip II era șchiop? Toate mărturiile par a-l indica. Totuși, ca om de știință, știu că numai o inscripție, de exemplu, ar putea să ne dea o certitudine absolută.

Dacă cercetările noastre vor scoate la iveală alte dovezi ce vor duce la concluzii diferite, voi fi primul care le voi publica fără întîrziere, pentru ca adevărul, țelul final al tuturor cercetărilor științifice, să devină cunoscut.

Traducere de
Nadia PANDREA-CUTCUTACHE

așa vă place istoria?

FAMILIA MEDICI GUVERNEAZĂ FLORENȚA

DUMITRU ALMAȘ

Centru al unei regiuni pitorești și fertile, străbătută de fluviul Arno, Republica Florența a intrat în evul mediu cu o bogată și străveche moștenire de civilizație etruscă, întărită cu un solid element etnic și cultural roman[1]. Trăind din agricultură, producție manufacturieră, comerț și zărăfie, burghezia florentină, asemenea aceleia din Veneția, Genova, Sienna sau Bologna, a promovat la conducerea republicii o oligarhie de bancheri, comercianți și industriași. În prima jumătate a veacului XIV, după cum arată istoricul italian Giovanni Villani, Florența avea cam 100 000 locuitori, 110 biserici, 30 spitale și peste 10 000 copii știutori de carte. Producția textilă manufacturieră se efectua în 200 ateliere, țesîndu-se anual 70 000-80 000 bucăți de postav. Funcționau 40 bănci, care manevrau sume importante în întreaga Europă, de la Constantinopol la Lisabona. Compania Bardi, de pildă, avea 346 „comisionari" repartizați în 25 filiale.

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1974.

„Primul stat modern al lumii“

Viața politică prezenta oarecare asemănări cu cea a Veneției. Ca și acolo, la Florența domina „il comune“ sau „il popolo grasso“ (poporul gras sau bogat), deținător principal al bunurilor și al drepturilor civile și politice. Restul populației, „popolo minuto“ (poporul slab sau sărac), era manevrat de cei cu stare. Conducerea statului era încredințată Senioriei sau Colegiului staroștilor breslelor, aleși din rîndul celor peste 20 bresle ale negustorilor și meșteșugarilor. Dar, deși se socoteau reprezentanții poporului, membrii Senioriei nu dețineau adevăratele pîrghii ale conducerii. În exercitarea magistraturii, erau obligați să consulte pe „înțelepți“ (sapientes juris), adică pe experții atașați pe lîngă fiecare breaslă, cam în felul jurisconsulților de astăzi. Orice decizie importantă trebuia votată, în aceeași zi, de Consiliul celor o sută și de cele două Consilii ale căpităniei. Această conducere bazată pe principiul colectivității l-a îndrituit pe celebrul istoric german Jacob Burkhardt să numească Florența „primul stat modern al lumii“.

În veacul XIV și în primele decade ale celui următor, viața publică a Florenței a fost frămîntată de rivalitatea dintre familiile Ricci și Albizzi, un fel de reeditare a vechiului și sîngerosului conflict dintre guelfi și ghibelini (negri și albi)[1]. Împinși de mizerie, lucrătorii lînari, numiți *ciompi*, s-au ridicat la luptă în anul 1378, conduși de Michele di Lando, un dărăcitor de lînă. El a pus stăpînire pe Seniorie, proclamîndu-se gonfalonier al dreptății [2]. Dar victoria răsculaților a fost de scurtă vreme: patru ani. În această vreme, în culise, un rol principal l-a jucat un oarecare *Salavestro* Medici, negustor cu stare, dar ostil „grașilor“. În 1382, „grașii“ au preluat puterea, datorită mai ales celor din familia Albizzi. De fapt, de viața orașului dispunea un număr foarte mic de familii: Ricci, Albizzi, Alberti, Medici și încă vreo cîteva. Ele erau dezbinate de rivalități crîncene și se perindau la conducerea orașului după împrejurări. Făcînd totuși abstracție de fluctuațiile politice și de familii, conducerea Florenței, începînd din 1382, n-a încetat să fie monopolul unei oligarhii restrînse de patricieni și bancheri. Sub raport social, orașul avea o guvernare relativ stabilă și omogenă. În anii următori, Albizzi au exercitat o adevărată dictatură în Florența. Ei au persecutat familia Medici, i-au confiscat averile și au alungat-o din oraș. Dar, în umbra și în timpul acestor frămîntări, familia Medici a reușit totuși să se îmbogățească.

Cosimo cel Bătrîn, *cel pe care Florența l-a onorat cu titlul de* pater patriae

În p. 23: *arborele genealogic al familiei Medici, după un desen florentin de la începutul sec. XVI*

Profitînd de știrbirea ulterioară a prestigiului Albizzilor, Medici au revenit la Florența și, sprijinindu-se pe „partidul“ poporului, și-au continuat ascensiunea spre putere. Au afișat la început o atitudine de cinste, de morală austeră și de evlavie creștinească, camuflaj abil al demagogiei, spre a se face simpatizați de mulțime. Inteligent și șiret, unul dintre ei, *Giovanni* de Medici, zis *di Bicci* și-a mărit considerabil averea prin comerț și camătă; a împrumutat bani Republicii florentine în momentele de criză și a ajuns apoi chiar bancherul papei. Bogăția a devenit trambulina Medicilor spre puterea politică, spre conducerea Florenței. Giovanni și-a menținut popularitatea prin daruri făcute celor săraci. De asemenea a sprijinit pe marii artiști ai vremii și l-a angajat pe arhitectul Brunelleschi să clădească sacristia bisericii San Lorenzo. Sub privegherea sa, ca membru al Senioriei, între anii 1418 și 1429 Florența a trăit în pace și prosperitate. În războaiele care s-au succedat în peninsulă la sfîrșitul sec. XIV și în care republica a avut, de regulă, ca aliată Veneția și ca dușman Milanul, Florența a manevrat abil, în ciuda cronicii ei inferiorități militare, reușind să obțină importante sporuri teritoriale; Pisa, în 1406, care a asigurat republicii mult rîvnita ieșire la mare, Arezzo, Cortona și Livorno. Prindea contur ceea ce avea să fie în viitor marele ducat de Toscana. Deocamdată el semăna mai mult cu o federație de cetăți, puse sub tutela unui „oraș dominant“.

Cosimo cel Bătrîn — un „tiran“ dibaci

Fiul mai mare al lui Giovanni di Bicci, *Cosimo*, zis *cel Bătrîn*, a călătorit mult în interes de afaceri, dar și cu dorința de a cunoaște oamenii de seamă ai vremii. Populari-

---

[1] Cunoscuta dispută lungă de trei secole (XII-XV) între gruparea politică a guelfilor (mai ales păturile comerciale și meșteșugărești) și cea a ghibelinilor (seniorii feudali) a avut la bază lupta dintre papă și împărații germani (primii îl sprijineau pe papă, ceilalți pe împărații germani).

[2] Pe lîngă instituțiile amintite, în Florența funcționau și gonfalonierii (stegarii) companiilor și breslelor, demnitari onorifici, cu excepția gonfalonierului dreptății, care avea în subordine poliția.

tatea lui, deosebit de mare l-a adus în fruntea opoziției față de conducerea republicii. Aceasta a neliniștit familia Albizzi, care i-a înscenat un proces de deturnare de fonduri, după care l-a exilat, pe zece ani, la Padova. Era în anul 1433. Bancherul Cosimo Medici avea sucursale în multe orașe din Italia și din Europa. Exilat fiind, a fost bine primit pretutindeni și, mai ales, la Veneția, care vedea în el un adversar al politicii practicate de republica rivală. Înscenarea de deturnare de fonduri a fost repede demascată. Cosimo s-a întors la Florența după un an, în 1434, fiind primit în triumf, iar „Parlamentul" florentin i-a proscris pe Albizzi și pe colaboratorii lor. Cu o dibăcie genială, Cosimo Medici, a făcut să fie ales gonfalonier al dreptății. Astfel a practicat, vreme de 30 ani (1434-1464), pînă la moarte, o formă inedită de „tiranie". Lozinca lui era: pace, prosperitate, cultură.

În istoria Florenței, Cosimo s-a înscris ca un bancher cultivat, ca un om politic, și diplomat de o neîntrecută dibăcie și ca un mecena. Papa Nicolae V l-a făcut pe prea iscusitul florentin bancher al Sfîntului Scaun, situație foarte mult rîvnită. Printre clienții lui Cosimo au figurat și unii regi ai Europei, ca, de pildă, Eduard IV al Angliei. Ca negustor a organizat transporturi regulate la Bruges, Rhodos, Constantinopol. O bună parte dintre veniturile realizate au fost depuse la Monte del dotti, o bancă prin care se făceau împrumuturi pentru construcții de palate, vile, poduri, fortărețe, biserici etc. A protejat pe savanții și artiștii care vădeau talent sau geniu. Mare iubitor al antichității greco-romane, admirator al filozofiei lui Platon, el a chemat la Florența pe helenistul Argyropulo și pe umanistul și filozoful Marsilio Ficino, pentru care a fondat Academia platoniană din Florența. I-a încredințat arhitectului și sculptorului Michelozzo construcția palatului său din Via Larga, precum și reclădirea Mănăstirii San Marco și importante restaurări în Palatul Senioriei. În 1436, Filippo Brunelleschi a terminat cupola Catedralei Santa Maria del Fiore, capodoperă de artă și tehnică renascentistă. Arhitectul, pictorul și sculptorul Leone Battista Alberti, sculptorul Donato di Betto Bardi, zis Donatello, pictorii Domenico di Tommaso Bigordi, zis Ghirlandaio, Filippo Lippi și Fra Angelico, toți s-au bucurat,

Lorenzo Magnificul, *supranumit, pentru talentul său diplomatic, „acul balanței"...*

într-un fel sau altul, de sprijinul material al lui Cosimo.

În domeniul politic, Cosimo cel Bătrîn a strunit cu discreție Florența. Ca să domine, s-a folosit de cele mai subtile intrigi, de avere, de mîndria florentinilor și de ambiția lor de a nu fi mai prejos decît venețienii sau milanezii. Ca să-și doboare rivalii, a atras, cu mare pricepere, de partea lui, poporul de jos, pe care a știut să-l înșele cu mare artă. Florența s-a lăsat oblăduită de acest om foarte abil — care i-a supus și pe „grași" și pe „slabi" — și l-a onorat cu titlul de *pater patriae*.

Cosimo a avut doi fii: *Giovanni* și *Piero*. Primul a murit cu un an înaintea tatălui său, în 1463; al doilea i-a urmat la conducere, cu titlul de gonfalonier. Prestigiul bătrînului era așa de mare, încît fiul, deși suferea grav de gută (i s-a spus Piero Gutosul), a condus Florența, aproape fără a ieși din casă. Politica sa a reprezentat o continuare a aceleia inițiate de Cosimo, dar a avut de întîmpinat împotrivirea taberei lui Lucca Pitti, un alt mare bancher. Adversarii lui Piero au tocmit chiar ucigași cu simbrie să-l omoare, în 1466, și, dacă fiul său, Lorenzo, n-ar fi descoperit complotul, ei ar fi făcut-o. Poporul chemat la „Parlament" l-a surghiunit pe Luca Pitti și i-a dat lui Piero puterea pe zece ani. El n-a putut-o însă exercita decît trei, pînă în 1469, cînd s-a stins măcinat de boală.

Piero Medici și soția sa, frumoasa Lucrezia Tornabuoni, au lăsat Florenței doi fii: *Lorenzo* și *Giuliano*, înzestrați cu deosebite calități fizice și morale, educați cu mare grijă. Lorenzo a vizitat curțile princiare din Milano, Napoli, Veneția, Ferrara, pentru a se iniția în moravurile vremii și a se forma ca om politic. Apoi s-a căsătorit cu Clarissa Orsini, descendentă din nobila familie princiară a Romei. Era încă un pas spre aristocratizare, spre pătrundere în rîndul principilor de sînge.

Spre dinastie

Îndată după moartea prematură a lui Piero Medici, fruntașii cetății au cerut lui Lorenzo și lui Giuliano (primul avea 21, iar celălalt 16 ani) să primească conducerea republicii. Propunerea dovedea nu numai popularitatea familiei Medici, ci și deteriorarea sistemului republican,

în favoarea influenţei tot mai puternice a unei singure familii în conducerea Florenţei, a instaurării unei dinastii Medici.

Dacă privim tabloul lui Botticelli, intitulat „*Primăvara*", în care Giuliano întruchipează pe zeul Mercur, înţelegem că, oricît l-ar fi idealizat artistul, acesta era un tînăr fermecător. În schimb, Lorenzo moştenise un chip urît, dar se remarca prin strălucirea gîndirii şi gustul artistic, priceperea cu care izbutea să-şi cucerească simpatii şi stimă. Învăţase latina şi elina, iubea antichitatea clasică, dar cultiva, în egală măsură, limba italiană şi arta vremii lui. Şi dacă Giuliano a ştiut să farmece înalta societate, Lorenzo a cucerit întreaga Florenţă, avînd instinctul şi ştiinţa de a se face cel mai popular om din cetate. Prin el, al treilea Medici chemat la conducere, dictatura dibace camuflată a lui Cosimo cel Bătrîn s-a transformat, cu încetul, într-o conducere dinastică. Lorenzo a fost conducătorul celei mai mari bănci din lumea acelei vremi, protector şi prieten al artiştilor, literaţilor şi filozofilor Renaşterii florentine şi italiene. A colecţionat opere antice şi moderne; îi plăceau pictura, sculptura, arhitectura, muzica şi poezia. Artişti ca Botticelli, Verrocchio ori Ghirlandaio l-au pictat, înfăţişîndu-l strălucitor de inteligenţă, în urîţenia lui. A dus o politică atît de abilă, încît a urcat Florenţa la treapta de stat foarte influent în Italia şi cu o înrîurire resimţită de întreaga Europă. Lui i se datoreşte alianţa din 1474 cu Veneţia şi cu Milano.

Sub îndrumarea celor doi tineri, Lorenzo şi Giuliano, Florenţa a trăit cîţiva ani o viaţă liniştită şi prosperă. Dar sub această strălucitoare pînză de iluzii, dospeau interese şi tendinţe divergente, ură şi contradicţii. Cînd papa Sixt IV a vrut să cumpere Imola de la ducele Milanului şi a solicitat bancherului Pazzi un împrumut de 40 000 florini, Lorenzo i-a cerut acestuia să refuze. Tînărul Medici urmărea în acest fel să împiedice ca acest oraş, aşezat la graniţa Florenţei, să ajungă sub stăpînirea papalităţii. Drept urmare, Sixt IV a îndemnat Pisa, Sienna şi Napoli să se ridice împotriva lui Lorenzo. În acelaşi timp, papa a pus la cale şi un complot împotriva lui Lorenzo şi Giuliano Medici. Conjuraţia a fost organizată sub conducerea bancherului Francesco Pazzi, care se erija în reprezentantul opoziţiei republicane faţă de puterea fără

...şi fratele său, Giuliano, *cel ucis cu nouăsprezece lovituri de pumnal*

control a familiei Medici. O armată formată din trupe ale papei, regelui Neapolelui şi ale oraşului Sienna se pregătea să intre în Toscana.

Lorenzo a încercat să reziste, folosind vechea alianţă cu Veneţia şi Milano. Dar bancherul Francesco Pazzi, arhiepiscopul de Pisa, Francesco Salviati şi mercenarul Gian Battista Monteseco s-au angajat să-i suprime pe cei doi fraţi Medici, pentru a lichida, dintr-o lovitură, orice posibilitate de revenire la putere a acestei familii. La 6 aprilie 1478, în timpul unei somptuoase slujbe săvîrşite în Catedrala Santa Maria del Fiore, doi membri ai familiei Pazzi l-au ucis pe Giuliano, aplicîndu-i nouăsprezece lovituri de pumnal. În aceeaşi clipă, doi preoţi au încercat să-l omoare pe Lorenzo. Dar, sprinten şi deprins cu lupta, acesta a tras spada, s-a apărat curajos, scăpînd doar uşor rănit la gît, şi s-a închis în sacristie. O adevărată „liturghie a pumnalelor", într-una dintre cele mai impresionante şi mai mari catedrale ale lumii.

Tot în acel moment, arhiepiscopul Salviati, cu o bandă de mercenari, a încercat să pună stăpînire pe Seniorie, dar gonfalonierul aflat acolo a dat alarma. Partizanii casei Medici au sărit în ajutorul lui Lorenzo. În cîteva ceasuri, mulţi dintre conspiratori au fost masacraţi de mulţimea furioasă. Represaliile au durat mai multe zile. Trei membri ai familiei Pazzi, precum şi Francesco Salviati, au fost spînzuraţi de picioare la ferestrele Senioriei, oferind pictorului Sandro Botticelli prilejul de a lua schiţe din această aspră pedepsire a conspiratorilor. Mulţimea a atacat casele familiei Pazzi şi ale partizanilor lor, prădîndu-le şi ucigînd pe cei amestecaţi în complot. S-au înregistrat peste 270 victime. Numele Pazzi a fost radiat din registre, iar cei care-l mai purtau au fost nevoiţi să şi-l schimbe, ca să scape de oprobriul public.

Implicat pînă peste cap în această sîngeroasă afacere, papa Sixt IV n-a mai putut da înapoi. La 1 iunie 1478, l-a excomunicat pe Lorenzo şi pe consilierii Florenţei, care cutezaseră să spînzure o înaltă faţă bisericească. Lorenzo Medici s-a arătat gata să lase conducerea şi să plece din cetate. Dar populaţia s-a împotrivit: s-au solidarizat cu el, nu numai partizanii săi şi „popolo grasso", ci, mai ales, oamenii simpli. Toţi au refuzat cu energie să cedeze în faţa insolenţei papale, considerînd că Florenţa şi familia Medici formează un tot inseparabil,

Lorenzo Magnificul și bel vivere

În 1479, Lorenzo Magnificul a plecat la Napoli să trateze direct cu regele Ferdinand, cu care era într-un vechi conflict. A stat acolo cinci luni, plătind cu bani grei prietenia anturajului regelui, pe care l-a convins să accepte împăcarea și un tratat avantajos pentru ambele părți. Lorenzo a ieșit din Napoli nevătămat, ca „David din groapa cu lei".

Ambițios și trufaș, papa Sixt IV ar fi vrut să-l vadă prosternîndu-se la picioarele lui. Dar Lorenzo știa că neutralizîndu-i spada — armata regelui napolitan — furia papală ar deveni inofensivă. Într-adevăr, curînd, Sixt IV a ridicat excomunicarea aruncată asupra familiei Medici.

În culmea puterii, prieten cu regele Franței, Ludovic XI, care-i scria numindu-l „dragă vere", în raporturi bune cu Napoli, cu Milano, cu papalitatea, mai ales după alegerea ca papă a lui Inocențiu VIII, cu sprijinul căruia a redevenit bancherul Vaticanului, Lorenzo Medici era mult mai puternic decît înainte de conspirația Pazzi. Și-a măritat fiica, Maddalena, cu Franceschetto Cibo, fiul natural al papei; pe fiul său, Giovanni, l-a uns cardinal, deși avea doar 13 ani. Astfel, un Medici ajungea cel mai tînăr cardinal de pînă atunci. Machiavelli a numit, metaforic, aceste căsătorii și dregătorii ecleziastice, puse la cale de Lorenzo, „o scară pentru a ridica la cer Casa Medici".

Din toate punctele de vedere, Florența ajunsese egala celor mai puternice state italiene. Prestigiul lui Lorenzo înăuntrul cetății și în întreaga Italie era la apogeu. Prin curaj, îndemînare și înțelepciune politică, a izbutit, timp de cîțiva ani, să stabilească un echilibru între statele italiene. I se spunea „acul balanței", care ar fi putut înfăptui unirea tuturor principilor într-o ligă italiană, capabilă să se împotrivească oricărui cotropitor.

În urma conspirației Pazzi și a morții tragice a lui Giuliano, suspiciunea a devenit o stare de spirit pentru mulți florentini, iar răfuiala cu adversarii familiei Medici a căpătat un caracter deosebit de crud. Lorenzo, omul cel atît de iubit și de popular, nu mai circula fără pază, cum o făcuse pînă la conjurație; era însoțit pretutindeni de o adevărată gardă pretoriană. „Seniorul conducător" s-a metamorfozat în dictator fățiș. În 1480, a luat ființă Consiliul celor 70, care, deși poza în

Două regine ale Franței: Caterina...

organ de conducere democratică, s-a comportat ca un instrument al despotului. Marile familii florentine au fost supuse unei stricte supravegheri, pentru a nu mai cuteza să comploteze.

Ca să-și mențină popularitatea, Lorenzo a avut, în continuare, mare grijă de buna dispoziție a Florenței; a sporit numărul petrecerilor, serbărilor, spectacolelor de stradă. A finanțat, adesea din fondurile publice, construcțiile, înfrumusețarea orașului. Dar mai ales a avut grijă de poeți, de artiști, de filozofi, cărora le ținea casa deschisă. A continuat să-și joace, în mod strălucit, rolul de mecena, generos și luminat. Pentru burghezia bogată, pentru gloria Florenței înseși, deci, pînă la un punct, și pentru poporul de jos, guvernarea lui Lorenzo Medici a fost epoca de aur, epoca lui *bel vivere*, în care cetatea de pe Arno a strălucit, ca nicicînd, prin cultură și artă, prin gîndire și poezie. Era Atena Renașterii, iar Lorenzo se putea compara cu Pericle. Oricum, dacă Renașterea a însemnat, cum arată Fr. Engels, „ cea mai mare răsturnare progresistă din cîte trăise omenirea pînă atunci", dacă în acea epocă au trăit și au creat „titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului", Lorenzo Magnificul se numără printre titanii care au ocrotit titani și le-au oferit posibilități de creație și afirmare.

După ce dominase Florența 28 ani, Lorenzo Medici, care își trăise viața cu patimă, arătă la 44 ani ca un moșneag. Ultimul leac cu care medicul a încercat în zadar să-l fortifice a fost adecvat originii sale bancherești: o licoare amestecată cu praf de diamante. S-a stins din viață la 8 aprilie 1492.

L-a urmat fiul mai mare, *Piero* Medici, un tînăr de 20 ani, puternic, sportiv — mai mîndru că se trăgea din baronii Orsini decît din Medici — cam ușuratec și nu prea inteligent. Înscăunat sub numele de Piero II, era doar un fiu al numelui și al faimei părintești, un epigon. Primul dintre epigonii familiei Medici.

Intrare în triumf sub stindard străin

La începutul secolului XVI, Italia era grav amenințată de dușmani din afară. Regii din dinastia de Valois, casele domnitoare de Anjou, Aragon sau Habsburg, papa, sultanii își țeseau intrigile, pentru a lua sub stăpînire înfloritoarele cetăți italiene, Florența fiind

vizată — ca și Milano, Sienna ori Ferrara — în primul rînd. La decăderea ei, în veacul XVI, au contribuit dezvoltarea industriei textile engleze și a celei flamande, care au concurat-o pe cea italiană, deprecierea, mereu crescîndă, a valorii aurului, în urma descoperirii Americii, insolvabilitatea regilor și a altor importanți debitori ai bancherilor italieni. Pe acest fundal nefavorabil s-a înscris însă și lipsa de valoare politică a succesorilor lui Cosimo și Lorenzo Medici. După moartea lui Lorenzo, alte mari familii s-au împotrivit, tot mai insistent, dictaturii Medicilor. Pentru a-și menține puterea, Piero II Medici a apelat la ajutorul francez. În septembrie 1494, armatele lui Carol VIII au năvălit în peninsulă fără să întîmpine, practic, vreo rezistență. Încheind cu regele un acord rușinos, Piero II i-a cedat mai multe fortărețe-chei în apărarea Toscanei. Tratatul a provocat mari nemulțumiri în rîndurile tuturor păturilor sociale. De teama eventualelor tulburări, la 9 noiembrie 1494, Piero Medici a părăsit orașul. Au preluat puterea, în numele unei republici a libertății și dreptății ideale, adepții călugărului dominican Savonarola, care au încercat unele reforme îndreptate împotriva capitalului cămătăresc, a risipei, luxului și desfrîului. Dar s-a dovedit, repede, că bătrînul Cosimo Medici avusese dreptate: „Nu cu «Tatăl nostru» se ocîrmuiesc statele", spusese el. După patru ani de dezordine, incapacitatea politică a lui Savonarola de a conduce orașul a dus la spînzurarea și arderea lui în Piața Senioriei (1498).

În locul lui, florentinii au instaurat un guvern popular, republican, condus de Pietro Sonderini, numit gonfalonier pe viață. Orașul a trăit cîțiva ani de prosperitate, dar și de reînviere a corupției și imoralității. La scurt timp, Medici, conduși de cardinalul *Giovanni*, fratele lui Piero, au dezlănțuit lupte violente pentru a reveni în Florența. Cu sprijinul trupelor spaniole ale lui Gonzalvo de Cordoba, înfrîngînd miliția cetății, cardinalul Giovanni Medici, fratele său, *Giuliano II*, și vărul lor, cardinalul *Giuliano*, au intrat în oraș. Conducerea cetății a fost luată de Giuliano II. Cît despre Piero II, el s-a zbătut și a uneltit zece ani, alături de francezi, pentru a recăpăta puterea în Florența. Urmînd armata franceză în regatul Napoli, a sfîrșit în chip stupid, înecat în rîul Garigliano, lîngă Gaeta (1503).

...și Maria de Medici

Revenirea în cetate a Medicilor, sub stindard străin, i-a costat pe florentini foarte scump: 150 000 ducați, plătiți spaniolilor lui Gonzalvo de Cordoba; totodată, cetatea a suferit mari stricăciuni și jafuri săvîrșite de mercenari. Dar afacerile bancare au fost reluate. În parte, și petrecerile și ocrotirea artelor, Medicii s-au întors însă pentru a stăpîni orașul și a înmormînta definitiv republica. Prestigiul familiei a crescut cînd, în martie 1513, cardinalul Giovanni Medici a fost ales papă, sub numele de Leon X. Scara pe care se urcau epigonii era acum din nou bine consolidată.

Primul cap încoronat — un bastard

Căsătorit cu Filiberta de Savoia, o mătușă a regelui francez Francisc I, sub stăpînirea căruia se afla Milano, Giuliano II, fiul mai mic al lui Lorenzo Magnificul, a primit titlul de duce la Nemours: s-a aristocratizat astfel în mod oficial. Ca să fie în notă, papa însuși a procurat, cu 500 000 florini, ducatul de Urbino, pentru nepotul său *Lorenzo* (fiul lui Giuliano II), pe care l-a făcut duce de Urbino. Sub numele de Lorenzo II, el avea să preia puterea în Florența, în 1516, după moartea lui Giuliano II. Ajutat de unchiul său, cardinalul Giuliano, Lorenzo II a reorganizat finanțele statului și a refăcut fortificațiile din jurul Florenței. Dar, în 1519, odată cu moartea lui, s-a stins spița directă și legitimă a familiei coborîtoare din Cosimo cel Bătrîn. De acum, puterea avea să treacă în mîna rudelor colaterale și a bastarzilor. În 1521, cînd a murit papa Leon X, patronul cel mare al familiei, republicanii florentini au încercat o nouă lovitură de stat. Dar cardinalul Giuliano a reprimat-o în față, conducînd orașul aproape fără opoziție, pînă în 1523, cînd a fost ales papă sub numele de Clement VII. Iată, așadar, o adevărată dinastie de Medici și în scaunul Vaticanului. Sub epitropia acestui papă, Florența a fost condusă de *Alessandro*, bastard al lui Clement VII, împreună cu tînărul cardinal *Ippolito*, fiul natural al decedatului Giuliano II.

În timpul acesta, în Italia aveau loc confruntări armate între Francisc I și Carol Quintul. Regele Franței a fost înfrînt și făcut prizonier la Pavia, în februarie 1525. Ca

DE LA COSIMO CEL BĂTRÎN LA GIAN GASTONE

RAMURA VÎRSTNICĂ:

Cosimo zis cel Bătrîn (Florența, 27 IX 1389 — Careggia, 1 XIII 1464), fiul mai mare al lui Giovanni di Bicci (1360-1429).

Piero Gutosul (Florența, 1414 — Florența, 3 XII 1469), fiul lui Cosimo.

Lorenzo Magnificul (Florența, 1 I 1449 — Careggia, 8 IV 1492), fiu al lui Piero, ca și **Giuliano** (Florența, 1453—Florența, 26 IV 1478).

Pierro II (Florența, 15 II 1471 — Cassino, 28 XII 1503), fiul mai mare și succesorul lui Lorenzo.

Giuliano II (Florența, 1478 — Roma, 1516) fiul mai mic al lui Lorenzo Magnificul, duce de Nemours.

Ippolito (Urbino, 1511-Iltri, 1535), fiul natural al lui Giuliano II.

Lorenzo II (Florența, 13 IX 1492 — Florența, 4 V 1519) fiul lui Piero II, i-a succedat, unchiului său Giuliano. A fost tatăl **Caterinei** de Medici, viitoarea regină a Franței.

Giuliano (1478-1534), papă sub numele de Clement VII, între anii 1523 și 1534.

Alessandro (cca. 1510 — Florența, ? I 1537) (1498 — Modena, 1526) a fost unul dintre marii condotieri ai Renașterii italiene.

Lorenzino, zis Lorenzaccio (Florența, 1514 — Veneția, 26 II 1548).

Cosimo I (Florența, 11 VI 1519) — lîngă Florența, 21 IV 1574, fiul lui Giovanni delle Bande Nere.

Francesco (Florența, 25 III 1541 — Florența, 19 X 1587), fiul și succesorul lui Cosimo I, mare duce de Toscana (1574-1587). Fiica sa, **Maria de Medici** (1573-1642) a devenit regina Franței, ca soție a lui Henric IV.

Ferdinando (Florența, 1549 — Florența, 7 II 1609), fratele și succesorul lui Francesco, mare duce de Toscana (1587-1609), cardinal, începînd din 1563.

Cosimo II (Florența, 12 V 1590 — Florența, 28 II 1621), fiul lui Ferdinando, mare duce de Toscana (1609-1621).

Ferdinando II (Florența, 1610 — Florența, 24 V 1670), fiul și succesorul lui Cosimo II, mare duce de Toscana (1621-1670).

Cosimo III (Florența, 14 VIII 1642 — Florența, 31 X 1723), fiul și succesorul lui Ferdinando II, mare duce de Toscana (1670-1723).

Gian Gastone (Florența, 24 V 1671 — Florența 9 VII 1737), fiul și succesorul lui Cosimo III, mare duce de Toscana (1723-1737), Neavînd copii, a fost ultimul descendent de parte bărbătească al Medicilor.

RAMURA MEZINĂ:

Pornește de la **Lorenzo de Medici** (1395-1440), fiul mai mic al gonfalonierului Giovanni di Bicci și frate al lui Cosimo cel Bătrîn.

Un nepot al lui Lorenzo, Giovanni, zis **Giovanni delle Bande Nere** (al Cetelor negre),

(Tablou sinoptic reprodus după lucrarea lui Michel Mourre, *Dictionnaire d'histoire universelle*, vol. II, Paris, 1968.)

să se răzbune pe susținătorii italieni ai lui Francisc I, în mai 1527, Carol Quintul și-a trimis trupele să jefuiască Roma. Papa Clement VII a fost făcut prizonier. În acest moment greu pentru Medici, republicanii florentini, conduși de Niccolo Capponi, s-au răsculat și au restaurat republica. Dar subminată din lăuntru și lovită din afară de armatele lui Carol Quintul, republica florentină a fost din nou îngenuncheată.

După pacea de la Cambrai (august 1529), prin care Franța a renunțat la pretențiile asupra Italiei, Carol Quintul a rămas singur stăpîn pe această țară, împăcîndu-se cu papa, și-a putut plasa prietenii cum a dorit. La umbra halebardelor germano-spaniole, Medici s-au înapoiat la Florența. Conducerea cetății a luat-o un alt *Alessandro*, fiu natural al lui Lorenzo II, duce de Urbino. El a căpătat titlul de duce al Florenței și protector al cetății. Acum, după trei veacuri de zbuciumată istorie, republica florentină pierea irevocabil. Alessandro purta sceptru și se socotea monarh între monarhii Italiei și ai Europei. Deși urît de popor, destrăbălat, risipitor, el a stăpînit cetatea pînă în 1537. S-a căsătorit cu Margareta de Parma, fiica naturală a lui Carol Quintul, domnind sub epitropia socrului și întreținînd o atmosferă de teroare. Prieten nedespărțit îl avea pe vărul său, *Lorenzo di Pierfrancesco* Medici, poreclit Lorenzino sau Popolani. Acest bastard, dintr-o ramură colaterală a Medicilor, s-a făcut cunoscut ca un personaj ciudat, extravagant. După ce a împărțit, o vreme, puterea și desfătările cu Alessandro, a sfîrșit prin a-l asasina. Ar fi putut prelua puterea: era, totuși un Medici; iar unii florentini ar fi fost în stare să-l socotească drept un Brutus, salvator al republicii. Neavînd însă nici curaj și nici pricepere politică, a fugit din cetate, a peregrinat prin întreaga Italie, pe la Constantinopol, după care a călătorit la Paris, ca să sfîrșească și el tot asasinat, la Veneția. Viața lui a constituit tema piesei lui Musset, *Lorenzaccio*.

La vestea asasinării lui Alessandro, Medici l-au făcut suveran pe *Cosimo*, fiul condotierului *Giovanni delle Bande Nere*, din aceeași familie. El purta, ca și înaintașul său Alessandro, titlul de duce de Florența; din 1569, papa i-a acordat și pe cel de Granduca di Toscana

pe care l-a purtat cu oarecare strălucire, pînă la moarte (1574). S-a impus la conducere cu sprijinul garnizoanei spaniole, trimise de Carol Quintul. Temîndu-se de ameninţările republicanilor, conduşi de familia Strozzi, a concentrat în mîinile sale toată puterea politică şi economică a statului. Planul măreţ de a face din Toscana centrul economic al Italiei nu i-a reuşit, neavînd puterea de a-l realiza. În 1550 a transferat sediul guvernului din Palatul Senioriei în Palatul Pitti, preluat de Medici, unde, sub influenţa soţiei, Eleonora de Toledo, a introdus eticheta şi fastul curţii regale spaniole. Ca protector al artelor, a organizat Galleria degli Uffizi, a colecţionat tablouri ale unor mari pictori şi a creat în jurul Palatului Pitti celebra grădină Boboli. În 1570, papa Pius V l-a încoronat la Roma, în Catedrala Sf. Petru, cu mare ceremonie. Încă din 1560 şi-a asociat la domnie pe fiul său *Francesco*, care, după moartea lui, a condus Florenţa, tot cu titlul de mare duce, pînă în 1587.

O Medici — regină

La jumătatea secolului XVI, o femeie din familia Medici a ajuns una dintre cele mai ambiţioase regine ale Europei. Este vorba de *Caterina*, fiica lui Lorenzo II, duce de Urbino, şi a Madeleinei de la Tour d'Auvergne. A fost căsătorită cu Henric, fiul lui Francisc I al Franţei, nu numai pentru că era o Medici, dar mai ales pentru că era nepoata papei Clement VII. A ajuns regina Franţei în 1547 şi i-a zămislit lui Henric II zece copii. În 1559, Henric a murit într-un turnir, lăsînd-o văduvă. În timpul acesta, înfrîntă în lupta cu Habsburgii, Franţa a renunţat la pretenţiile asupra Italiei, prin Tratatul de la Cateau-Cambrésis, din 1559, încheiat în urma războiului franco-spaniol. După scurta domnie a fiului ei, Francisc II, Caterina a preluat conducerea ţării, în timpul minoratului celui de-al doilea fiu, Carol IX. Foarte activă, inteligentă, lipsită de scrupule, şireată, a dovedit uimitoare calităţi politice, puse în slujba asigurării tronului unei dinastii, în care intrase printr-o căsătorie morganatică, şi a evitării conflictului dintre catolici şi hughenoţi. Ea nu a putut totuşi zăgăzui fanatismul religios, interesele şi ambiţiile prinţilor, care au dus la cele opt războaie civile religioase din Franţa, între 1562-1595. După 1563, fiul său, Carol IX, devenit rege, a intrat sub influenţa hughenotului Coligny[1]. Regina Caterina s-a lăsat antrenată, convingîndu-l şi pe rege să declanşeze odiosul masacru din Noaptea Sf. Bartolomeu[2]. După moartea lui Carol IX (1574), i-a urmat Henric III. Sub domnia lui, deşi era feciorul preferat, influenţa Caterinei a scăzut tot mai vizibil.

În Florenţa, marele duce Franceso a murit, în 1587, fără a lăsa moştenitori în linie bărbătească. Fratele său, *Ferdinando*, a renunţat la pălăria de cardinal pentru coroana de mare duce al Toscanei. Între cei doi fraţi avuseseră loc dese conflicte. Cum cardinalul se voia mare duce, se crede că marele duce Francesco şi amanta sa, frumoasa şi energica Bianca, au fost otrăviţi de Ferdinando. Noul conducător al Florenţei a ieşit de sub tutela Habsburgilor şi s-a apropiat de Franţa. Şi-a căsătorit nepoata, pe *Maria* de Medici[3], fiica lui Francesco, cu regele Henric IV, care a pus capăt războaielor religioase din Franţa. Această a doua regină din neamul Medici, mai tîrziu regentă a Franţei, ca şi Caterina, a avut un cuvînt foarte important în istoria vremii sale.

Ferdinando este marele duce toscan la care au ajuns solii lui Mihai Viteazul, cu memoriul faptelor săvîrşite de acest apărător al Europei, la sfîrşitul veacului XVI. După moartea sa, în 1609, i-a urmat la tron *Cosimo II*. El a căutat să apere comerţul pe mare al florentinilor, mereu ameninţat de otomani şi de piraţii de pe coasta Africii de Nord. Dar tot el a închis banca Medici, socotind-o drept o îndeletnicire nedemnă de un suveran. Lipsit de voinţă, a fost dominat de mama sa, Cristina de Lorena, şi apoi de soţia sa, Maria Magdalena de Austria. În vremea lui, Toscana a avut parte de războaie, foamete, molime. Istoricii îl apreciază pe Cosimo II pentru un singur lucru: l-a protejat pe Galileo Galilei[4], numindu-l „matematician extraordinar" şi „filozof al Serenissimului mare duce". Dar aceste titluri nu l-au putut apăra pe astronom de judecata inchiziţiei[5].

Cea mai lungă domnie dintre aceşti epigoni a avut-o fiul lui Cosimo II, *Ferdinando II* (mare duce de Toscana, între 1621 şi 1670). În guvernare, ca şi înaintaşul său, s-a înconjurat de clerici, epoca lui ca şi a succesorului său, *Cosimo III*, fiind dominată de un misticism religios care contravenea tradiţiilor familiei Medici. *Gian Gastone*, fiul lui Cosimo III şi al Mariei Luisa, a fost ultimul epigon din liniile directe şi colaterale principale ale familiei Medici; el a condus Toscana din 1723 pînă în 1737.

Atunci cînd Habsburgii se ridicau tot mai puternici, cînd împăratul german Carol VI îşi intensifica politica de „expansiune" dinastică prin căsătorii, un „granduca" degenerat şi fără urmaşi, cum era Gian Gastone, nu mai putea fi o piedică în calea lui Carol VI. De aceea, la moartea lui, în 1737, acesta, împreună cu Ludovic XV, regele Franţei, au decis să acorde tronul Toscanei lui Francisc III, duce de Lorena, soţul Mariei Tereza, împărăteasa Austriei, ajuns, mai tîrziu, împărat sub numele de Francisc I.

După trei veacuri de cînd intrase în istoria italiană şi în cea europeană, vigurosul neam al lui Cosimo ce Bătrîn se stingea fără strălucire. Cu mîndria de a şti însă că a contribuit, prin cei mai vrednici reprezentanţi ai săi, ca Florenţa să devină Atena Renaşterii.

---

[1] Gaspard de Coligny (1519-1572), amiral francez, unul dintre şefii protestanţilor. Ucis în Noaptea Sf. Bartolomeu, 24 august 1572.

[2-5] *Magazin istoric*, nr. 3/1973; 6/1970; 8/1970; 7-8/1969.

ISTORIE ÎN CĂRȚILE UNEI VECHI BIBLIOTECI

Colonel MARIUS ANDONE

„Pentru înlesnirea d-lor ofițeri, cadeți și subofițeri ai miliției[1], cari ar dori de a avea oarecari cunoștințe de științele militare, precum și despre arma în care se află slujind, am înființat o bibliotecă de uvragiile cele mai nouă trebuitoare, de cei mai vestiți autori"[2]. Astfel definea generalul inspector comandant al oastei Moldovei, Dimitrie Sturdza, în 1845, menirea primei biblioteci militare românești, fondată la Iași, în același an. Este cea mai veche bibliotecă militară din țara noastră. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1852, din inițiativa viitorului general și ministru de Război Ioan Emanoil Florescu, pe atunci colonel, s-a organizat și în Muntenia o bibliotecă similară, pe lîngă Școala de ofițeri din București. În mai 1860 ,Alexandru Ioan Cuza a fondat Biblioteca Ministerului de Război — cu sediul pe actuala Cale a Victoriei, în fosta clădire „Meitany" — instituție care avea să funcționeze neîntrerupt, astăzi purtînd denumirea de Bibliotecă Centrală a Ministerului Apărării Naționale.

[1] Armatei.
[2] *Porunca de zi*, nr. 122 din anul 1845.

După Unirea Principatelor și unificarea Ministerelor de Război din Muntenia și Moldova, în august 1860, preocuparea pentru organizarea unei rețele de biblioteci ale armatei a devenit o temă frecvent întîlnită în paginile publicațiilor militare ale epocii. Existența acestor periodice este, dealtfel, o expresie, pe de o parte, a nivelului de cultură spre care tindea armata română, pe de alta, a diversificării presei în România, la mijlocul sec. XIX. *Monitorul oastei*, *România militară* sau *Luptătorul*, iar mai tîrziu *Revista militară*, *Dorobanțul*, *Ostașul*, *Revista artileriei* și *Revista sanitară militară* subliniau, în articolele lor, utilitatea bibliotecilor militare ca instituții de cultură. Din inițiativa colonelului Ioan Logadi, la Craiova a luat ființă, în 1865, o primă bibliotecă de unitate, la Regimentul 2 infanterie de linie. Între întemeietori se afla și tînărul ofițer, pe atunci locotenent, Gh. Șonțu — eroul ce avea să cadă la 30 august/ 11 septembrie 1877, în timpul asaltului asupra redutei Grivița. Urmînd exemplul Craiovei, au început să apară tot mai multe biblioteci militare în regimente, divizii și cercuri militare, creîndu-se astfel posibilități sporite de a pune cartea la îndemîna ofițerului și soldatului, ca important mijloc de dezvoltare a conștiinței național-patriotice, de cunoaștere a istoriei patriei.

Încă din 1860, *Monitorul oastei* a publicat un îndemn de a se purcede la scrierea unor studii de istorie militară a României, dedicată educării patriotice a militarilor. În primele numere ale revistei *România militară*, apărută în 1864, Bogdan Petriceicu Hasdeu a semnat studiul *Ioan Vodă cel Cumplit*, urmat de alte articole despre momente de seamă din istoria națională.

De-a lungul existenței acestui lăcaș de cultură, au lucrat ca bibliotecari sau au studiat în el B.P. Hasdeu, N. Densușianu, Nerva Hodoș, generalii Alexandru Tell (fiul lui Christian Tell), Radu Rosetti, savantul Nicolae Iorga și mulți alții. Se păstrează primele regulamente militare românești și primele cursuri ale școlilor de ofițeri.

În fondurile bibliotecii au intrat, de asemenea, numeroase cărți străine, unele unicate, cu referiri la istoria Țărilor române, cea mai veche datînd din sec. XVI. Este vorba despre lucrarea lui Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonarum*, apărută în 1554 și cuprinzînd 30 capitole, în care sînt descrise, între altele, luptele purtate de Ștefan cel Mare împotriva turcilor. De asemenea, *Theatrum europa-*

eum[1], 9 volume (din cele 21 care au apărut, între anii 1662 şi 1732, la Frankfurt pe Main) este o istorie cu multe informaţii despre Radu Mihnea, Nicolae Pătraşcu, Alexandru Mavrocordat Exaporitul şi cu o amplă relatare a bătăliei de la Stănileşti, din 1711. Biblioteca deţine, de asemenea, *Analele*, un veritabil tratat de istorie universală antică şi medievală, datînd din sec. XII, ale istoricului bizantin Ioan Zonaras, într-o ediţie bilingvă (elină-latină) din 1729, apărută la Veneţia. Reluîndu-l pe istoricul roman Appianus (cca. 100-162 e.n.), Ioan Zonaras, fost demnitar al împăratului Alexios I Comnen (1081-1118), face o descriere a Imperiului roman sub Traian, vorbind şi despre războaiele acestuia cu dacii, pe care „abia şi cu mare primejdie i-a învins".

Mulţi dintre ofiţerii români din secolul XIX, printre care locotenent-colonelul A.G. Asachi, generalii E. Pencovici şi G. Adrian, Alexandru Tell, locotenent-colonelul Papazoglu, au donat instituţiei propriile biblioteci.

Biblioteca păstrează două exemplare din lucrarea lui G. Adrian *Idee răpede despre resbelul de partizani*, tipărită în limba română la Bruxelles, în 1853, prima carte românească despre posibilitatea desfăşurării războiului de partizani în condiţiile ţării noastre. În capitolul *Despre trupe şi resbelul de partizani*[2], autorul scrie: „Românii, prin tradiţiile lor militare, care sînt legate de o mulţime de lupte îndrăzneţe... sînt una dintre naţiunile cele mai îndemînatice pentru resbelul de partizani. Poziţiile geografice cele mai favorabile pentru acest resbel sînt chiar acelea care se află mai la toate provinciile româneşti, adică locuri muntoase, acoperite de păduri, dealuri, văi şi rîuri".

Biblioteca deţine şi prima lucrare din lume prin care au fost puse bazele unei ramuri noi a psihologiei, cea militară: *Încercare de psicologie militară şi colectivă*. Lucrarea a apărut la Focşani, în 1906, şi este semnată de un român, ofiţerul medic M. Cîmpeanu. Prima ediţie a văzut lumina tiparului în 1902, în limba franceză, cu o prefaţă a profesorului Théodule Ribot,[3] membru al Institutului Franţei şi fondator al publicaţiei pariziene *Revue de psychologie*. Caracterizînd lucrarea, prefaţatorul ei îi relevă meritul de a fi deschis calea „cercetărilor în domeniu, printr-un studiu amănunţit, metodic şi sprijinit pe o bună cunoaştere a faptelor", pentru a sublinia „rolul capital al dispoziţiunilor morale şi intelectuale în compunerea armatelor şi în sîngeroasele lor lupte".

Cel mai vechi regulament militar românesc aflat în Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naţionale este *Regulamentul ostăşesc pentru miliţia pămînteneascâ a Prinţipatului Valahiei*, tipărit la Bucureşti, în *Privileghiata Tipografie*, în anul 1831. Numeroase opere despre războiul de independenţă — cum ar fi *Resbelul Oriental ilustrat* (Graz, 1878) de A.P. Alessi şi M. Popu,[4] *O pagină din istoria românilor din 1877* de un martor ocular (Craiova, 1878), aparţinînd lui Al. Candiano Popescu, sau *Arta în timpul resbelului* (1879), de francezul Frédéric Damé, stabilit la Bucureşti, precum şi culegerea de documente privind războiul din 1877-1878, în 100 volume, tipărită la Marele Stat Major al Imperiului rus (1898-1910) — se află şi ele în fondurile instituţiei.

Biblioteca pune la îndemîna cititorilor şi o serie de lucrări despre primul război mondial. Mai edificatoare în ce priveşte luptele românilor este *Le Drame roumaine, 1916-1918* (Drama românească), cartea generalului Pétin, fostul şef al Statului major al misiunii militare franceze în România din 1916-1918, apărută în 1932. Ea se deschide cu aprecierea: „Noi [francezii *M.A.*] n-am uitat şi nu vom uita niciodată că România a intrat în război alături de noi într-o vreme cînd acesta era departe de a fi cîştigat, la puţin timp după Verdun şi în ajunul bătăliei de pe Somme. Ne vom aminti că intervenţia sa a determinat deplasarea de pe Frontul de Vest către Est a unui mare număr de divizii germane". Tot de această perioadă se ocupă şi teza de doctorat susţinută de Michel Roussin la Sorbonna, în 1972: *La Mission militaire française en Roumanie pendant la première guerre mondiale*. Despre Mărăşeşti autorul notează: „Germanii ca şi la Verdun au lansat atac după atac, dar nu au reuşit să treacă de poziţiile româneşti. Cu toate pierderile grele ce le suferiseră, românii păreau ţintuiţi de pămînt prin voinţa de fier de a nu ceda." Concluzia autorului este că „aproape două mii de ani au fost necesari pentru ca acest popor [român — *M.A.*] să se găsească reunit pe acelaşi teritoriu, într-un stat independent, capabil să-şi asigure singur condiţiile de dezvoltare".

Din literatura istorică germană, biblioteca are numeroase opere memorialistice, aproape toate lucrările privind istoricul unităţilor şi marilor unităţi germane care au acţionat pe teritoriul României în primul război mondial, precum şi sinteza *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*. (Războiul mondial din 1914-1918), în 11 volume (Berlin, 1925-1938). Despre vitejia armatei române, istoricul Schwarte notează: „Printr-o rezistenţă înverşunată, opusă unei ofensive bine pregătite, şi prin numeroase atacuri energice, mergînd adeseori pînă la lupta corp la corp, fără a ţine seama de pierderile grele, diviziile româneşti... şi-au apărat patria de o invazie completă".

Numeroase lucrări de istorie militară, studii, monografii, memorialistică, culegeri de documente, aflate în bibliotecă, se referă la războiul antihitlerist, reliefînd în acest context participarea României la lupta pentru înfrîngerea forţelor fasciste. „Eliberarea Bucureştiului de către armata română, sprijinită de rezistenţa civilă, încheiată la 28 august — scrie istoricul belgian Roger Gheysens, în nr. 83/19 iunie 1969 al publicaţiei *His-*

(Continuare în p. 48)

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1970; 1/1973.

[3] Somitate în domeniu, Ribot (1839-1916) a semnat numeroase studii de psihologie experimentală şi patologică: *Maladiile memoriei*, *Maladiile voinţei*, *Maladiile personalităţii*, *Psihologia sentimentelor*.

[4] *Magazin istoric*, nr. 3/1977.

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

REGI ȘI CĂPETENII GETO-DACICE (II)

Decebal

Coson

Thiamarcus

Dicomes

Cotiso

Rholes

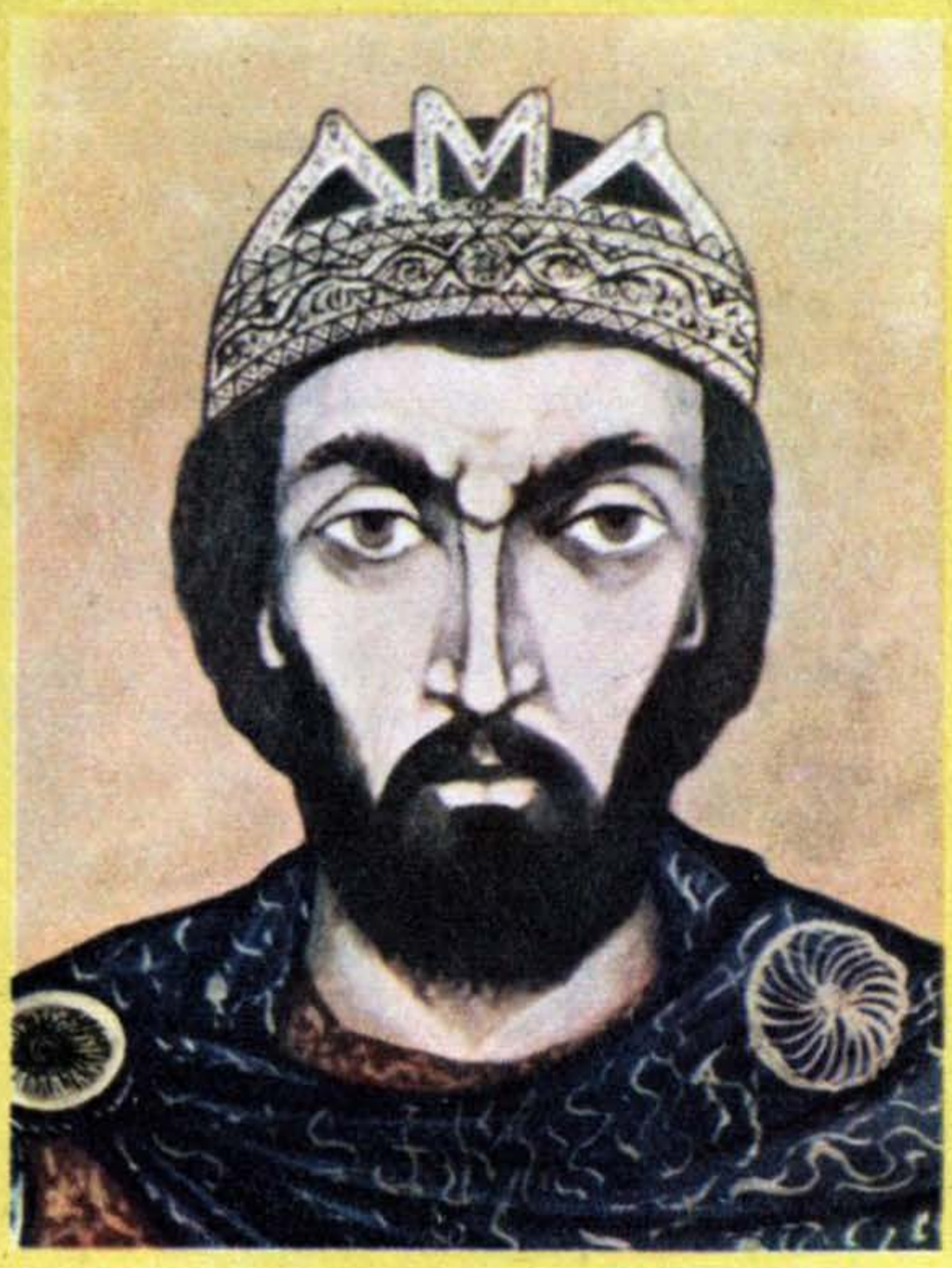

Dapyx

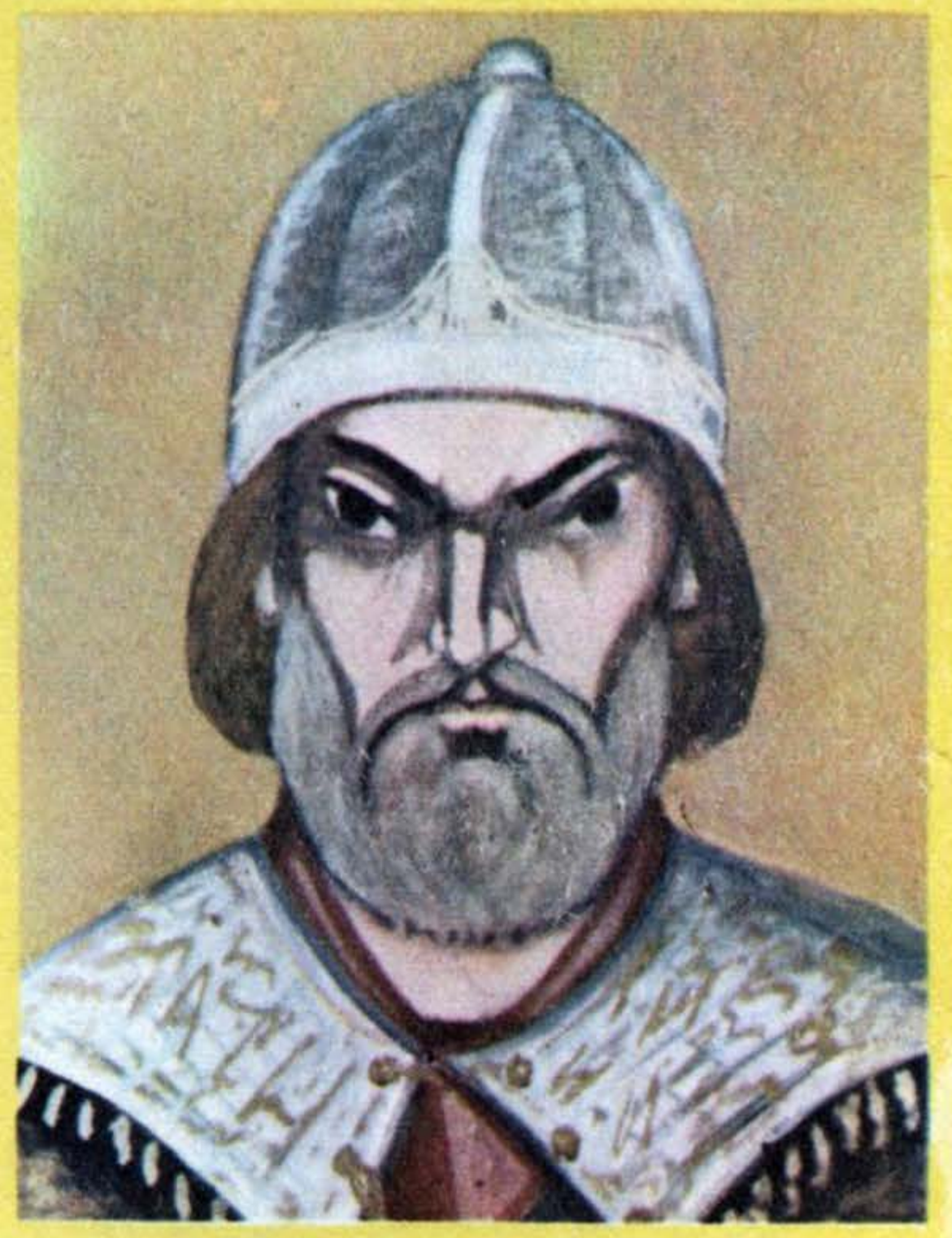

Zyraxes

Comosicus

Scorilo

Constituirea statului dac centralizat și independent sub domnia marelui rege Burebista a marcat apogeul civilizației geto-dacice. După domnia marelui rege, viața statală nu a încetat pe teritoriul Daciei. Către sfîrșitul secolului I e.n., odată cu creșterea pericolului roman, statul dac a cunoscut o nouă perioadă de înflorire sub domnia gloriosului rege Decebal, care a opus o dîrză rezistență celui mai puternic imperiu al acelei vremi. Prezentăm, în continuare, pe ceilalți regi și căpetenii geto-dacice, care au urmat lui Deceneu, succesorul lui Burebista, pînă la Decebal, ultimul rege geto-dac, cu al cărui tablou deschidem suita imaginilor alăturate, continuînd dispunerea lor în succesiunea cronologică a domniilor respective.

Coson

Un urmaș al regelui Burebista a fost Coson, rege a cărui existență este dovedită de descoperirile monetare (monede de aur, datate între 40 și 29 î.e.n. și purtînd inscripția Coson). Statul său se întindea în zona subcarpatică a Munteniei și Sudul Transilvaniei. Coson a fost aliat al lui Brutus (căpetenia complotului împotriva lui Cezar din anul 44 î.e.n.) și l-a ajutat pe acesta în bătălia din anul 42 î.e.n. purtată la Philippi, împotriva armatelor lui Octavian August. După înfrîngerea lui Brutus, Coson a continuat politica de ostilitate împotriva romanilor, împăcîndu-se cu aceștia în preajma anilor 32-31 î.e.n.

Duras-Diurpaneus

Thiamarcus

Cercetările arheologice efectuate la Ocnița, în județul Vîlcea, au dus la descoperirea unei importante așezări, identificată de prof. dr. docent Dumitru Berciu cu Buridava dacică. Între vestigiile găsite aici se află și unele bucăți de ceramică, pe care se păstrează fragmente de scrieri. Dintre acestea, cele mai importante sînt cele care cuprind inscripțiile „basileus" și „Marc". Titlul basileus indică, fără îndoială, calitatea de conducător, iar particula „Marc" a fost reconstituită de prof. dr. docent I.I. Russu, cu numele Thiamarcus, propriu și tracilor nordici. Descoperirile de la Ocnița atestă că formațiunea politică condusă de Thiamarcus ar fi existat în Nord-Estul Olteniei de azi și, probabil, a succedat stăpînirii lui Burebista.

Dicomes

Succesor al lui Burebista a fost și regele Dicomes, a cărui stăpînire se întindea în centrul și Sudul Moldovei. După izbucnirea noului conflict de la Roma, ce opunea pe triumvirii Octavian și Marc Antoniu, Dicomes s-a aliat cu acesta din urmă. În anul 31 î.e.n., el a participat la bătălia de la Actium, alături de oștile lui Marc Antoniu. Retragerea Cleopatrei, urmată de Marc Antoniu, a dezorganizat armata acestuia, care, astfel, a fost înfrîntă de Octavian. Între prizonierii luați s-au aflat și daci, duși apoi să lupte ca gladiatori în amfiteatrele din Roma.

Cotiso

Lupte îndelungate cu romanii, în vremea împăratului Octavian August (31 î.e.n.-14 e.n.) a purtat și un alt rege dac, Cotiso. În legătură cu aceste războaie, istoricul latin Annaeus Florus spune: „Dacii stau nedesliipiți de munți; de acolo, sub conducerea regelui Cotiso, de cîte ori Dunărea înghează, legînd cele două maluri, obișnuiesc să năvălească și să devasteze ținuturile vecine, ajungînd pînă în Macedonia".

Această indicație a lui Florus, referitoare la munții unde locuiesc dacii lui Cotiso, a făcut ca regatul lui să fie plasat de istorici în Banat și Oltenia, pe ambele versante ale munților. Numele său este menționat și de poetul latin Horațiu, care, într-o odă către Mecena, arăta că „la Roma nu se vorbește decît de daci".

Rholes

Rege geto-dac în partea de Sud a Dobrogei; l-a ajutat pe Octavian împotriva celorlalți triumviri, Antoniu și Lipidus. În urma bătăliei de la Actium (31 î.e.n.), pentru contribuția lui la victorie, a primit titlul de „prieten și aliat al poporului roman".

În anul 29 î.e.n. între Rholes și vecinul său de la Nord, Dapyx, a izbucnit un conflict, prilej folosit de generalul roman Marcus Licinius Crassus pentru a pătrunde în Dobrogea și a cuceri formațiunile politice de aici, indiferent de relațiile lor cu Roma.

Dapyx

Stăpînea, în anii 29-28 î.e.n., centrul Dobrogei, în regiunea Capidava, la Nord de Axiopolis (Cerna-Vodă) — Carsium (Hîrșova) — Ulmetum (Pantelimonul de Sus) — Histria. Intrînd în conflict cu Rholes (aliat al romanilor), acesta a cerut ajutorul lui Crassus. Lupta este descrisă de Cassius Dio, care arată că, după ce romanii au învins cavaleria lui Dapyx, l-au determinat să se refugieze în cetate. După ce și cetatea a fost cucerită, populația luînd ce avea mai de preț, inclusiv turmele, s-a refugiat într-o mare peșteră, Keiris. Crassus a zidit intrarea peșterii și i-a silit pe cei dinăuntru (Dapyx pierise în luptă) să se predea.

Zyraxes

După cucerirea țării lui Dapyx, Crassus nu a cruțat nici celelalte formațiuni politice daco-getice din Dobrogea, înaintînd spre fortăreața Genucla, cea mai puternic întărită de pe teritoriul dobrogean aflat sub stăpînirea altui rege dac, Zyraxes. Motivul acestei incursiuni era, cum arată Cassius Dio, acela că „aici s-ar fi aflat steagurile capturate de bastarni de la Caius Antonius, în preajma Histriei [62-61 î.e.n.]". Cetatea Genucla, ridicată pe malul Dunării, a fost cucerită de Crassus cu mari greutăți, deși regele Zyraxes nu era de față, deoarece se retrăsese la Nord de fluviu, „la sciți", spune Cassius Dio, în căutare de aliați. Zyraxes stăpînea partea dinspre miază-noapte a Dobrogei, cu localitățile Troesmis (Igliția), Dinogeția (Garvăn), Aegyssus (Tulcea).

Comosicus

Despre acest rege geto-dac, istoricul Iordanes scrie: „Iar după ce Deceneu a murit, [dacii] l-au avut în apropape aceeași veneratie pe Comosicus, deoarece acesta nu era mai prejos în iscusință. El era socotit, datorită priceperii sale, și rege pentru dînșii, și preot, și judeca poporul ca judecător suprem". Lipsa altor indicii împiedică plasarea în timp a domniei lui Comosicus. Știm numai — așa cum rezultă din textul de mai sus — că statul său avea capitala la Sarmizegetusa.

Scorilo

Potrivit informațiilor lui Iordanes, urmașul lui Comosicus la tronul statului dac transilvănean a fost Scorilo, rege pe care scriitorul got îl numește Coryllus: „Și după ce a lăsat el [Comosicus] cele omenești, a venit la domnie Coryllus, regele goților [al geților] și timp de 40 ani a stăpînit peste neamurile lui în Dacia".

Mențiuni despre Scorilo ne-a lăsat și scriitorul latin Frontinus care, în lucrarea *Stratagemata*, lasă să se înțeleagă că regele dac domnea în vremea cînd Roma era sfîșiată de războaiele civile (probabil frămîntările interne din timpul lui Caligula). Frontinus relatează că regele dac a temperat dorința supușilor săi de a ataca Roma.

În legătură cu regele dac Scorilo trebuie menționat că descoperirile arheologice de la Sarmizegetusa au scos la iveală două fragmente de ceramică, avînd două inscripții: prima cuprinde numele *Decebalus*, iar a doua *Per-Scorilo*.

Duras-Diurpaneus

Relatînd evenimentele din primele luni ale anului 69 e.n., istoricul latin Tacitus aminteşte şi de o expediţie a dacilor în Moesia. Faptul că geto-dacii renunţaseră la politica de prudenţă promovată de Scorilo ne îndeamnă să credem că la acea dată, în fruntea lor se afla un alt rege al cărui nume este menţionat de Cassius Dio, care arată că, sub împăratul Diocleţian, regele dac Duras-Diurpaneus, „văzînd greutăţile situaţiei din război dă de bună voie domnia lui Decebal". Numele regelui dac este scris în diferite feluri: Dorpaneus (de Iordanes), Diurpaneus (de Orosius).

Cînd a cedat domnia lui Decebal (în anul 87), Duras-Diurpaneus era bătrîn şi nu se simţea în stare să ţină piept ameninţărilcr romane. Aşadar, Diurpaneus a domnit din anul 69 pînă în 87.

Decebal

Statul dac a cunoscut o nouă perioadă de mare înflorire sub domnia gloriosului şi înţeleptului rege Decebal (87-106 e.n.). Proeminentă personalitate a lumii geto-dacice, Decebal a preluat puterea de la unchiul său Duras-Diurpaneus, în anul 87, după ce a condus armata dacilor în luptele din Moesia, împotriva romanilor. Întreaga activitate a regelui dac a fost orientată în direcţia centralizării şi întăririi statului geto-dacilor, pentru a face faţă pericolului iminent al expansiunii romane. În anul 89, Decebal a zdrobit oştile invadatoare ale generalului roman Cornelius Fuscus, obligîndu-l pe împăratul Domiţian să accepte un tratat favorabil dacilor: aceştia primeau instructori militari şi constructori, cu ajutorul cărora au fost reîntărite cetăţile din Munţii Orăştiei.

Urcarea pe tron a împăratului Traian (97-117) a redeschis conflictul dintre daci şi romani. Învins în primul război (101-102), Decebal a găsit totuşi calea spre încheierea unei păci care să-i permită reorganizarea oştirii. Calităţile sale i-au atras elogii din partea istoricului grec Cassius Dio: „Era uimitor în întocmirea planurilor de război şi în realizarea lor, priceput în alegerea momentului celui mai potrivit pentru atac ori pentru retragere, meşter în a întinde curse, ager în luptă, ştiind deopotrivă să folosească o biruinţă şi să iasă cu bine dintr-o înfrîngere; drept care multă vreme a fost pentru romani un adversar de temut".

Noua campanie a lui Traian din 105-106 e.n. s-a încheiat cu ocuparea capitalei dacilor, Sarmizegetusa. Pentru a nu cădea viu în mîinile duşmanilor, Decebal s-a străpuns cu pumnalul.

După moartea lui, o parte din Dacia a fost transformată în provincie romană. Figura lui Decebal se înscrie în panteonul marilor eroi ai poporului nostru; el rămîne un strălucit înaintaş, ctitor şi apărător de ţară, în care se regăsesc întruchipate trăsături fundamentale ale celor mai vechi strămoşi ai noştri.

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC, EDIŢIA 1979

TREPTELE UNIRII

A II-A SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. *În care articol al* Hotărîrii *Adunării Naţionale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, se consfinţea unirea românilor transilvăneni „şi a tuturor teritoriilor locuite de dînşii" cu patria mamă, România?*

2. Un viteaz rege dac a fost asemuit de enciclopedia franceză *Le Million* cu Vercingetorix, eroul care s-a opus cuceririi Galiei de către romani.
   Ştiţi despre care rege este vorba?

3. „Sîntem în pragul celui mai mare eveniment pe care a putut să-l viseze românimea: unirea tuturor ţărilor române", scria la 29 octombrie 1918 ziarul bucureştean *Izbînda*.
   Cum se intitulează articolul din care am extras acest citat?

4. *Din reprezentanţii căror partide politice ale românilor din Transilvania a fost constituit, iniţial, Consiliul Naţional Român Central?*

5. Mottoul de pe frontispiciul ziarului *Tribuna* — publicaţie apărută la 14 aprilie 1884 la Sibiu — exprima simţămintele unanime de unire ale românilor transilvăneni cu fraţii de peste Carpaţi.
   Care era acest motto?

6. Ziarul socialist *Adevărul* relata că în istorica zi de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia a avut loc şi un alt „act de foarte mare însemnătate pentru muncitorimea română".
   Despre ce act *este vorba?*

7. Numeroşi istorici, cărturari, cartografi europeni din evul mediu au oglindit în scrierile lor unitatea românilor, folosind acelaşi nume pentru a desemna ţările locuite de aceştia — Transilvania, Valahia, Moldova.
   Care este acest nume întîlnit şi în lucrările lui E.S. Piccolomini, A. Bonfini, J. Honterus, A. Ortelius?

8. *Cîţi delegaţi ai românilor transilvăneni, aleşi de organizaţiile politice, economice, culturale, religioase, militare şi sportive de pe întreg teritoriul Ardealului, au fost prezenţi, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, pentru a da glas dorinţei unanime de unire cu patria mamă?*

9. *Cum denumea Mihail Kogălniceanu, în lucrarea sa* Dorinţele partidei naţionale în Moldova *unirea Moldovei cu Ţara Românească?*

10. *Ce societate întemeiată în anul 1866 şi din rîndurile căreia făceau parte fruntaşi ai ştiinţei şi culturii naţionale din toate provinciile istorice româneşti a fost supranumită „Parlamentul daco-român"?*

RĂZBOIUL TABLOURILOR (II)

RUTH şi MAX SEYDEWITZ

„Niciodată pînă acum în istorie nu a fost adunată o colecţie [de artă] atît de mare, cu atît de puţine scrupule".

(Din dezbaterile Procesului de la Nürnberg)

La 10 mai 1940, trupele Grupului „B" de armate germane intrau, fără declaraţie de război, în Olanda şi Belgia, călcînd cu obişnuita brutalitate hitleristă neutralitatea acestor ţări, pe care Hitler o recunoscuse în repetate rînduri şi în modul cel mai solemn. La 14 mai, cădea Rotterdamul. A doua zi, regina Wilhelmina şi guvernul se refugiau la Londra, iar armata capitula, naziştii ocupînd astfel întregul teritoriu. Prezenţa lor avea să dăinuie acolo mai bine de patru ani.

Formaţiile specializate în jaful de artă au însoţit îndeaproape trupele fasciste, urmărind să transporte tot mai multe comori artistice la muzeul Führerului de la Linz[1]. Maniera de lucru a jefuitorilor diferea de la caz la caz, în funcţie de poziţia geografică a ţării respective şi de încadrarea ei în aberanta ideologie rasistă a celui de-al treilea Reich.

Olanda, veritabil pămînt al făgăduinţei, prin abundenţa de comori artistice, avea în ochii naziştilor două calităţi. Situată în Occidentul continentului, se afla, ca să spunem aşa, sub ochii Statelor Unite, ai Suediei, ai Elveţiei şi ai altor ţări încă neutre, faţă de care Hitler vroia să-şi păstreze un anumit prestigiu de gentleman; olandezii înşişi erau consideraţi ca aparţinînd rasei nordice ariene, într-o măsură destul de apropiată de germani. Iată motivele pentru care, spre deosebire de ceea ce se întîmplase în Polonia cu cîteva luni în urmă şi avea să se întîmple în U.R.S.S. peste un an şi ceva, aici tîlhăria în domeniul artistic s-a efectuat cu mănuşile unei respectări aparente

[1] **Magazin istoric, nr. 1/1979.**

a convenţiilor. Cumpărarea, mai mult sau mai puţin silnică, la preţuri adesea derizorii, a luat locul confiscării făţişe şi negocierile politicoase s-au substituit descinderilor Gestapoului. Bineînţeles, cu numeroase excepţii, în care forţa a primat totuşi.

La extrema cealaltă s-a situat comportarea naziştilor în teritoriile cotropite din Uniunea Sovietică. Departe de privirile neutrilor, locuită de o populaţie care se înscria printre „subomenirea" decretată de concepţiile rasiale, U.R.S.S. a reprezentat terenul pe care sălbăticia dezlănţuită a fascismului s-a putut exercita din plin, pînă şi în sectorul jafurilor artistice.

După cum arată Marea Enciclopedie Sovietică[1], în condiţiile în care Germania hitleristă se pregătea de război împotriva U.R.S.S., autorităţile militare sovietice au luat măsuri pentru ridicarea capacităţii de luptă a forţelor armate şi, îndeosebi, pentru apărarea frontierelor. În mai-iunie 1941, divizii şi corpuri de armată au fost dislocate mai aproape de graniţă, iar altele, din interiorul ţării, s-au deplasat spre Apus.

Multe dintre aceste măsuri importante n-au fost însă realizate cu urgenţa necesară. Astfel, în momentul atacului din 22 iunie 1941, trupele masate la frontiera de Apus nu erau pregătite de război, desfăşurarea strategică nu era încheiată. Ele se aflau dispersate pe un front de 450 000 km şi pe o adîncime de 400 km. Majoritatea unităţilor militare se găseau încartiruite în garnizoane sau se aflau pe drum. Numărul lor, ca şi mijloacele de comunicaţie erau insuficiente; artileria multor divizii şi tunurile antiaeriene staţionau în poligoane; muniţiile, combustibilul şi alte mijloace materiale nu erau nici ele de ajuns. În aceste condiţii extrem de neprielnice, trupele sovietice au intrat în război cu un duşman puternic şi experimentat, la dispoziţia căruia se aflau resursele economice din aproape întreaga Europă. Curînd, Leningradul, supranumit Veneţia Nordului, s-a aflat în bătaia tunurilor Wehrmachtului. Coloane de tancuri fasciste au înaintat pînă la marginea lui, ocupînd numeroase localităţi, asupra cărora istoria Rusiei îşi pusese o veche amprentă. La 9 septembrie 1941, naziştii au pus stăpînire pe Schlisselburg, aflat în împrejurimi. Oraşul fondat de Petru cel Mare a rezistat unui asediu de 900 zile; echipele lui Rosenberg (şeful Direcţiei operative omonime, devenit şi Reichskommissar al teritoriilor sovietice ocupate) şi Ribbentrop, neputîndu-şi realiza visul de a ajunge la Ermitaj, au făcut prăpăd în zona limitrofă.

Despre cele întîmplate acolo ne vorbeşte cartea Die Dame mit dem Hermelin (Doamna cu hermina), a cărei traducere va apărea la Editura Meridiane şi din care am publicat în numărul trecut o serie de fragmente.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

D.C

[1] Bolşaia Sovietskaia Enţiklopediia, vol. IV, ed. III, 1971, p. 389.

Cu un milion de franci elveţieni mai puţin

În secolele trecute, unele dintre cele mai valoroase lucrări de artă au fost create în Italia şi în Ţările de Jos. De aceea, în sec. XX, Olanda, ca şi Italia, avea din abundenţă opere ale vechilor maeştri. În muzeele de stat, în colecţiile particulare şi în proprietatea unor cetăţeni olandezi înstăriţi, existau, alături de capodopere ale pictorilor olandezi şi flamanzi, pînze valoroase de maeştri italieni, spanioli şi francezi. Pentru jafurile lor de lucrări de artă, Hitler şi Goering descoperiseră în Olanda ocupată un adevărat Eldorado. Ei au obţinut de la olandezi, constrînşi de forţa ocupantă şi în schimbul unor bancnote în continuă devalorizare, lucrări de artă de primă calitate care, în condiţii normale, nu le-ar fi fost vîndute niciodată şi a căror ieşire din ţară n-ar fi fost aprobată în nici un caz de un guvern olandez independent.

Numai în perioada martie 1942-iulie 1943 au fost golite 22 623 locuinţe. Pentru transportul mobilierului furat au fost necesare 586 şlepuri şi 176 vagoane de marfă.

Pe olandezi, jefuitorii de artă i-au tratat altfel decît pe evrei, polonezi şi cehi. Motivul era că serviciul lui Hitler pentru politica rasială îi aşeza pe olandezi între popoarele germanice, urmînd ca ei să fie asimilaţi ca cetăţeni legitimi în marele Reich. Însărcinatul special al lui Hitler, dr. Hans Posse, a „cumpărat" în Olanda pentru Führermuseumul din Linz foarte multe lucrări de artă valoroase. Una dintre sursele des exploatate de el a fost proprietatea artistică evreiască sechestrată, din care a selecţionat piesele cele mai bune. Ca să achiziţioneze lucrări de primă calitate de la proprietarii neevrei, Posse a depus multă energie. El s-a străduit, din răsputeri, să cumpere aceste valori la preţuri de departe mai mici decît cele obişnuite pe piaţa internaţională de artă. Iar dacă nu i-ar fi făcut concurenţă alţi „amatori" de artă, ar fi cumpărat, probabil, şi mai ieftin şi ar fi dictat preţuri şi mai scăzute. Cel mai periculos rival al lui Posse a fost „regele tuturor pieţelor negre", Goering, care trimisese în Olanda, ca însărcinat special al său, pe dr. Kaj Mühlmann — după ce acesta se distinsese prin activitatea sa din Polonia. Nu o dată, persoanele de încredere ale lui Posse s-au plîns de faptul că, din cauza concurenţei, erau nevoite să ridice preţurile de cumpărare propuse iniţial.

O imagine grăitoare a modului cum făcea achiziţii dr. Posse în Olanda găsim într-un material foarte voluminos despre cumpărarea colecţiei cetăţeanului elveţian prof. dr. Otto Lanz. Încă înainte de ocuparea Olandei, colecţia a fost adusă din Elveţia la Amsterdam, pentru a fi expusă publicului la Rijksmuseum. Din mai 1940, transportul colecţiei înapoi, în Elveţia, nu a mai depins de autorităţile olandeze, ci de forţa de ocupaţie, care l-a interzis. Cînd a aflat că valoroasa posesiune elveţiană este blocată în Olanda, Posse s-a

străduit din răsputeri să o obţină pentru Führermuseum. Colecţia Lanz era o pradă grasă. Cuprindea nu mai puţin de 431 piese, dintre care peste 60 lucrări de artă plastică din teracotă, piatră şi lemn, peste 60 bronzuri şi plachete italieneşti, apoi obiecte de mobilier antic italian şi felurite lucrări artizanale. Piesele principale ale colecţiei erau 132 tablouri de maeştri italieni, printre care picturi de Jacopo Bassano, Tintoretto, Palma il Vecchio, Veronese, Dosso Dossi, Annibale Carracci, Lodovico Carracci, Giacomo Francia, Lorenzo di Credi şi Giottino.

Într-o scrisoare din 6 ianuarie 1941, Posse, care avusese o întrevedere cu Hitler în problema Lanz, scria şefului cancelariei Reichului, dr. Lammers: „În urma expunerii mele, Führerul m-a împuternicit acum cîtva timp să angajez tratative în vederea achiziţionării colecţiei dr. Otto Lanz, expusă actualmente la Rijksmuseum din Amsterdam". La 24 ianuarie, Posse îl ruga pe secretarul cancelariei partidului nazist, Bormann, printr-o scrisoare, să aibă grijă să-i fie puse la dispoziţie devizele necesare cumpărării colecţiei Lanz, pentru a cărei achiziţionare trata „de luni de zile din împuternicirea Führerului". După primirea acestei scrisori, Bormann i-a transmis telegrafic comisarului general german din Olanda, Schmidt-Münster, următorul ordin: „Directorul Posse m-a informat despre cursul tratativelor sale referitoare la colecţia Otto Lanz. Vă rog să comunicaţi consilierului de ambasadă Wickel să fie încheiată tranzacţia. M. Bormann". Delegatul lui Posse în Olanda, care ducea tratativele pentru cumpărarea colecţiei şi pentru dobîndirea altor lucrări de artă, era consilierul de ambasadă Wickel. Reichskommissarul din Olanda era fosta căpetenie nazistă austriacă Arthur Seyss-Inquart, viitor acuzat în Procesul de la Nürnberg. Funcţionarii săi l-au sprijinit activ pe dr. Posse, care a obţinut colecţia Lanz mult sub preţul la care ar fi fost cumpărată, în condiţii normale, fiecare dintre piesele ei. Proprietarii au primit cu un milion de franci elveţieni mai puţin decît acceptaseră la ultima discuţie, sumă care, şi ea, din cauza presiunii exercitate în Olanda, era mult sub pretenţia lor iniţială.

Contractul de cumpărare a fost încheiat la 20 aprilie 1941. Declaraţia referitoare la contract a fost semnată de dr. Posse şi de avocatul olandez al familiei Lanz, C.G. Pouv. Exact trei luni mai tîrziu, consilierul de ambasadă Wickel ordona expedierea colecţiei Lanz din Amsterdam.

Un colaboraţionist sui-generis şi hoţul păcălit

În mîna hitleriştilor a intrat şi aşa-numita colecţie „K", a bancherului evreu german Franz Koenigs, care se refugiase în Olanda. Ea conţinea 2 000 desene ale unor vechi maeştri, printre care 22 desene de Dürer, 7 de Grünewald, 43 de Rembrandt, 27 de Rubens, 30 de Tintoretto, 45 de Tiepolo, 18 de Watteau, 20 de Delacroix, 23 de Daumier, 21 de Degas, 23 de Cézanne, 2 albume cu 500 desene de Fra Bartolommeo, desene ale unor maeştri veneţieni, francezi din sec. XVIII şi XIX, precum şi ale unor artişti din Ţările de Jos. Cu puţină vreme înainte de invazia fascistă în Olanda, un milionar din Rotterdam, van Beuningen, achiziţionase colecţia, pe care Franz Koenigs o încredinţase unei bănci olandeze. Astfel Posse a putut alege din ea, cu ajutorul experţilor şi agenţilor săi, 600 desene deosebit de valoroase, pe care le-a achiziţionat pentru Führermuseum.

Însărcinatului special al lui Hitler nu i-a fost întotdeauna uşor, deoarece împuterniciţii lui Goering i-au opus o concurenţă îndîrjită. O luptă aprinsă s-a dus şi în jurul colecţiei Lanz, după cum reiese din ampla corespondenţă dintre Wickel şi Posse. La 17 octombrie 1940, Goering a plecat personal în Olanda pentru ea. Wickel l-a informat imediat pe dr. Posse că „şeful suprem al spaţiului aerian" a venit la comisarul general. După vizita lui Goering, însărcinatul special al acestuia, dr. Kaj Mühlmann, a început „intense străduinţe pentru achiziţionarea colecţiei Lanz". Consilierul de ambasadă Wickel îl informa de acest lucru pe Posse la 14 noiembrie 1940, iar, două săptămîni mai tîrziu, la 29 noiembrie, îi scria: „Cealaltă parte, care se interesează şi ea de colecţia Lanz, depune în continuare eforturi, ca, de pildă, mici dejunuri în compania lui Lanz ori a avocatului acestuia etc.". La 10 ianuarie 1941 Wickel se plîngea din nou de concurenţă, care îi sufla însărcinatului special al lui Hitler numeroase afaceri. În continuare, el îi sugera lui Posse ca, „în interesul prestigiului Führerului — dat fiind că s-a răspîndit probabil zvonul că dumneavoastră cumpăraţi în numele său — precum şi pentru a face posibile sau cel puţin pentru a uşura viitoarele tranzacţii ale dumneavoastră", să stabilească la Berlin nişte termeni clari.

Zece zile mai tîrziu, Posse îi mulţumea lui Wickel pentru informaţiile asupra achiziţiilor concurenţei. „Voi face cu dragă inimă uz de ele, pentru ca activitatea acestor persoane să fie, pe cît posibil, împiedicată", scria Posse. Şi adăuga de mînă: „Tocmai am discutat la telefon cu Reichsleiterul B [Bormann — M.R.S.] despre această problemă".

Bormann a dat stricte instrucţiuni lui Seyss-Inquart să împiedice alte imixtiuni ale concurenţei în străduinţele lui Posse de a obţine colecţia Lanz. În faţa acestei situaţii, nici chiar Goering nu a mai putut schimba ceva, deşi s-a deplasat din nou în Olanda, la 29 ianuarie 1941, pentru a întări poziţia negociatorilor săi. Cum s-a încheiat lupta pentru colecţia Lanz reiese dintr-o notă redactată de consilierul de ambasadă Wickel, la 27 februarie 1941: „Aşa cum mi-a comunicat ieri dl. Lanz, pînă în ultima clipă, negustorul de tablouri Paech a încercat, din ordinul secretarului de stat Mühlmann, să zădărnicească perfectarea achiziţionării colecţiei de către dr. Posse, făcînd o serie de contraoferte. Pe baza celor comunicate anterior de mine d-lui Lanz, şi anume că, dacă dînsul continuă să negocieze cu alte părţi germane interesate, noi ne retragem şi, în acest caz, o altă vînzare către

Germania nu va mai fi aprobată, dl. Lanz a refuzat să mai primească oferte din partea lui Paech".

Prin acest act de forţă, lupta pentru colecţia Lanz a fost încheiată cu victoria însărcinatului special al lui Hitler. Dar agenţii lui Goering au continuat să cumpere cu dezinvoltură, pentru patronul lor, obiecte de artă nedescoperite la timp de către reprezentantul lui Hitler, Posse.

Goering nu avea însă în Olanda un sfătuitor atît de competent cum era cel al lui Hitler, de aceea, cîteodată, el a fost înşelat. Astfel, a cumpărat de la un anume Han van Meegeren un tablou de Vermeer van Delft. Prea multe tablouri de acest pictor olandez, din sec. XVII, nu există, de aceea ele au o mare valoare, prin raritatea lor. În timpul ocupaţiei, van Meegeren a vîndut unor personalităţi din Germania hitleristă şapte tablouri necunoscute ale lui Vermeer van Delft. După război, un tribunal olandez l-a acuzat de colaboraţionism şi înaltă trădare. Ca piesă incriminatorie a figurat un tablou al lui Vermeer van Delft, vîndut de van Meegeren lui Goering şi restituit Olandei, după 1945, de Austria, unde fusese descoperit. Procesul a ţinut sub tensiune nu numai lumea artistică, ci şi întreaga opinie publică, pînă dincolo de graniţele Olandei, deoarece acuzatul a mărturisit că, nici lui Goering, nici altor şefi nazişti, nu le vînduse tablouri autentice de Vermeer van Delft, ci falsuri, pictate de el însuşi. Şi Han van Meegeren a demonstrat că nu minţea. Studiase atent tehnica lui Vermeer van Delft şi, datorită aptitudinilor sale artistice, îl imitase atît de fidel, încît chiar specialiştii de artă germani le consideraseră autentice. Tribunalul l-a achitat pe van Meegeren de acuzaţia de înaltă trădare şi l-a condamnat numai la un an închisoare, pentru fals în acte publice.

Şi alte lucrări de artă, de data aceasta autentice, s-au întors în patrie, după ce dispăruseră din Olanda, în timpul ocupaţiei germane. De exemplu, în catalogul din 1956 al picturilor expuse la Rijksmuseum se spune: „Din fondul olandez iniţial au fost aduse înapoi din Germania 15 piese, printre care două lucrări de Rembrandt".

Obuze asupra Petrodvoreţului

Acţionînd în zona ocupată de Grupul de armate Nord, SS-Obersturmführer dr. Förster anunţa că Compania 2 a Batalionului special Ribbentrop „a sechestrat obiecte valoroase în palatele din suburbiile Leningradului". La Ţarskoe-Selo, compania a confiscat decoraţiunile interioare din marele muzeu al palatului împărătesei Ecaterina. Naziştii au smuls de pe pereţi tapetele de mătase chinezeşti şi ornamentele sculptate aurite, au demontat şi transportat pardoselile cu intarsii artistice. Pe de altă parte, din ordinul lui Rosenberg, camera de chihlimbar, dăruită de regele prusac Frederic Wilhelm I ţarului Petru I şi instalată de arhitectul Bartolomeo Rastrelli în palatul Ecaterinei, a fost demontată şi transportată la Königsberg. Ea nu a fost găsită nici pînă astăzi. Din palatul ţarului Alexandru I, fasciştii au jefuit piese vechi de mobilier şi o bibliotecă de cca 16-17 000 volume în limba franceză şi peste 5 000 manuscrise în limba rusă.

La Procesul de la Nürnberg s-a stabilit că, imediat după ce a fost ocupat Petrodvoreţul, la 23 septembrie 1941, s-a şi trecut la jefuirea lui. Au fost duse în Germania 34 000 piese de muzeu din Marele Palat, din castelele Marly, Monplaisir şi Bauernhof, printre care 4 950 mobile rare, precum şi piese de artă artizanală italiană, engleză, franceză şi rusă, din timpul împărătesei Ecaterina cea Mare, al lui Alexandru I şi Nicolae I; numeroase servicii de masă rare, din porţelan străin şi rusesc, din sec. XVIII şi XIX. Goblenurile de mătase au fost smulse.

După ce au transportat toate comorile muzeale din Petrodvoreţ, fasciştii au incendiat Marele Palat, capodopera arhitectului Bartolomeo Rastrelli. Înainte de a devasta Petrodvoreţul, ei au distrus, cu bombe cu explozie întîrziată şi castelul Marly, decorat cu superbe stucaturi şi sculpturi în lemn. Au aruncat în aer vila lui Nicolae II, au scos din uz celebrele fîntîni arteziene ale parcului, au minat instalaţiile centrale de aducţiune a apei, pe toată lungimea lor.

Divizia 291 germană a tras 9 000 obuze asupra Palatului Englez de la Vechiul Petrodvoreţ, construit din ordinul Ecaterinei II.

La 18 zile după atacul prin surprindere împotriva U.R.S.S., diviziile naziste au intrat în Minsk. Acolo şi-au dat curînd întîlnire şi organizaţiile specializate în jaful de artă, căutînd să obţină, fiecare pentru patronul ei, crema patrimoniului artistic al capitalei bieloruse. Minskul deţinea o colecţie de pictură, pe care Posse a sechestrat-o de îndată, în vederea selecţionării pentru Führermuseumul din Linz.

Smolenskul, cu numeroasele sale monumente de istorie a culturii, este unul dintre cele mai vechi oraşe ruseşti. Începînd de la 17 iulie 1941, timp de 26 luni, el a fost ocupat de cotropitorii nazişti. Despre destinul tragic al bunurilor artistice şi culturale ale oraşului, în Procesul de la Nürnebrg, s-a spus: „Înaintea ocupaţiei germane, în Smolensk au existat patru muzee, avînd fonduri preţioase. Muzeul de Artă deţinea colecţii bogate, de valoare internaţională, în primul rînd de artă veche rusă... tablouri, icoane, bronzuri, porţelanuri, figurine de metal. Cotropitorii au distrus muzeele, expediind în Germania cele mai preţioase exponate... Au profanat şi ars monumente vechi. Au ars pînă în temelii toate bibliotecile oraşului şi 21 şcoli. Odată cu ele, au pierit în flăcări 646 000 volume".

Pe teritoriul temporar ocupat în regiunea Moscovei, cotropitorii au distrus 4 muzee, 54 teatre, peste 1 000 şcoli, aproximativ 700 săli de lectură, cluburi şi alte aşezăminte culturale, precum şi 117 biblioteci, totalizînd trei milioane de cărţi. La 29 iunie 1941, Goering a fost însărcinat de Hitler să „ia toate măsurile necesare pentru exploatarea la maximum a rezervelor găsite şi a capacităţilor economice, în interesul economiei de război germane". Astfel Goering a devenit comandantul suprem

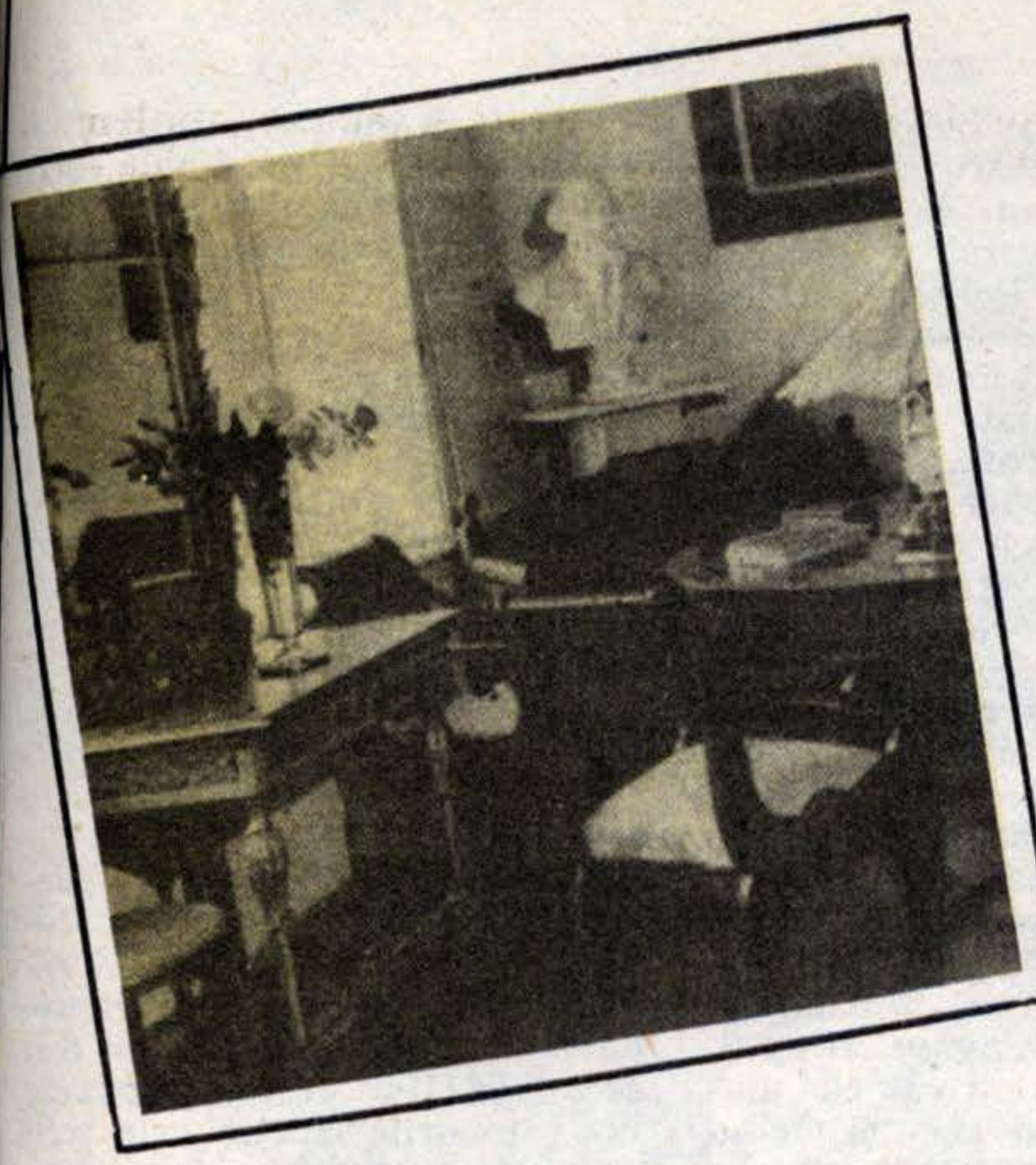

Victimă a barbariei fasciste, casa-muzeu a lui Lev Tolstoi a trebuit și ea refăcută după război

În p. 35: la Novgorod, naziștii au distrus picturi de valoare inestimabilă, care, ulterior, n-au mai putut fi reconstituite decît parțial.

Imediat după ce au ocupat Petrodvoreț, naziștii au și trecut la jefuirea și distrugerea lui. Între alte obiective au fost distruse și celebrele fîntîni arteziene ale parcului, repuse apoi în funcțiune

al jafurilor organizate în toate domeniile în Uniunea Sovietică, ceea ce i-a dat mînă liberă și în domeniul furtului de comori artistice.

La Kiev au fost jefuite multe rarități în domeniul manuscriselor persane, abisiniene și chineze, cronici rusești și ucrainene, incunabulele primului tipograf rus, Ivan Fiodorov, și ediții rare ale operelor lui Șevcenko, Mickiewicz și Ivan Franko. Din muzeele orașului, și anume din cel de artă ucraineană, de artă rusă occidentală și orientală și din Muzeul Central Șevcenko, au fost trimise la Berlin numeroase exponate de Repin, Vereșceaghin, Fedotov, Ghe, sculpturi de Antokolski și alte lucrări.

Din Muzeul de Artă Rusă a fost furată o colecție inestimabilă de icoane rusești. La Muzeul de Artă Ucraineană, în Secția de artă națională, din cele 41 000 exponate nu au mai rămas decît 1 900. Muzeul Șevcenko și Muzeul de Istorie au fost devastate, iar din Catedrala Sf. Sofia au fost furate 14 picturi-frescă din sec. XII. Muzeul de Artă Vest-Europeană și Orientală a fost și el complet jefuit.

Din Biblioteca Korolenko de la Harkov, naziștii au selecționat și transportat la Berlin cîteva mii de volume, în ediții de lux. Restul cărților au fost distruse. Din galeria de pictură a orașului Harkov au confiscat cîteva sute de tablouri, printre care 14 semnate de Aivazovski, Repin, numeroase lucrări de Polenov, Șișkin și alții.

La Cernigov fasciștii au prădat cunoscuta colecție de antichități ucrainene, iar la Mănăstirea Kievo-Pecerska documentele arhivei mitropoliților kieveni și cărți din biblioteca personală a lui Petru Movilă, care adunase cele mai de preț monumente ale literaturii universale. Din bibliotecile Kievului s-au luat peste 4 milioane de cărți. Numai Biblioteca Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene a pierdut peste 320 000 cărți, periodice și manuscrise valoroase, în parte unice. La 5 septembrie 1943, Universitatea de stat T.G. Șevcenko, din Kiev, fondată în 1843, a fost minată și incendiată. Cu această ocazie, au ars materiale importante pentru activitatea didactico-științifică: biblioteca, însumînd peste 1 300 000 cărți, Muzeul Zoologic al Universității, cu peste două milioane de exponate, și o serie de alte muzee cu caracter științific. Au mai fost distruse Institutul de artă teatrală, Conservatorul, unde existau numeroase instrumente muzicale de valoare, precum și alte lăcașe de cultură.

Cele mai importante colecții ale muzeelor din Lvov și Odessa au fost transportate în Germania. Aceeași soartă au avut-o muzeele și bibliotecile din Vinnița și Poltava, unde se păstrau exemplare rarisime de manuscrise medievale, primele cărți tipărite, din sec. XVI și XVII, și cărți bisericești.

82 000 școli nimicite

Naziștii n-au iertat nici orașele rusești străvechi, ele însele monumente ale vechii arte ruse. Novgorod și Pskov se numără printre centrele istorice în care s-au pus bazele statului rus. Ambele au fost jefuite, apoi transformate în ruine. La Novgorod, din 88 construcții de însemnătate istorică și artistică, doar 2 au fost mai puțin avariate, restul distruse. La Pskov, abia dacă a rămas neavariată vreuna din multele clădiri istorice ale orașului. Mănăstirile Antoniev, Hutînski, Țverin, Derevianski, cunoscuta biserică Spas-Nerediția și multe

altele din Novgorod au fost arse. Unul dintre cele mai frumoase monumente ale vechii arhitecturi ruse era Catedrala Sf. Gheorghe, a Mănăstirii Iuriev, ridicată la începutul sec. XII. Din această perioadă datau și frescele de pe turnul catedralei și de pe boltă, care au fost complet distruse. Catedrala Sf. Sofia, ridicată încă în sec. XI, era o operă de artă unică, de renume universal. Aici se găseau un număr mare de sculpturi în lemn, icoane, policandre și pereți de altar. Toate piesele de ornament au fost date jos. Din foița de aur ce căptușea cupola mediană s-au confecționat portțigarete, cutii și casete. În sfîrșit, catedrala a fost și ea prefăcută în ruine, ca și biserica Înălțarea Mariei de pe Cîmpia Volotov, de la Novgorod, o piesă arhitectonică din sec. XIV-XV. Din aceeași perioadă data și biserica Schimbarea la Față, cunoscută mai ales prin pictura sa murală, realizată de un mare maestru bizantin, grecul Theophanes. A fost și ea distrusă. În biserica Bunavestire, ridicată în sec. XII și împodobită cu fresce din aceeași perioadă, naziștii și-au instalat postul de comandă și o cazarmă. Din toate bisericile au fost furate odoarele, draperiile de altar și candelabrele, printre care unul ce aparținuse lui Boris Godunov.

Un monument bisericesc valoros din sec. XI era Catedrala Sfîntului Kiril. Ea a fost jefuită complet; fasciștii au ars și o colecție de hrisoave de valoare științifică incalculabilă și o bibliotecă de 20 000 volume. Au fost distruse Catedrala Borisoglebski din Cernigov, construită la începutul sec. XII, Catedrala Mănăstirii Efrosinieva din Poloțk, ridicată în anul 1160 și biserica Parskeva-Piatnița, monument deosebit de valoros al arhitecturii ruse, biserica Uspenski, a Mănăstirii Kievo-Pecerska, cu opt clădiri, datînd din anul 1073. În timpul ocupării orașului Istra [din regiunea Moscova], trupele fasciste au făcut depozit de muniții în vechea mănăstire rusă, construită la 1654 și cunoscută sub numele de Noul Ierusalim.

Locurile în care s-au născut și au creat scriitorii Lev Tolstoi, Pușkin și Cehov, compozitorii Ceaikovski și Rimski-Korsakov, savantul K.E. Țiolkovski au căzut și ele pradă barbariei naziste.

La Iasnaia Poliana, naziștii au furat manuscrise, cărți, tablouri, au făcut focul cu mobile și cărți personale ale lui Lev Tolstoi, i-au profanat mormîntul. Ei au distrus și Muzeul Aleksandr Sergheevici Pușkin, întemeiat de statul sovietic pe moșia scriitorului din Mihailovskoe, unde se afla și mormîntul său, la mănăstirea de călugări Sviatîe Gorî. „Timp de trei ani, au trăit aici ca niște stăpîni, au ruinat totul și au distrus monumentele lui Pușkin", a declarat acuzarea în Procesul de la Nürnberg. „Jefuirea muzeului a început încă din august 1941... În toamna anului 1943, nemții au încărcat valorile muzeale în camioane și le-au expediat în Germania". În martie 1943, deci cu multă vreme înainte de izgonirea armatelor hitleriste din această regiune a Uniunii Sovietice și de apropierea frontului, ocupanții au trecut la distrugerea sistematică a Mănăstirii Sviatîe Gorî. Cu puțin timp înaintea retragerii lor, la începutul anului 1944, au incendiat Muzeul Pușkin.

La 23 august 1944, șeful comandamentului Direcției operative Rosenberg, Utikal a comunicat că, la 21 august același an, Reichsleiterul Alfred Rosenberg ceruse Hauptеinsatzführerului Friedrich Schüller „un raport asupra posibilităților de evacuare existente chiar în acest moment a bunurilor culturale de pe teritoriul răsăritean...". Pe baza acestui raport, Reichsleiterul a hotărît ca bunurile culturale cele mai de preț să fie transportate de Direcția sa operativă, în măsura în care acest lucru era posibil, fără a prejudicia interesele trupelor combatante. Reichsleiterul a desemnat ca deosebit de valoroase următoarele bunuri culturale: din Riga arhiva orașului; din Revel [fosta denumire a orașului Tallin], arhiva orașului, piese de la Primărie, de la Consistoriul evanghelic-luteran și biserica Sf. Nicolae etc.

La 24 septembrie 1944, despre un asemenea transport relata și conducătorul grupei de comandă P 4, a Ministerului pentru teritoriile răsăritene ocupate, „domnului ministru al Reichului": „Reichskommissarul pentru Ucraina a adăpostit picturile și obiectele de artă duse de la Kiev și Harkov în Prusia Orientală, în următoarele ascunzători: 1. Domeniul Richau bei Wehlau; 2. Castelul seniorial Wildenhoff (proprietar contele Schwerin). Este vorba de 65 lăzi; anexăm alăturat un inventar exact al conținutului lor. Nu există încă o listă de inventar pentru alte circa 20 lăzi, 57 mape și un sul de gravuri. Printre picturi se află un număr mare de icoane foarte vechi, lucrări ale unor maeștri cunoscuți, aparținînd școlilor germană, olandeză și italiană din sec. XVI-XVIII, precum și lucrări ale celor mai buni artiști ruși din sec. XVIII și XIX. În ansamblu, stocurile conțin cele mai prețioase piese ale patrimoniului artistic public din Ucraina, care, chiar și la o estimare superficială, reprezintă o valoare de multe milioane". La 17 octombrie 1944, Rosenberg raporta plin de mîndrie șefului cancelariei Reichului, dr. Lammers, că, pentru transportul bunurilor artistice și culturale „adunate" de organizația sa, au fost necesare 1 418 000 vagoane și că, în plus, 427 000 tone au fost transportate pe calea apei. În comunicatul Comisiei extraordinare a statului sovietic pentru stabilirea și anchetarea crimelor săvîrșite de cotropitorii fasciști germani, se afirmă următoarele: „Cotropitorii fasciști germani au distrus, pe teritoriul ocupat, 427 muzee, din totalul de 992, cîte are Uniunea Sovietică, dintre care 173 în R.S.F.S.R., 151 în R.S.S. Ucraineană, 26 în R.S.S. Bielorusă, 15 în R.S.S. Lituaniană, 26 în R.S.S. Estonă, 30 în R.S.S. Letonă, 2 în R.S.S. Karelo-Finică și 4 în R.S.S. Moldovenească". Comunicatul arată, în continuare, că au fost distruse sau avariate 1 670 biserici ortodoxe și 237 romano-catolice, 69 capele, 532 sinagogi și 258 alte clădiri, proprietate a diferitelor organizații cu caracter religios, 189 cluburi și palate ale culturii, 82 000 școli elementare și medii, cu bibliotecile lor, 334 facultăți și 137 institute de învățămînt, însumînd în biblioteci sute de milioane de cărți.

În românește de Ileana RAUS

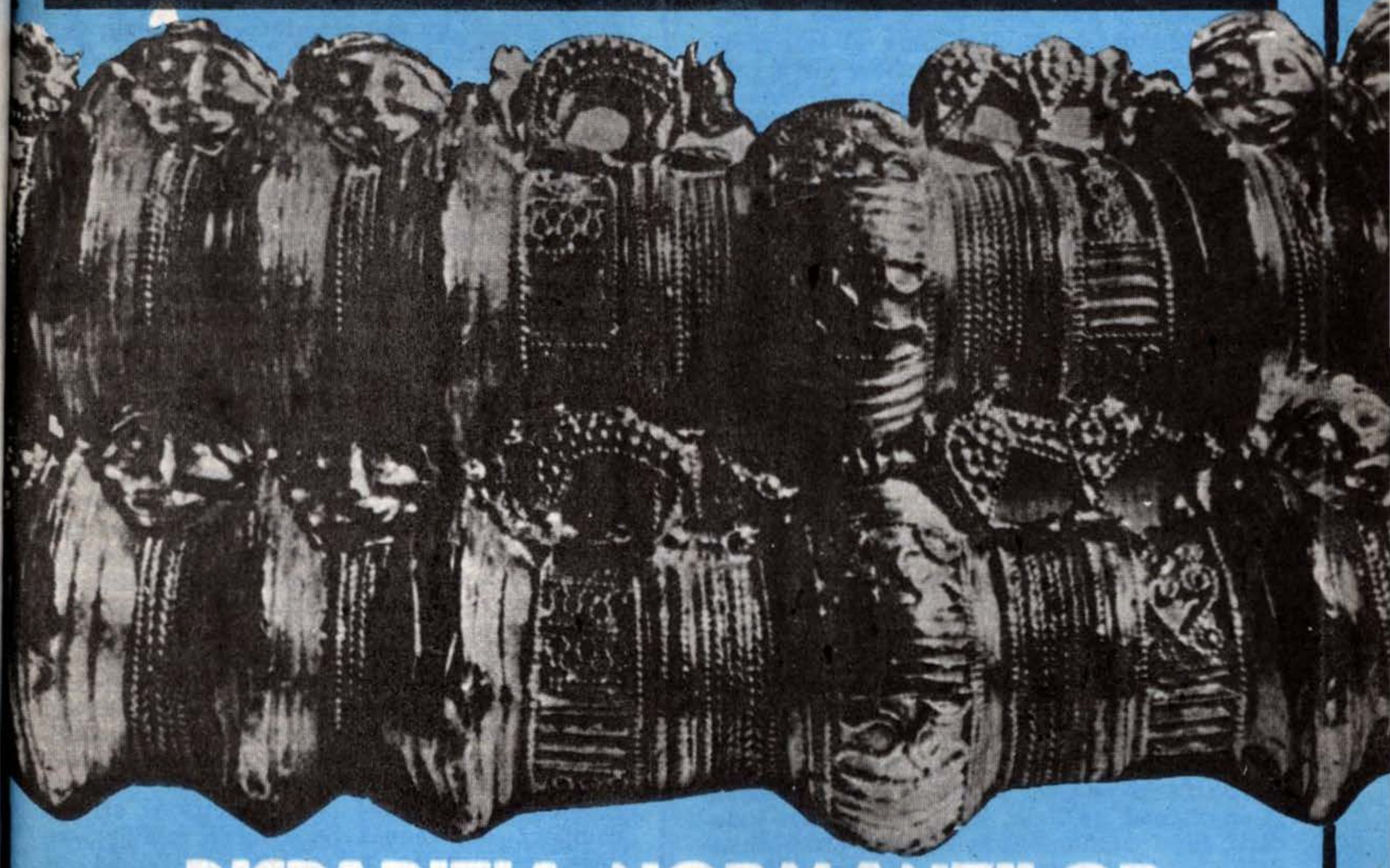

DISPARIȚIA NORMANZILOR DIN GROENLANDA

GHENRIH ANOHIN
doctor în istorie

La începutul secolului XVIII, 47 negustori din portul norvegian Bergen, ieșiți de sub tutela Uniunii hanseatice[1], pe cale de dispariție la acea dată, au întemeiat o companie comercială, interesată mai tîrziu și în valorificarea de produse rezultate din vînătoarea de balene, foce, morse și narvali[2]. Deosebit de rentabil era, în special, comerțul cu fildeșul de morsă și narval.

Din mărturii vechi, transmise din generație în generație, negustorii au aflat că, în urmă cu aproximativ 300 ani, fildeșul era adus din Groenlanda, unde trăiau compatrioți de-ai lor — normanzii, emigrați acolo din Norvegia. Un pastor, Hans Egede, a avansat ideea de a se trimite o expediție în Groenlanda, între altele cu scopul de a restabili legăturile comerciale de altădată. Astfel, în anul 1721, cîteva corăbii au pornit într-acolo. Dar cînd, după multe peripeții, negustorii și pastorul au debarcat pe țărmurile insulei, n-au găsit decît ruinele, de mult părăsite, ale fostelor așezări normande. Oamenii, puțini, pe care i-au întîlnit venind reni, nu erau compatrioți de-ai acestora, ci eschimoși.

Unde dispăruseră vechii locuitori, normanzii? Ce s-a întîmplat cu ei?

Autorul acestui articol, Ghenrih Anohin, doctor în istorie, cercetător științific principal la Institutul de etnografie „Mikluho-Maklai" al Academiei de Științe a U.R.S.S., este specialist în istoria popoarelor scandinave, domeniu în care a elaborat mai multe lucrări. A semnat, singur sau în calitate de coautor, și alte cărți privind civilizația și modul de viață ale unor alte popoare europene, studii de etnografie etc.

[1] **Magazin istoric**, nr. 9/1975.

[2] Narvali: mamifere cetacee marine, lungi de cca 2 m, cu un canin în formă de lance.

Erik cel Roşu debarcă pe insula de gheaţă

La sfîrşitul primului mileniu al erei noastre, cete de războinici ai mărilor, plecaţi din Scandinavia cu corăbii cu pînze şi vîsle au navigat de-a lungul ţărmurilor Europei, ajungînd pînă în Mediterana, Marea Neagră şi Marea Caspică. Ei au fost denumiţi vikingi sau normanzi. În cursul unor asemenea incursiuni, normanzii din Danemarca şi Norvegia au cotropit Apusul Franţei şi o parte din insulele britanice. Cei din Vestul Norvegiei au populat insulele pustii, sau aproape pustii, din Atlanticul de Nord, printre care şi Groenlanda.

Istoria colonizării acestei insule de către normanzi a început odată cu călătoria întreprinsă acolo de Erik cel Roşu. În **Saga despre Erik cel Roşu,** păstrată în componenţa culegerii manuscrise **Hanksbook**, se spune: „Erik cel Roşu era fiul lui Thorvald. Thorvald şi Erik au fugit din Jaeren [Norvegia] în Islanda, fiind învinuiţi de asasinat"... Cînd cei doi au ajuns acolo — ceea ce s-a întîmplat aproximativ pe la anul 970 e.n., — cele mai bune pămînturi erau ocupate, ei fiind nevoiţi să se aşeze pe nişte terenuri aride, în Nord-Vestul insulei. După moartea tatălui său, Erik s-a căsătorit şi s-a mutat mai în Sud, desţelenind pămînturile din Hankadalj. Aici însă a intrat în conflict cu un vecin, Ejubo Saur, pe care l-a ucis. Rudele acestuia „l-au chemat pe Erik, la Jovre, în faţa judecăţii, fiind condamnat la izgonire din Hankadalj" — fapt petrecut pe la anul 980. La vreo doi ani după aceea, stabilindu-se pe o insulă în vecinătatea Islandei, Erik, împreună cu ceata lui, s-au încăierat cu alţi normanzi, drept care „adunarea obştii l-au pus pe Erik şi pe oamenii lui în afara legilor şi i-au condamnat la izgonire". În anii care au urmat, Erik cel Roşu a cutreierat zona din apropierea Groenlandei, unde a acostat şi a făcut incursiuni în interiorul insulei. El s-a întors în pragul iernii anului 985 în Islanda. În vara care a urmat a plecat, în fruntea unei flotile de 35 corăbii, către Groenlanda. Pe nave erau cîteva sute de oameni — bărbaţi, femei şi copii — precum şi animale: vaci, oi, cai, cîini, ca şi rezerve de hrană şi furaje, unelte şi arme. Dintre cele 35 corăbii, numai 14 şi-au atins ţinta; unele s-au scufundat, iar altele s-au întors în Islanda.

Erik a împărţit pămînturile cu însoţitorii săi. El şi-a ales pe cele mai bune, construindu-şi conacul Brattahild, ceea ce înseamnă „Pantă abruptă". Mai tîrziu au sosit alte grupuri de normanzi, formîndu-se două mari zone populate: Eystribygd, în Sud-Vestul insulei, la 60°-61,5° latitudine nordică, adică de la Capul Farvel pînă la actuala localitate Frederikshaab, şi Vestrybygd, mai la Nord, la aproximativ 64,5° latitudine nordică, unde se află azi localitatea Godthaab. Terenurile, deşi se găseau în apropierea gheţarilor, erau acoperite cu păşuni foarte bune; pe alocuri creşteau mesteceni, arini şi brazi. Pe uscat rătăceau turme de reni şi urşi albi, iar în mare se găseau din belşug morse, foci, narvali şi balene. Normanzii groenlandezi au început să se ocupe cu creşterea vitelor, vînatul şi pescuitul. Deşi pe atunci clima era mai puţin aspră, nu se putea face, totuşi, agricultură, cerealele trebuind să fie aduse din Norvegia.

Organizarea socială, existentă în Norvegia pînă la începuturile populării de către normanzi a insulelor din Atlanticul de Nord, s-a păstrat şi în Groenlanda. Societatea locală era alcătuită din mari familii patriarhale de stăpînitori de pămînturi. În componenţa acestor mari familii — în afară de soţie şi copiii necăsătoriţi — intrau şi familiile fiilor maturi, precum şi cei aflaţi în stare de dependenţă şi robii.

În Groenlanda nu a existat nici un fel de stat. Mărturiile istorice care atestă că „acolo toţi ţineau seama de sfatul lui Erik cel Roşu şi asta a continuat atît timp cît a fost el în viaţă" nu înseamnă nicidecum că el ar fi fost şef de stat. Informaţia arată doar că cel mai experimentat, mai curajos şi mai puternic din punct de vedere economic reprezenta o mare autoritate în treburile obştei, ai cărei membri se străduiau să-i urmeze sfaturile.

Normanzii trăiau în condiţii naturale aspre. Pentru construirea caselor de locuit şi anexelor gospodăreşti, trebuiau găsite alte terenuri decît păşunile, şi aşa destul de rare. În acest scop erau incendiate terenurile acoperite de păduri, de copaci pitici. Despre asemenea incendieri stă mărturie stratul compact de cenuşă pe locurile fostelor conace, descoperite între anii 1921-1964 de către arheologii danezi. Ca materiale de construcţie se foloseau bolovanii de pe ţărm, şlefuiţi de valuri, trunchiurile de copaci pitici, cît şi buştenii aduşi de curenţi, din Oceanul Îngheţat, de pe ţărmurile Siberiei, pe coastele Groenlandei. Cu timpul, vechile rezerve de buşteni s-au epuizat şi trunchiurile de copaci trebuiau să fie aduse din Norvegia sau din alte părţi. Drept combustibil, normanzii utilizau lemnele din păduricile locale şi turba. Pentru confecţionarea armelor şi a inventarului gospodăresc se folosea fierul. Diferitele saga stau mărturie faptului că normanzii veniţi din Norvegia şi Islanda erau iscusiţi în obţinerea fierului din minereurile argiloase. Rămîne să se dovedească dacă toţi noii veniţi îl fabricau pe insulă, deoarece urme de cuptor de topit minereu s-au găsit în numai cîteva gospodării, sau îl aduceau de pe continent. Normanzii groenlandezi aveau mărfuri proprii de schimb: colţi de morsă şi fildeş de narval, piei de animale marine, unt, brînză şi „vadmel" — o pînză din lînă, ţesută în casă.

Înflorire şi decadenţă

Pe la anul 1000, fiul lui Erik cel Roşu, Leif Eriksson — care fusese în slujba regelui norvegian Olaf I Triggvesson (950-1000) — s-a întors în Groenlanda pentru a introduce creştinismul. Mama lui, Tjödhilda, a îmbrăţi-

şat imediat noua religie, pe cînd Erik cel Roşu a rămas păgîn. Tjödhilda a înălţat o biserică în apropierea conacului, la Brattahild. Mai tîrziu, numărul lăcaşurilor de cult a crescut, aşa încît, în anul 1124, regele norvegian Sigurd Jorsalfar a permis normanzilor groenlandezi să aibă un episcop propriu. În acest timp s-au intensificat legăturile Groenlandei cu Europa, datorită şi contactelor dintre episcopii de aici cu papa. Pe un cîmp din apropiere de Gardar, pe malul Ejnarfjordului, au fost construite o catedrală şi o mare curte episcopală. Biserica a acaparat multe din pămînturile familiilor scăpătate, membrii acestora găsindu-şi adăpost în două mănăstiri.

În anul 1152, biserica groenlandeză a intrat în subordinea episcopului norvegian din Trondhejm; în anul 1261, sub regele Haakon IV (1217-1263), Groenlanda a devenit posesiunea de peste mare a Norvegiei. Nu s-a păstrat nici un document scris care să stea mărturie despre condiţiile acestei anexiuni. Se poate presupune însă că normanzii groenlandezi au cerut regelui norvegian, care solicitase să i se plătească un tribut, să le trimită în fiecare an cîte o corabie cu mărfuri în schimbul produselor locale. Din puţinele mărturii scrise, datînd din secolele XII-XIV, cît şi din faptul că printre ruinele aşezărilor normanzilor groenlandezi arheologii nu au descoperit nici o monedă, reiese că schimbul se făcea sub formă de troc.

După cît se pare, viaţa economică a insulei a atins cea mai mare înflorire în sec. XII-XIII. În jurul anului 1300, în Groenlanda existau 280 curţi (reşedinţe ale marilor familii patriarhale) din care 190 în Eystribygd şi 90 în Vestrybygd; Eystribygdul avea, de asemenea, 12 biserici. Oamenii de ştiinţă apreciază că, la acea dată, numărul total al locuitorilor din Groenlanda era de 3 000-5 000 oameni.

În secolul XIV, comerţul din Nordul Europei a intrat în mîinile Uniunii hanseatice, care, în anul 1344, a refuzat să mai facă negoţ cu Groenlanda. În locul colţilor de morsă şi al fildeşului de narval din insulă, negustorii hanseatici vindeau fildeşul de elefant, adus în Europa din India, de comercianţii arabi şi italieni. Blănurile groenlandeze au fost înlocuite cu cele provenite din Rusia; în locul „vadmelului" se vindeau ţesături de lînă engleze şi daneze mai ieftine. Legătura cu Groenlanda s-a întrerupt aproape complet; în documentele din sec. XV se întîlnesc ecouri foarte vagi ale evenimentelor de pe insula de gheaţă.

La sfîrşitul sec. XIV, Norvegia, care stăpînea Groenlanda, a intrat în subordonarea Danemarcii, în cadrul Uniunii danezo-suedezo-norvegiene [Uniunea de la Kalmar — 1397][1]. Regii uniunii au impus şi Norvegiei principiul danez privind interzicerea legăturilor cu posesiunile din Feroe, Islanda şi Groenlanda. De aceea, aceasta din urmă a rămas complet izolată. În plus, luptele pentru putere din interiorul Uniunii şi epidemiile care bîntuiau acolo distrăgeau atenţia monarhilor de la îndepărtata lor colonie. Atunci cînd, în timpul domniei regelui Magnus III Eriksson (1319-1371), au ajuns în Norvegia zvonuri alarmante despre atacul eschimoşilor asupra normanzilor groenlandezi, se pare că monarhul ar fi încercat să întreprin-

[1] **Magazin istoric**, nr. 1/1977.

În p. 41: *mărturii ale artei normande; colier de aur din sec. V (detaliu)*

Săbii (sfîrşitul sec. VIII)

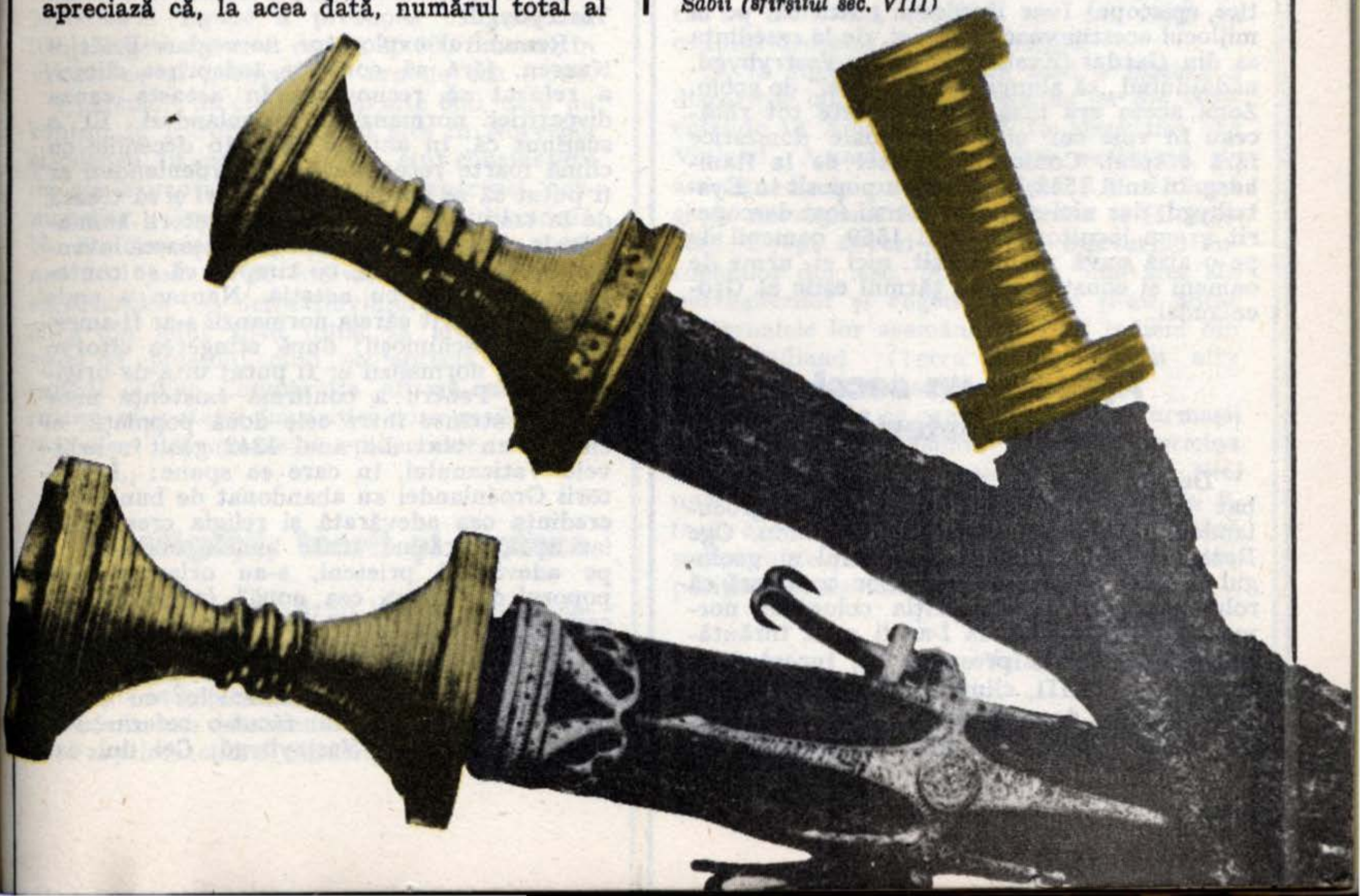

dă o expediție de salvare a supușilor săi. Dar nu se știe dacă această expediție a avut, într-adevăr, loc.

O sursă istorică ne face cunoscut că, în anul 1382, a sosit în Norvegia o corabie care trecuse prin Groenlanda; echipajul ar fi adus „noutatea" că episcopul groenlandez Alv murise cu 6 ani în urmă. Un alt document ne informează că, în anul 1406, o altă navă a pornit din Norvegia spre Islanda și Groenlanda. Echipajul a participat la o nuntă în Hvaljsöe, zona Eystribygd, unde mai exista — deși pustie — curtea episcopului. Corabia a adus aceste vești de abia peste 4 ani. După 1410 nu există, în general, nici un fel de mărturii scrise despre sosirea unor corăbii în și din Groenlanda.

Rupți de lume, normanzii groenlandezi au rămas în voia soartei. De unde ar fi putut obține ei lemnul, fierul, cerealele de care aveau nevoie? Poate numai din America, descoperită de Leif Eriksson în jurul anului 1000, și care acostase pe malurile Helhielandei (Țara Pietrelor Plate), Marklandei (Țara Pădurilor) și Vinlandei (Țara Pășunilor sau Țara Strugurilor). În legătură cu această descoperire a continentului american, analele islandeze pe anul 1121 menționează, doar, că episcopul Erik Upsj (?) a pornit pe mare, din Groenlanda, pentru a vizita Vinlanda. În anul 1342, cronicarul islandez Gisle Oddson notează în însemnările sale că locuitorii Groenlandei „au adresat o rugăminte oamenilor din Vinlanda". Cinci ani mai tîrziu, același cronicar menționează că, în Islanda, a sosit o corabie încărcată cu lemn din Marklanda.

Încă din sec. XIV, avem o mărturie directă despre dispariția localităților din zona Vestrybygd. În **Descrierea Groenlandei antice,** episcopul Ivar Bordsson arată că, pe la mijlocul acestui veac, a plecat, de la reședința sa din Gardar (Eystribygd), spre Vestrybygd, nădăjduind „să alunge pe eschimoși" de acolo. Zona aceea era însă pustie; peste tot rătăceau în voie cai și alte animale domestice fără stăpîni. Conform **Cronicei de la Hamburg,** în anul 1542, o corabie a poposit în Eystribygd, dar nici acolo nu a mai fost descoperit vreun locuitor. În anul 1559, oamenii de pe o altă navă nu au găsit, nici ei, urme de oameni și construcții pe țărmul estic al Groenlandei.

Aproape un secol de dezbateri...

De mai bine de 80 ani, specialiștii dezbat cauzele dispariției normanzilor groenlandezi. Arheologii danezi P. Nöplunn, Oge Rassel și Daniel Brjunn, geograful și geologul islandez Sigurdur Torarjnson consideră că rolul principal în dispariția coloniilor normande din Groenlanda l-ar fi avut înrăutățirea climei. Ei au presupus că, începînd cu sfîrșitul sec. XIII, clima, destul de blîndă în sec. X-XI, a devenit din ce în ce mai aspră și a atins cote critice, greu de suportat, în sec. XIV-XV. Limita zonelor cu vegetație s-a îngustat, pășunile s-au uscat; peste ele și peste așezările omenești au început să înainteze ghețarii, iar blocurile compacte de gheață de pe mare au blocat țărmurile, împiedicînd navigația.

Americanul Martin Spence, studiind modificările ciclice ale climei Terrei, a stabilit că, după cea mai caldă perioadă de vreme din era noastră, între anii 600 și 700, răcirea cea mai mare a avut loc aproximativ în anul 1433. Sursele istorice notează că în acel an, de pildă la Paris, a fost o iarnă atît de grea, încît lupii din pădurile Boulogne au ajuns pe străzile orașului. În Islanda, în sec. XIV-XV s-au înregistrat cîțiva ani deosebit de grei pentru agricultură, determinați de răcirea vremii, ceea ce a avut drept rezultat decimarea vitelor. Astfel, dacă în anul 1483 în Islanda se numărau 233 000 oi, peste un an, după o iarnă și o primăvară deosebit de reci, au rămas numai 42 000.

O ipoteză originală aparține geobotanistului danez Juhannes Iversen. Considerînd că nu a fost vorba de o răcire catastrofală a climei, el susține că, totuși, clima s-a schimbat. Verile au devenit uscate, ceea ce a favorizat o invazie nemaiîntîlnită a insectelor dăunătoare ierbii; acestea au distrus stratul vegetal, făcînd să dispară atît hrana pentru vite, cît și vitele înseși. De aceea, conchide Iversen, normanzii au fost nevoiți să se mute din părțile interioare ale fiordurilor spre țărmurile mării și să se ocupe cu vînatul maritim. Dar, aici, ei au fost exterminați de eschimoșii veniți din Nord. Cu toate că ipoteza lui Iversen pare să fi fost confirmată de găsirea în pămînt a unor straturi de resturi ale larvelor dăunătorilor, aceste descoperiri au un caracter local, referindu-se numai la colonia Vestrybygd.

Renumitul explorator norvegian Fridtjof Nansen, fără să conteste înăsprirea climei, a refuzat să recunoască în aceasta cauza dispariției normanzilor groenlandezi. El a susținut că, în anii, și chiar în deceniile cu climă foarte rece, normanzii groenlandezi ar fi putut să se apropie de țărmuri și să treacă de la tradiționala ocupație a creșterii animalelor la vînatul maritim, să-și însușească inventarul eschimoșilor și, cu timpul, să se contopească complet cu aceștia. Nansen a emis ipoteza potrivit căreia normanzii s-ar fi amestecat cu eschimoșii; după stingerea cîtorva generații, normanzii ar fi putut uita de originile lor. Pentru a confirma existența unor legături strînse între cele două populații, el citează un text din anul 1342, găsit în arhivele Vaticanului, în care se spune: „Locuitorii Groenlandei au abandonat de bună voie credința cea adevărată și religia creștinilor, iar apoi, părăsind toate bunele obiceiuri și pe adevărații prieteni, s-au orientat spre poporul din lumea cea nouă" (adică, tălmăcește Nansen, „evident spre eschimoși").

Alți cercetători, italianul C. Gini și norvegianul H. Ingstad, au sprijinit și ei ideea posibilității contopirii normanzilor cu eschimoșii. E drept, ei au făcut-o referindu-se numai la regiunea Vestrybygd. Cei doi oa-

meni de știință afirmă că într-o regiune atît de aspră, bărbații — în lupta pentru existență — au dispărut mai repede decît femeile. La un moment dat, acestea au ajuns să formeze majoritatea considerabilă și, în ultimă instanță (prin anul 1342, anul menționat și în textul citat de Nansen), „fiind amenințate să rămînă fără soți", s-au unit cu eschimoșii. Savantul danez T. Mathiassen a combătut, în anul 1935, această teză pe motiv că nu este confirmată de cercetările antropologice. Ingstad și-a susținut însă în continuare părerea, motivînd că, în profilul antropologic al eschimoșilor n-au apărut modificări, deoarece numărul femeilor normande a fost destul de redus.

Alte ipoteze pun dispariția normanzilor pe seama ciocnirilor armate cu eschimoșii, mult mai numeroși. Spre o asemenea concluzie înclină doi misionari — norvegianul Hans Egede (care a inițiat călătoria în Groenlanda în sec. XVIII), și danezul H.H. Istergor (sec. XIX), cît și savantul T. Mathiassen. Nansen a negat însă posibilitatea exterminării normanzilor de către eschimoși, deoarece — a susținut el — principala caracteristică a acestora din urmă este dragostea de oameni, de pace. Dar, în prezent, și scandinavii sînt la fel. Ceea ce nu se putea spune în epoca vikingilor. Partizanii teoriei exterminării normanzilor de către eschimoși consideră că Vestrybygdul a fost distrus la începutul celei de-a doua jumătăți a sec. XIV. Arheologii au dovedit că, în sec. XIV — probabil, datorită răcirii climei — a avut loc o mutare în masă a eschimoșilor, de-a lungul țărmului, spre Sud. Misionarul Egede a presupus că numărul lor atingea, în acea epocă, 30 000 oameni, în vreme ce al normanzilor era de cca 3 000.

Epidemiile de ciumă și de alte boli, care au bîntuit în Europa, dar mai ales în Norvegia și Islanda, în sec. XIV și XV, sînt considerate de alți savanți drept cauza dispariției normanzilor. Canadianul de origină islandeză N. Stefanson a comparat, în anul 1906, numărul mic — 30 indivizi — al urmașilor eschimoșilor din delta fluviului Mackenzie cu cifra din anul 1848 (pînă să ajungă acolo valul de epidemii), cînd se aprecia că ar fi existat 2 000. Comparația afirmă caracterul realist al ipotezei dispariției normanzilor groenlandezi ca urmare a epidemiilor.

...investigații, teorii și ipoteze

Discuții aprinse a stîrnit ipoteza antropologului danez Fr. H.H. Hansen privind degenerarea fizică și psihică a normanzilor groenlandezi sub influența diferiților factori nefavorabili care au intervenit aici la un moment dat: asprirea climei, sărăcia alimentației, din care au decurs anumite boli caracteristice. La baza concluziilor lui Hansen, date publicității în anul 1924, stă studierea a 25 schelete, cu îmbrăcămintea bine conservată. Scheletele au fost găsite în timpul săpăturilor arheologice din 1921, în curtea bisericii din Herjolfsnes, la 50 km Vest de Capul Farvel.

Îmbrăcămintea purtată de acești indivizi a permis datarea epocii în care au trăit: veșmintele aveau croiala corespunzătoare modei europene din a doua jumătate a sec. XIV. Cel mai mult au atras atenția pălăriile bărbătești înalte, asemenea model fiind întîlnit frecvent în tablourile pictorilor olandezi din a doua jumătate a sec. XV: Dietrick Bonts (1415-1475), Hans Memling (aproximativ 1433-1494), Gerard David (aproximativ 1460-1523). De aici, savantul a tras concluzia că normanzii — ori măcar cei din această parte din extremul Sud al coloniei Eystribygd — au trăit pînă în jurul anului 1500.

În ultima vreme au fost găsite schelete omenești și în alte părți ale coloniilor Eystribygd și Vestrybygd. Bazîndu-se pe descoperirile din 1964, în Eystribygd, în special în curtea bisericii din Brattahild, antropologii danezi C. Fischer-Mëller și Urgen B. Urgenson, afirmă că la acești indivizi nu se poate vorbi despre o degenerare fizică sau psihică. Într-adevăr, înălțimea medie a bărbaților găsiți în mormintele din cimitirul din Brattahild este destul de mare — 174 cm. Datele obținute aici nu pot însă contrazice deducțiile lui Hansen privind degenerarea normanzilor din regiunea Herjolfsnes deoarece aceștia au trăit încă 400-500 ani de viață în condiții deosebit de nefavorabile.

Și, în sfîrșit, mai există încă o ipoteză a dispariției normanzilor: plecarea lor din Groenlanda în America, adică, în Markland sau Vinland. Această teorie este susținută de americanul de origine suedeză I.P. Holand și de norvegienii E. Chr. Turnoe și H. Ingstad. Drept dovezi ei invocă mărturiile europenilor din sec. XVI-XVII, mai ales ale portughezilor și englezilor, care și-au notat în jurnalele lor asemănarea unor indieni din Newfoundland (Terra Nova) și din alte zone din Estul Canadei cu europenii.

Și, totuși, din ce cauză au dispărut urmașii vikingilor în Groenlanda? Poate din pricina tuturor factorilor enumerați mai sus. Nici una dintre ipotezele prezentate nu poate fi, încă, exclusă. Știința mai are nevoie de încă multe fapte pentru a elucida problema dispariției normanzilor groenlandezi.

În românește de
Valentina POPOVICI

(Articol primit prin Agenția de presă sovietică „Novosti".)

ECATERINA VARGA — șapte ani printre moți

Dr. CONSTANTIN UCRAIN

În preajma anului revoluționar 1848, amintirea marii răscoale — condusă de Horea, Cloșca și Crișan era încă proaspătă în memoria țăranilor moți de pe văile Arieșului, Crișului, Someșului și Mureșului. Printre cei în inimile cărora, în deceniul al patrulea al veacului XIX, această amintire dăinuia se afla și Ecaterina Varga, „Doamna moților", cum avea să fie supranumită. Episoadele eroice, încăierările sîngeroase dintre iobagi și oștile feudalilor, în timpul răscoalei lui Horea, momente ce-i fuseseră povestite de martori oculari ai evenimentelor, produseseră o impresie adîncă asupra ei. Horea reprezenta întruchiparea marelui luptător întru binele iobagilor, întru apărarea drepturilor și libertăților lor.

La Bucium, între români

Despre Ecaterina Varga se cunosc puține date biografice. S-a născut la 22 august 1802, în comuna Hălmeag, din districtul săsesc Cohalm (Rupea), o comună locuită în mare parte de unguri de religie evanghelică, de mici proprietari, cu 5 pînă la 30 iugăre de pămînt. Părinții ei, Ștefan Varga și Ecaterina Rosondai, erau urmașii unor vechi familii maghiare din Hălmeag. Aparținea, potrivit opiniilor unor autori, acelei nobilimi ce își cultiva singură mica proprietate. Alți cercetători susțin că Ecaterina provenea dintr-o familie maghiară săracă de țărani liberi. Alături de ceilalți frați ai ei, a rămas orfană, cunoscînd din copilărie o viață grea. „Pierzînd ocrotirea brațelor iubiților mei părinți la o vîrstă încă fragedă, am ajuns să mănînc pîinea amară a orfanului și am fost aruncată în toate părțile de valurile mizeriei, pe marea furtunoasă a vieții", avea să noteze în însemnările sale de mai tîrziu. S-a căsătorit de foarte tînără cu un ungur din partea locului, pe nume Kelemen. După moartea soțului, a cultivat puținul pămînt care i-a rămas cu cînepă, vînzînd-o frînghierilor sași de la Brașov. Aceștia au refuzat să-i plătească suma de 631 florini, pe care i-o datorau, și Ecateria i-a dat în judecată. Cum procesul în fața instanțelor brașovene se tărăgăna, ea a plecat în vara anului 1839 la Viena, unde a înaintat Curții imperiale mai multe plîngeri, toate rămase fără nici un rezultat. În vara lui 1840 a plecat din nou în capitala habsburgică, unde a stat cinci săptămîni, în speranța că își va salva mica gospodărie. Justiția imperială nu i-a făcut însă dreptate. Se pare că, în acest moment greu, Ecaterina Varga s-a întîlnit cu țăranii mineri din

Bucium, care, și ei, își căutau dreptatea la „bunul împărat". Solicitată să-i ajute în demersurile pe lîngă autorități, Ecaterina le-a redactat cererile, i-a îndrumat, le-a sprijinit cauza. În același an, ea s-a mutat în satul lor, Bucium, sat împrăștiat pe o lungime de 16 km, în inima Apusenilor, cu populație românească.

Aceste succinte date biografice sînt culese din lucrarea istoricului maghiar Tóth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, și din cea a dr. I. Bogdan, *Caterina Varga*.

Salvată de țărani

În perioada următoare, a anilor 1840-1847, Ecaterina Varga a cutreierat satele și cătunele Munților Apuseni, cunoscînd îndeaproape suferințele celor obidiți. La 14 ianuarie 1841, după șase luni de la stabilirea la Bucium, ea adresa împăratului un memoriu, în numele moților din această comună, din Cărpiniș și din Abrud, în care arăta: „Sînt de neîndurat asupririle care ne apasă și neîncetatele stoarceri de bani .... Implorăm milosîrdia Majestății Voastre să numească pentru cercetarea plîngerilor noastre o comisie nepărtinitoare care ... să ne repună în vechile noastre privilegii, să ne apere de pedepse trupești nedrepte, de jecmăneli, de robota îndoită". Au urmat alte petiții, scrise pe un ton tot mai ferm, prin care moții cereau respectarea vechilor lor drepturi. Funcționarii imperiali au constatat că în fruntea sătenilor se afla o femeie. Cunoscîndule mai bine necazurile și suferințele, Ecaterina Varga a început să-și dea seama că drepturile moților nu vor putea fi cîștigate decît prin mobilizarea forțelor populare împotriva tiraniei habsburgice, împotriva nobililor unguri reacționari.

La 3 octombrie 1842, Adam Ujvari, unul dintre slujbașii domeniului fiscal, raporta vicecomitelui: „Este evident că sub numele Ecaterinei Varga se ascunde cineva care ... va agita pe petiționari pînă cînd va izbucni un pîrjol și mai primejdios decît primul [răscoala lui Horea]."

Și, într-adevăr, la 6 mai 1843, în timp ce oamenii administrației de stat plantau pomi pe un teren expropriat de la locuitorii satului Bucium, Ecaterina, în fruntea a 50-60 iobagi înarmați cu furci, securi, topoare a alungat oamenii administrației, distrugînd puieții. Autoritățile au încercat în cîteva rînduri să o aresteze pe conducătoarea moților. Dar de fiecare dată ea a fost apărată de către țărani, de o gardă organizată. Într-un raport din 5 iulie 1844, înaintat comitelui de Alba, organele locale arătau: „Numita femeie șade actualmente mai mult în unele localități ale comitatelor Hunedoara și Turda, vecine cu domeniul de mijloc [Alba] și cu domeniul Cîmpeni [de Sus], de unde numai foarte rar dă pe la Bucium, pe la vreo casă de pădurean, schimbîndu-și mereu gazda și stînd ascunsă ... Mai multe iscoade ale ei stau la pîndă, la o anumită distanță în jurul casei unde e găzduită și, îndată ce zăresc pe cineva care le stîrnește bănuiala, îi dau de știre și o ascund în adîncul pădurii. De aceea prinderea ei e foarte grea. Am aranjat spioni cu plată care, îndată ce Ecaterina Varga va sosi, vor da de știre caporalului din Cîmpeni și acesta va merge la fața locului cu mai mulți oameni, ca s-o prindă, și s-o ducă la Aiud. În afară de aceasta, am pus în vedere domnului jude nobiliar de pe domeniul Zlatnei, el fiind mai aproape, ca să facă tot ce-i stă în putință pentru a o prinde".

La 26 august, același an, s-a emis un mandat de arestare care îi dădea semnalmentele: „înălțime mijlocie, păr negru, fața rumenă, ochi negri, vorbește românește, ungurește și nemțește, în ultimele două limbi știe să scrie, își schimbă ținuta, uneori este îmbrăcată în straie frumoase, cu ciorapi, umblă pe jos sau călare". Dar, ocrotită de țărani, Ecaterina a scăpat de toate capcanele întinse de autorități, timp de peste doi ani.

Din nou la Viena

La 28 februarie 1844, guberniul a emis o hotărîre cu mai multe puncte, dintre care al treilea „era împotriva legii și împotriva obiceiului împămîntenit aici de secole", cum l-au calificat nemulțumiții moții. La scurt timp, Ecaterina Varga a trimis unui arendaș din Abrud, Mikeș Szakacs, o scrisoare prin care l-a avertizat să facă tot posibilul pentru a determina administrația de la Abrud să anuleze această hotărîre, deoarece, în caz contrar, se va întîmpla o mare nenorocire. În același an, la 9 martie, la Abrud-sat, vorbindu-le țăranilor care ieșeau din biserică despre drepturile lor, ea le-a arătat că pădurile le aparțin lor, nu sînt ale autorităților, că ei trebuie să și le gospodărească așa cum cred. După „instigările" de la Abrud, un funcționar imperial aprecia: „Scopul ei imediat este ... instigarea satelor amintite împotriva fiscului, ca stăpîn de moșie".

Ecaterina îi îndemna pe țărani să se opună funcționarilor imperiali care pretindeau taxe pentru vitele ce pășteau în păduri. Referindu-se la acest fapt, organele imperiale arătau, într-un raport, că locuitorii celor trei comune „nimicesc ordinea și supunerea datorate autorităților și reprezentanților lor, de unde se poate vedea limpede că puterea Ecaterinei crește în fiecare zi ... Despre supunere nici nu se mai poate vorbi, ordinea s-a stricat". Țăranii din Bucium și Abrudsat au ținut, sub conducerea Ecaterinei, o adunare în care s-a hotărît să se retragă judelui sătesc gestiunea banilor strînși din dări și s-o încredințeze unor oameni ai lor. Apoi ea a pătruns cu 50 țărani înarmați, cu ciomege și topoare, în curtea vicejudelui din Bucium, care îi jecmănea. Acesta a scăpat de mînia lor numai prin fugă. Învinuind-o de cele petrecute, vistieria arăta într-un raport: „Această femeie ... dă sfaturi dintre cele mai periculoase iobagilor".

Nerezolvarea celor cerute a determinat-o pe Ecaterina să plece la Viena în septembrie 1846, pentru a susține revendicările țăranilor. Ea a parcurs drumul lung pînă în capitala imperiului și, după mari stăruințe, a reușit să depună la Cancelaria imperială o petiție. Aflînd de prezența ei la Viena, la 22 octombrie 1846, cancelarul aulic Samuil Josika scria

ministrului de Interne austriac să o determine să nu se mai întoarcă în Transilvania. Dar, la sfîrşitul toamnei, Ecaterina se afla din nou în mijlocul ţăranilor din Bucium.

În celula lui Horea

La 6 ianuarie 1847, Ecaterina Varga a fost arestată şi dusă mai întîi la Zlatna, iar la 20 ianuarie la Aiud. Cîteva zile mai tîrziu, Iosif Teleki, guvernatorul Transilvaniei, dădea dispoziţii pentru trimiterea ei în judecată, recomandînd autorităţilor să fie ţinută sub pază severă şi să i se interzică orice contact cu cei din afară.

Pentru mai multă siguranţă, luptătoarea maghiară a fost transferată în închisoarea cetăţii Alba Iulia, unde a ocupat celula în care, cu şase decenii în urmă, îşi trăiseră calvarul ultimelor zile Horea şi Cloşca. În temniţă, Ecaterina şi-a notat cîteva gînduri despre eroul îndrăgit: „Ochiul de temniţă în care m-au închis e acelaşi în care a zăcut aprigul Horea. Temnicerul meu n-a apucat vremurile acelea, dar tatăl lui, de la care a moştenit slujba, i-a povestit cum l-au adus în fiare şi cum a plecat iobagul din Albac spre moarte, dîrz şi neîmpăcat, fără un strop de lacrimă în ochii lui, care ardeau ca focul ... Privesc alături de mine, în umbră, lucrurile care mă înconjură. Sînt poate aceleaşi pe care el însuşi le-a privit. În strachina aceasta i-a adus gîdele fiertura amară a cinei lui cea din urmă. Din ulciorul acesta au sorbit buzele lui arse de setea de dreptate. De acest perete umed şi-a rezemat fruntea lui înfierbîntată. Aceste lanţuri i-au însoţit paşii în drumul spre locul unde a fost dat morţii în groaznice chinuri. Am îngenuncheat şi am sărutat pămîntul pe care au călcat trudite le lui picioare. Pînă la o vreme, el a umblat, ca şi mine, în căutarea dreptăţii. Iartă-mă, sfîntă umbră, că îndrăznesc să mă măsor cu tine".

La 14 decembrie 1850, după aproape trei ani de detenţie, tribunalul provizoriu de la Alba Iulia a pronunţat sentinţa: trei luni închisoare şi suportarea cheltuielilor de judecată, pentru delictul că „a atentat la securitatea şi orînduirea publică, pentru instigarea iobagilor împotriva stăpînilor de moşii". Tribunalul hotăra, totodată, să fie îndepărtată de pe teritoriul Transilvaniei.

În anul următor, la 10 februarie 1851, Tribunalul Superior din Sibiu a anunţat sentinţa definitivă, declarîndu-se de acord cu pedeapsa dată, cu excepţia alungării din Transilvania. „Faptul că a instigat pe iobagi împotriva autorităţilor — se arăta în motivarea sentinţei — declarînd public că vicecomitele, primjudele şi judele nobiliar sînt escroci, hoţi, tîlhari, precum şi acela că, în diferite ocazii, dar mai ales prin cuvîntările ţinute în faţa bisericilor, i-a aţîţat pe iobagi să nu se supună poruncilor funcţionarilor şi să-i alunge din sat cu furcile de fier constituie, potrivit codului penal austriac, partea a doua, articolul 7, delictul de instigare împotriva ordinei publice, astfel că merită pedeapsa aplicată de tribunalul provizoriu din Alba Iulia". Eliberată la începutul primăverii 1851, luptătoarea s-a retras în fosta ei comună, unde a şi murit, se pare, în 1858.

Ecaterina Varga face parte din rîndurile acelor luptători maghiari care au înţeles că suferinţele ţăranului român sînt aceleaşi cu ale ţăranului ungur, că ţăranii din Transilvania sînt fraţi, legaţi de aceeaşi soartă, că numai luptînd împreună, umăr la umăr, vor putea ajunge la bună stare şi libertate. Aşa cum spunea *Gazeta de Transilvania*, în numărul 80 din 1848: „Românii nu urăsc pe maghiari, ci numai pe tirani, care nu sînt numai maghiari, ci şi români şi feluri de corcituri; urăsc numai pe partida teroristică, furiată, o urăsc din tot sufletul, iar pe alţii nu. Sătenii maghiari încă ţin cu românii, o ştiţi bine... Sătenii împreună robiseră din veacuri; să trăiască ca fraţii; să departe [îndepărteze] pe orice amăgitori."

De pe aceste poziţii a luptat şi Ecaterina Varga pentru dreptatea celor asupriţi.

ISTORIE ÎN CĂRŢILE UNEI VECHI BIBLIOTECI

(Urmare din p. 32)

toria Magazine. 2-ème guerre mondiale — are o importanţă capitală: poarta Europei Centrale a fost deschisă trupelor sovietice, cărora România le va aduce în sprijin 365 000 luptători... De la 23 pînă la 31 august, armata română a provocat inamicului pierderi care se ridică la peste 5 000 morţi şi 56 000 prizonieri, între care 14 generali şi 1 224 ofiţeri".

Referindu-se la consecinţele aceluiaşi eveniment, istoricul vest-german Hans Kissel scrie în studiul *Die Katastrophe in Rumänien, 1944*, apărut la Darmstadt, în 1964: „Lucru unic este faptul că, în România, doar în cîteva zile, numai dintre marile unităţi germane ale Grupului de armate Ucraina de Sud au fost nimicite aproape în întregime 5 comandamente de corp de armată cu 19 divizii de infanterie, o divizie blindată şi o divizie de grenadieri blindaţi... Amploarea şi consecinţele militare şi politice ale acestei înfrîngeri germane n-au fost mai puţin grave decît cele ale bătăliei de la Stalingrad".

În fondurile bibliotecii se păstrează şi o seamă de colecţii de ziare şi de reviste din sec. XIX: *Magazinul istoric pentru Dacia*, un exemplar care, pare-se, i-a aparţinut lui Dimitrie Bolintineanu, cel ce a moştenit biblioteca lui Nicolae Bălcescu.

Conservînd cu pietate fondul vechi de carte, completat prin donaţii şi achiziţii, prin schimbul internaţional cu instituţii militare similare din 27 ţări, Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naţionale se îmbogăţeşte continuu astăzi. Dacă, în 1860, la înfiinţare, ea nu deţinea nici 2 000 titluri, acum numărul lor s-a ridicat la 100 000, iar cel al volumelor la 200 000. Alături de alte biblioteci din ţară, această veche instituţie militară de cultură îşi aduce contribuţia la informarea, la documentarea şi ridicarea nivelului de cultură al masei de cititori însetaţi de lectură, în care istoria militară a patriei ocupă un loc de seamă.

JAPONIA
ÎNTRE ȘOGUN ȘI ÎMPĂRAT

SUZUKI MANABU

Tînărul japonez Suzuki Manabu își pregătește lucrarea de doctorat cu tema Formarea statului național român. **Nu de mult, aflîndu-se la București, a prezentat spre publicare revistei noastre un articol redactat în limba română, în care evocă o perioadă îndepărtată din istoria „Țării Răsăritului de Soare"[1].**

Timp de aproape opt sute de ani (secolele XII-XIX), în Japonia a funcționat un sistem de conducere cu două capete: șogunul, care exercita, de fapt, puterea în stat, și împăratul, avînd doar rolul de suveran nominal.

Luptele interne dintre puternicii seniori feudali au culminat cu bătălia navală de la Dan-noo-ura (1185) unde Yoritomo, în imaginea alăturată, a învins familiile rivale; el și-a stabilit sediul la Kamakura (oraș situat la 20 km de Yokohama), obținînd titlul de sei-itai-șogun (generalissim) și instaurînd, astfel, o nouă instituție, aceea a șogunatului. Yoritomo a numit drept cîrmuitori ai provinciilor din jurul Kamakurei pe foștii săi camarazi de arme, exercitînd, cu ajutorul lor o adevărată dictatură militară .

Mașina imperială merge în gol

Yoritomo nu a determinat însă prăbușirea regimului imperial, care a continuat, formal, să dăinuiască. În timp ce Kamakura devenise un centru al puterii politice și militare, împăratul cu întreaga curte și consilierii săi își aveau capitala la Kyoto, aflat la o depărtare de aproape 500 km.

Amenințată de două invazii succesive ale mongolilor (1274, 1281), independența Japoniei a fost apărată cu prețul unor

[1] Magazin istoric, nr. 3/1978.

mari sacrificii. Coastele vestice ale arhipelagului au fost fortificate, ceea ce a necesitat un efort financiar deosebit din partea şogunatului. Pe de altă parte, daimyoii din Sud-Estul ţării manifestau veleităţi de independenţă. Criza a fost declanşată în 1338, de un nou venit, Ashikaga Takauji, care, instalîndu-se la Kyoto şi proclamîndu-se şogun, a inaugurat perioada numită Muromaci (1338-1573), după numele provinciei în care se afla noua capitală a şogunilor. Ca şi Yoritomo, Takauji a acceptat prezenţa simbolică a împăratului, mulţumindu-se doar să-l înlocuiască pe Go-Daigo, împăratul legitim, cu unul din rivalii acestuia, supravegheat îndeaproape de rudele lui Takauji.

În ciuda disensiunilor interne şi a fărîmiţării feudale, menţinută prin întărirea continuă a puterii daimyoilor, în perioada Muromaci au avut loc şi fenomene de progres: numărul marilor neguţători a sporit, ca şi acela al înlesnitorilor de schimburi comerciale, al cămătarilor, sau al antreprenorilor de transport, toţi laolaltă constituind primele elemente ale unei burghezii orăşeneşti. Deşi neînzestraţi cu calităţi de conducători, Ashikaga s-au menţinut la putere pînă în 1573. După această dată, trei războinici de origine modestă au reuşit să reunifice Japonia, făcînd-o să intre într-o nouă fază a istoriei ei: Oda Nobunaga a izbutit să ia conducerea, cucerind oraşul Kyoto şi provinciile centrale. Construind drumuri şi încurajînd comerţul şi-a asigurat sprijinul maselor; dar, în 1582, a căzut victima unui complot pus la cale de unul din generalii săi. Fiu de ţăran, Hideyoshi, şi el fost general, l-a alungat pe uzurpator, dînd toate drepturile nepotului lui Nobunaga, un copil în vîrstă de doi ani. Nemulţumit, fiul lui Nobunaga a organizat o răscoală pentru a-şi recăpăta titlul, dar, în 1583, a fost învins de Hideyoshi, care şi-a continuat politica de unificare a Japoniei prin aducerea tuturor provinciilor sub puterea sa. În 1590, întreaga Japonie, de la Kyushu, în Vest, pînă la Tohoku în Est era controlată de el. Din partea împăratului, ca răsplată pentru protecţia acordată, el a primit rangul cel mai înalt, acela de regent. Cariera lui s-a sfîrşit cu o aventură dezastruoasă pentru armata niponă: încercarea, nereuşită, de a cuceri Coreea (1598). Cel de-al treilea, Tokugawa Iyeyasu, aparţinea micii nobilimi provinciale. După ce, în 1603, a primit titlul de sei-itai-şogun, şi-a întemeiat capitala la Edo (actualul Tokio). El a desăvîrşit unificarea Japoniei zdrobind, în bătălia de la Sekigahara (1600) rezistenţa daimyoilor şi obligîndu-i să-i recunoască autoritatea. Casa Tokugawa, care a dat şi numele epocii următoare (1600-1868) avea să guverneze Japonia aproape trei secole.

Pentru ţărani... doar apă

În vremea aceea, clasele care alcătuiau societatea niponă erau următoarele: *shi*-samuraii; *nou*-ţărănimea agricolă; *koo*-meşterii; *shio*-negustorii. Cele mai de jos categorii erau *eta*, din care făceau parte pielarii şi călăii şi *hinin* care cuprindea artiştii de teatru şi paznicii de închisori. Spre deosebire de cei din *eta* care nu aveau dreptul să-şi părăsească clasa, pentru cei din *hinin* exista posibilitatea de a pătrunde în cele superioare. Pentru membrii amîndurora era prevăzută interdicţia de a locui în apropierea celorlalte categorii sociale.

La rîndul lor, marii proprietari de pămînturi — daimyoii erau împărţiţi în mai multe categorii: 1) *hudai* — vasal dinainte de bătălia de la Sekigahara, 2) *tozama* — vasal după Sekigahara, 3) *shinpan* — rudele familiei Tokugawa şi 4) *gosanke* — cele mai apropiate trei familii ale şogunului, avînd dreptul de a-i alege urmaşul.

În perioada imediat următoare întemeierii şogunatului, problemele erau rezolvate direct de către şogun. Cu timpul însă a fost creat un aparat de conducere, denumit *Bakufu*, compus din şogun şi cabinetul miniştrilor săi, din care făceau parte *tairo* — marele consilier, trei *roojiuu* şi cinci *wakadoshyiori*.

Toată această piramidă socială se sprijinea pe clasa ţăranilor, producătorii de alimente.

O serie de precepte, transmise din tată în fiu, unele codificate ca legi, alcătuiau o adevărată ştiinţă a exploatării ţăranului. Unele din aceste „învăţături" sunau astfel: „Ţăranii sînt baza lumii (societăţii). Pentru a-i domina e bine să existe legi. Trebuie stabilită cu înţelepciune mărimea bucăţii de pămînt ce aparţine fiecăruia; din roadele ogorului, ţăranul să-şi păstreze numai strictul necesar, restul să-l dea ca dijmă. Trebuie avut în vedere ca bunurile sale să nu-i prisosească, dar nici să-i fie insuficiente; roadele muncii ţăranilor trebuie adunate direct, nu prin mijlocitori. Aceasta este metoda de a-i conduce".

Regimul de exploatare intensivă a celor ce lucrau pămîntul reiese şi mai clar din denumirea lor: *mizunomi*, ceea ce înseamnă „băutori de apă", deoarece apa servea la astîmpărarea foamei, ţăranilor lăsîndu-li-se doar atîtea alimente, cît să nu moară de inaniţie.

Către sfîrşitul sec. XVII, au început să se dezvolte, în forme incipiente, industriile textilă, de uleiuri, hîrtie, porţelan, ceară, băuturi etc... Ca urmare, a crescut şi numărul locuitorilor din oraşe; la începutul sec. XVIII, Edo avea aproape un milion de locuitori. S-au dezvoltat şi căile de transport, mai ales cele maritime. Pe uscat existau cinci drumuri principale, dar ele nu erau prea folosite, deoarece, ca un mijloc de apărare împotriva năvălitorilor, nu aveau poduri.

Această nouă economie a dus la sărăcirea daimyoilor şi a samurailor — războinici care trăiau pe lîngă castelele stăpînilor, fără să producă nimic. Daimyoii au încercat să ţină pas cu vremurile, asociindu-se cu marii negustori sau încurajînd atelierele meşteşugăreşti prin eliberarea, contra cost, a unor patente.

În același timp, păturile suprapuse aveau de furcă cu răscoalele țărănești și ale sărăcimii de la orașe care izbucneau periodic.

Datorită încercării de restabilire a finanțelor prin reforma Kyoho (1721), situația țărănimii s-a înrăutățit și mai mult. Reforma amintită se baza pe principiul că „țăranii sînt ca susanul; de la ei cît storci, atîta scoți". Calamitățile naturale abătute asupra Japoniei în a doua jumătate a sec. XVIII, cu consecința lor firească, foametea, au adus la exasperare atît pe locuitorii de la sate. cît și populația săracă din orașe. Aceștia au început să atace marii negustori speculanți și magaziile de orez. În februarie 1863 a izbucnit prima răscoală împotriva șogunului, condusă de un vasal, Oosio Heihaciro. Oamenii săi, țărani și plebe orășenească, cam 300, au atacat marii negustori, ținînd piept și armatei șogunului. Ecoul acestei înfruntări a fost deosebit, determinînd izbucnirea a numeroase alte răscoale în Vestul Japoniei.

După sute de ani, Japonia își deschide porțile

Din exterior, se exercitau tot mai insistent presiuni pentru ca Japonia să-și deschidă porțile occidentalilor. Marile puteri cereau, în special, asistență pentru navele naufragiate și aprobarea de a întreține depozite de combustibil în porturile nipone, pentru vasele lor în trecere. Primul demers diplomatic a avut loc în 1853, cînd comandantul american Mathew Calbraith Perry, în fruntea unei escadre de patru nave militare — „navele negre", cum au rămas denumite — a obținut cu greu de la șogunat încheierea unei convenții în privința naufragiaților. Trei ani mai tîrziu, Townsend Harris, primul trimis oficial al guvernului Statelor Unite, a reușit să încheie o serie de tratate, mai mult în avantajul S.U.A. decît al Japoniei, precum și să determine deschiderea porturilor Shimoda și Sakadate pentru navele americane. Tratate asemănătoare au fost încheiate ulterior și cu Rusia, Olanda, Anglia și Franța, urmate de deschiderea altor porturi. Aceste negocieri, duse fără aprobarea împăratului, au provocat o reacție puternică atît împotriva regimului șogunal cît și împotriva străinilor. Purtătorii acestor idei noi se numeau Și-Și „cu idei novatoare, revoluționare". Deși erau conștienți de necesitatea deschiderii porților Japoniei, nu acceptau politica externă promovată de *Bakufu*. Ei au organizat, în numele împăratului, o serie de atentate împotriva rezidenților străini, și au incendiat consulatele englez și Nord-american din Edo. Replica puterilor occidentale a fost promptă: la 5 septembrie 1864, o escadră mixtă Nord-americană, engleză, franceză și olandeză a bombardat și distrus orașul Shimonoseki și bateriile de coastă japoneze. În plus, forțele aliate au cerut o sumă de trei milioane dolari americani ca despăgubire. Neavînd acești bani, *Bakufu* a fost nevoit să acorde, în schimb, unele privilegii, aplanînd astfel conflictul.

Concesiile făcute străinilor au scos și mai mult în evidență contradicțiile profunde ce existau de multă vreme în societatea japoneză. Daimyoii se împărțiseră în două tabere: pe de o parte era *Bakufu* — adică șogunul cu aparatul său și cu tot mai puțini susținători — care, căuta să strîngă tot mai mult legăturile cu puterile occidentale, pentru a putea obține, mai ales de la francezi, sprijin militar — armament și nave; pe de altă parte erau daimyoii care doreau desființarea șogunatului și întemeierea unui sistem de guvernămînt bazat pe autoritatea imperială. În privința opiniei față de puterile străine, atitudinea acestora din urmă devenise mai moderată, datorită acelorași necesități, obținerea de arme și instructori militari, cu care să reorganizeze, pe baze moderne, armata niponă.

Din Chyoosu (astăzi parte din prefectura Yamaguchi) unde se strînseseră revoluționarii, mulți călătoreau, în secret, în Anglia în scopurile amintite. O serie de atacuri militare ale *Bakufului* (1866) au fost respinse din preajma Chyoosului, cauzînd pierderea puterii și a prestigiului șogunatului. Spre deosebire de Iemochi, predecesorul său, Hitotsubashi Keiki sau Yoshinobu, ultimul șogun înscăunat (1866), disprețuia ideea de a folosi ajutorul francezilor pentru a-și înfrînge adversarii. Somat să părăsească puterea, Hitotsubashi Keiki a preferat să renunțe decît să înfrunte forțele celor din Chyoosu, uniți între timp cu cei din alte două centre, Satsuma și Tosa. Era convins că această atitudine ca și marile proprietăți ce-i aparțineau în Răsăritul Japoniei îi vor asigura un rol important în viitorul aparat de stat.

La 9 noiembrie 1867, el și-a predat puterea noului împărat Mutsu-Hito (1867-1912) în vîrstă de 15 ani. Dar tînărul împărat, influențat de nobilii din preajmă, aflați în strînsă legătură cu liderii din centrele menționate, l-au silit pe Yoshinobu să aleagă între a-și dona pămînturile coroanei, sub pretextul că acolo ar fi fost amenințat de o răscoală a vasalilor săi, sau, refuzînd, să se expună unor pedepse aspre. Yoshinobu a ales lupta. Armatele lui, în drum spre Kyoto, sediul puterii imperiale, au fost înfrînte la Toba-Fușimi (1868). În fața forțelor unite din Satsuma, Chyoosu și Tosa, alcătuind acum armata imperială, centrul șogunal Edo s-a predat fără să opună vreo rezistență. Ciocniri izolate au mai continuat pînă în vara anului 1869. Anul următor, împăratul s-a mutat în vechea capitală a șogunilor, Edo, de atunci cunoscută ca Tokyo („Capitala din Răsărit"), spre deosebire de Kyoto, fosta reședință. Astfel a început perioada Meiji („cîrmuire iluminată"), numită astfel după numele ce și-l luase Mutsu-Hito ca împărat — perioada construirii unui stat modern.

NUME DE COD: „POINTBLANK" (II)

ANTHONY CAVE BROWN

În condiții meteorologice dezavantajoase — o noapte senină, care nu oferea adăpostul norilor — și după o rută foarte lungă și periculoasă, care trecea printr-o zonă foarte bine apărată de aviația și apărarea antiaeriană germană, o uriașă flotă aeriană engleză, compusă din aproximativ 900 bombardiere, a atacat în noaptea de 30 martie 1944, Nürnbergul[1]. Raidul, urmărind în principal atragerea în luptă și decimarea aviației de vînătoare nocturnă a naziștilor, s-a soldat cu rezultate cu totul opuse. Prezentăm, în continuare, desfășurarea atacului aerian asupra obiectivului amintit și ipotezele despre eșecul acestei acțiuni, în viziunea istoricului englez Anthony Cave Brown, relatate în lucrarea sa Bodyguard of Lies **(Platoșa minciunilor).**

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

[1] Magazin istoric, nr. 1/1979.

Bombardarea Nürnbergului

În jurul orei 16.30 generalul Wolfgang Martini, șeful serviciului de cercetare-radio german, după ce a examinat datele rezultate din supravegherea tehnică a sistemelor electronice ale forțelor aeriene britanice, i-a trimis un mesaj generalului Hans-Juergen Stumpff, comandantul suprem al apărării aeriene a Reichului. Martini își exprima părerea că forțele aeriene britanice se pregăteau pentru un atac de anvergură în noaptea aceea, dar nu putea să spună unde se va produce acesta. Ceva era, totuși, ciudat in comunicarea lui Martini. Experții germani în cercetarea tehnică depistaseră, în cursul dimineții, intense transmisiuni de verificare. Martini cunoștea tehnica de pregătire a bombardamentelor britanice. Știa că instalațiile radio și radar ale aviației engleze erau verificate întotdeauna înainte de alimentarea avioanelor cu combustibil. Era, deci, de presupus că forțele aeriene britanice pregăteau un atac pentru acea noapte. În mesajul trimis, Martini aprecia că numărul de avioane care urmau să execute bombardamentul se ridica la cifra de 700-800. Cum a putut fi Martini atît de aproape de adevăr? Era posibil, dar nu și probabil, ca el să fi dedus acest număr din observațiile făcute asupra intensității, sursei și tipului transmisiunilor de verificare britanice. Ceea ce însă nu ar fi putut deduce cu nici un fel de certitudine era faptul că obiectivul din noaptea aceea avea să fie Germania; aviația de bombardament britanică executa acțiuni pretutindeni, din zona Murmanskului pînă la Milano. A avut, oare, șeful serviciului de cercetare radio german un fler extraordinar sau fusese avertizat asupra atacului? Cartierul general al lui Stumpff de la Berlin-Wannsee, marele port de comandă subteran aflat la periferia Berlinului a început să pregătească echipajele, să asigure cu armament și combustibil aparate de zbor din nu mai puțin de 6 divizii și să aducă unele escadrile foarte îndepărtate pe aeroporturi mai apropiate de „Otto" și „Ida".

În noaptea aceea, cu puțină vreme înainte de ora 22, 898 avioane englezești și 10 aparate americane participante la raid, s-au pus în mișcare. Exact la ora 22, din turnurile de semnalizare au fost lansate rachete verzi și primele bombardiere au început să ruleze pe piste, înălțîndu-se deasupra pămîntului. Curînd însă 55 avioane au abandonat cursa din cauza unor defecțiuni tehnice și s-au reîntors la bază. În momentul în care s-a aflat deasupra Canalului Mînecii, grupul de avioane ocupa un spațiu lung de 65 mile[1] și lat de 10 — o adevărată falangă infer-

[1] 1 milă = 1,6 km.

nală, ce se deplasa cu o viteză de 4 mile pe minut. Curînd însă au început necazurile. Aproape imediat, curenții de înălțime au dispersat fluxul de bombardiere, iar echipajele au descoperit cu stupoare că cerul era senin ca-n nopțile de vară, nebeneficiind, deci, de adăpostul norilor.

În acest timp, 50 avioane Halifax, menite să-l inducă în eroare pe inamic, s-au apropiat de litoralul german în zona insulei Helgoland, simulînd un raid fie asupra Hamburgului, fie asupra Berlinului. Dacă Stumpff nu ar fi știut care dintre cele două grupuri aflate în aer reprezenta forța principală, normal ar fi fost obligat să păstreze două divizii de vînătoare în Europa de Nord și Nord-Vest, iar bombardierele cu destinația Nürnberg s-ar fi putut strecura mai ușor prin Valea Antiaerienei, către interiorul Germaniei. Stumpff știa însă cum stăteau lucrurile: cercetarea tehnică îl informase că forța din Nord (cele 50 aparate Halifax), nu era prevăzută cu instalații radar H-2-S pentru asigurarea preciziei bombardamentului, așa cum se întîmpla întotdeauna în cazul unui atac de amploare. Generalul german a putut trage deci concluziile necesare și a ordonat ca toate escadrilele din Diviziile 1 și 2 să facă joncțiunea cu Divizia 3 deasupra semnalizatoarelor radio „Ida" și „Otto". În acea noapte, aproape toate forțele de apărare a Germaniei și Europei de Vest au fost concentrate tocmai pe ruta pe care avea s-o urmeze fluxul de bombardiere. Era, oare, o coincidență sau Stumpff aflase dinainte ruta și destinația atacului?

În mod obișnuit, aviația germană intercepta bombardierele inamice mult înainte ca acestea să ajungă la țintă; în noaptea aceea însă ele au apărut în mijlocul fluxului de bombardiere britanice, extrem de devreme. Mai tîrziu, sergentul major Ronald Gardner, din Escadrila 103, avea să-și reamintească: „La puțin timp după ce am depășit litoralul european, vînătoarele ne-au apărut în cale, ca și cum ar fi știut deja care ne erau destinația și ruta. Și erau puzderie. N-am văzut atît de multe adunate la un loc de cînd particip eu la asemenea operații... (cerul) era plin de avioane Messerschmitt 109 S și 110 S... De regulă, atunci cînd zburam în grupul-cap de formație, eram rareori atacați de vînătoarea inamică înainte de a fi pătruns adînc în spațiul aerian al Franței sau Germaniei... Deobicei, avioanele dușmane aveau nevoie de cel puțin o jumătate de oră pentru a ajunge la noi".

Au apărut și alți factori ce au contribuit la dezastru. Falsele raiduri întreprinse de avioanele Mosquito asupra orașelor Köln, Kassel și Aachen au fost interpretate ca atare de Stumpff, așa cum se întîmplase și cu tentativa de înșelare a inamicului, încercată de avioanele Halifax în direcția Hamburg și Berlin. Aceste grupuri au fost lăsate în seama artileriei antiaeriene, în vreme ce vînătoarele de noapte au fost concentrate în direcția fluxului principal de bombardiere. În plus, s-a mai petrecut încă un fapt neobișnuit. În mod curent, controlorii de zbor germani de la sol utilizau comunicațiile radio pentru a sprijini avioanele de noapte în reperarea țintelor; acest fapt determinase avia-

În p. 52: *aviația aliată în acțiune*

Pregătirea de luptă cu avioanele de vînătoare Mustang pe un aeroport al Aliaților

ţia britanică să folosească, pe aceleaşi frecvenţe de unde, nişte emiţătoare gigant, bruind emiţătoarele germane de pe sol cu înregistrări reprezentînd zgomote de clopoţei, ţipete, lungi discursuri ale lui Hitler şi Goering, pasaje interminabile din Goethe. De cele mai multe ori, comenzile controlorilor germani de la sol au fost anihilate cu succes; în noaptea aceea însă bruiajul nu a mai fost atît de eficient. De obicei, pentru derutarea bruiajului, germanii schimbau lungimile de undă la întîmplare. De data aceasta, aşa cum avea să raporteze ofiţerul de transmisiuni al Comandamentului aviaţiei de bombardament: „Inamicul a dovedit ... o subtilitate neobişnuită în evitarea bruiajului nostru, operînd, după cîte se pare, modificarea lungimilor de undă, nu la întîmplare, ci după programul de transmisii al grupului nostru de bombardiere". Cum au reuşit germanii să realizeze acest lucru continuă să rămînă un mister, căci, din punct de vedere tehnic, operaţia nu era încă posibilă la acea vreme.

Şi pînă atunci, vînătoarea de noapte germană folosea instalaţii radar pentru a ajunge la ţintă. În noaptea aceea însă a fost utilizat, pentru prima oară, un tip nou — SM-2. Avioanele noastre Mosquito, care însoţeau fluxul de bombardiere pentru a doborî aparatele inamice cînd se înălţau pentru atac, nu au reuşit să se descurce în faţa acestui sistem nou. Germanii au evitat vînătoarea noastră nu numai în aer, ci şi la sol.

Condiţiile atmosferice au amplificat eşecul. Fluxul de bombardiere zbura în lumina strălucitoare a lunii la o altitudine ce favoriza dîrele de condensare luminoase lăsate de avioane. Sergentul major Robert Truman, din Escadrila 625, avea să povestească mai tîrziu: „Cerul era plin de dîre de condensare. M-am gîndit că, dacă noi le distingeam atît de clar, la fel de bine le vedeau şi vînătoarele de noapte inamice şi că, dacă acestea erau pe undeva prin apropiere, nu se putea să nu dea peste noi". Acest lucru s-a şi întîmplat în momentul în care fluxul de bombardiere a ajuns la primul dintre cele două semnalizatoare radio, la „Ida". Stumpff concentrase în zonă între 200-250 avioane şi calculase timpul aproximativ al sosirii bombardierelor şi avioanelor de vînătoare engleze — ultimele fiind de altfel, în număr foarte mic — cu o precizie remarcabilă. Efectivele germane erau complete şi „proaspete"; fiecare aparat de zbor fusese alimentat cu încărcătura maximă de combustibil.

La Kingsdown, post de cercetare radio al aviaţiei britanice aflat în extremitatea peninsulei Kent, toţi operatorii ştiau că era vorba de un dezastru. Benzile magnetice înregistrate ale vînătoarelor de noapte germane reproduceau salutul nazist „Sieg Heil!" (Trăiască victoria!), urmat de semnalul de apel al avionului care transmitea, procedeu prin care se anunţa doborîrea unui aparat inamic. Cînd forţa principală a atins sfîrşitul „pasului mare", la Fulda, peisajul de dedesubt era marcat de un şirag de 59 bombardiere prăbuşite în flăcări. Sergentul major Ronald Holder, din Escadrila 460, care participase la 84 misiuni în spaţiul aerian al Germaniei — cifră aproape nemaiîntîlnită — a relatat după aceea: „Ne-am aflat în faţa unei adevărate ambuscade aeriene. Controlorii germani de la sol trebuiau să ghicească încotro ne îndreptam, şi n-au greşit. Avioanele de vînătoare inamice se aflau pretutindeni. Lipsiţi de camuflajul norilor protectori, eram o pradă uşoară".

Bilanţul atacului: un dezastru

În jurul orei 0.45, primul avion Lancaster sosit la Fulda a schimbat direcţia spre Sud-Est, către Nürnberg, aflat la numai 75 mile depărtate, adică 20 minute de zbor. Această modificare de direcţie, menită să-i păcălească pe germani, lăsîndu-i să creadă că ţinta ar putea să fie Berlinul sau Leipzigul, fusese însă se pare, cunoscută de aceştia. Stumpff adusese forţe proaspete în acest „pas final", premergător bombardării propriu-zise. Mai mult decît atît, Nürnbergul fusese avertizat că ar putea constitui ţinta unui atac cu puţin timp înainte de miezul nopţii, adică cu aproape 75 minute înainte de începerea bombardamentului, într-un moment în care englezii se aflau foarte departe şi ar fi putut încă să se îndrepte în altă direcţie. Cu aproape 40 minute înainte de ora 1.10, ora O a atacului, sirenele au sunat prealarma („Offentliche Luftwarnung"). Alarma propriu-zisă („Fliegeralarm") a fost dată la ora 0.38, înainte chiar ca bombardierele să fi atins punctul final al „pasului mare", cu 30 minute înainte de ora O. Din nou se poate deduce că germanii ştiuseră că ţinta atacului avea să fie Nürnbergul, căci, dată fiind tactica generală a aviaţiei britanice, de regulă inamicul nu reuşea să avertizeze oraşul respectiv, în cel mai bun caz, decît cu cîteva minute înainte.

În fluxul principal mai rămăseseră doar 673 bombardiere. Şi totuşi, dacă lucrurile ar fi mers bine, forţa ce se apropia de Nürnberg era suficient de puternică pentru a şterge oraşul de pe hartă. În afară de aceasta, Grupul Pathfinder şi cel însărcinat să marcheze ţinta erau practic intacte. Dar totul a mers pe dos. Sub avioane au început să se adune nori albi şi uşori; aşa cum a relatat ulterior unul dintre piloţi, din cauza lor, bombardierele apăreau vînătoarelor de noapte, aflate deasupra, asemeni unor muşte pe o faţă de masă albă. Cînd grupul de marcaj a ajuns deasupra Nürnbergului, stratul de nori atinsese o grosime de aproape 2 mile şi ascundea cu desăvîrşire oraşul. Zonele industriale ale oraşului au suferit unele stricăciuni, dar, în general, avariile provocate au fost minore.

A urmat întoarcerea în Anglia. Vînătoarele de noapte germane îşi făcuseră datoria, dar ele dispuneau de suficientă forţă pentru a doborî alte bombardiere la înapoierea spre baze. Cît de multe, nu se ştie exact, căci, deşi la întoarcere au căzut zece bombardiere grele, unele fuseseră avariate mai înainte. Aceste pierderi nu au fost însă şi ultimele din noaptea aceea. Mai mare a fost numărul avioanelor care s-au prăbuşit deasupra ţărmului en-

glez sau în Canalul Mînecii, fie din cauza unor manevre greşite ale piloţilor epuizaţi, fie pentru că fuseseră atît de ciuruite, încît s-au desfăcut pur şi simplu în bucăţi. Iată cum a descris acest final tragic ziaristul englez James Campbell: „În dimineaţa aceea ceţoasă, văzduhul Angliei era străbătut de semnale de ajutor, căci radiotelegrafiştii lansau apeluri disperate de urgenţă, anunţînd că nu mai puteau rămîne multă vreme în aer. Din turnurile de control de la bază li se expediau semnale la fel de disperate, prin care erau dirijate către aeroporturi neacoperite de ceaţă, unde controlori cu feţele crispate luptau cu minutele pentru a stabili priorităţi la aterizare şi a aduce la sol, — cît mai repede cu putinţă — avioanele ciuruite de artileria antiaeriană germană".

Cînd, în sfîrşit, avioanele au aterizat, mulţi membri ai echipajelor erau extrem de furioşi şi bănuitori. Şeful Grupului Pathfinder, locotenent-colonelul de aviaţie Daniels, l-a găsit pe Bennett, comandantul său, aşteptîndu-l să coboare din avion. Daniels a exclamat: „Pe toţi dracii, de ce a trebuit să mergem pe ruta aceea?" În cursul analizelor ulterioare, echipajele au avut o atitudine similară. Căpitanul Stephan Burrows avea să-şi amintească analiza de la baza Dunholwe Lodge: „Am avut impresia clară că nemţii ne aşteptau şi se vorbea că raidul le fusese divulgat. De fapt, lucrul acesta a fost spus deschis în timpul (analizei)." Sergentul-major Ronald Gardner, din Grupul Pathfinder, afectat Escadrilei 103, avea şi el să declare mai tîrziu: „Toţi cei cu care am vorbit după raid erau convinşi că acesta fusese dezvăluit germanilor".

A urmat apoi bilanţul. Pentru Comandamentul aviaţiei de bombardament, raidul a fost un dezastru, deşi dimensiunea lui avea să rămînă neclară. În legătură cu pierderile emisiunile BBC din 31 martie au informat doar că 96 bombardiere nu se mai întorseseră din misiune. Cînd două din avioanele dispărute, au aterizat, în sfîrşit, totalul pierderilor s-a redus la 94. O statistică oficială avea să arate că 95 avioane fuseseră pierdute în afara spaţiului aerian britanic, 10 se prăbuşiseră în Anglia, unul se desfăcuse în bucăţi ca urmare a avariilor grave produse în timpul luptei; alte 70 au suferit avarii atît de mari încît au fost scoase din luptă pe perioade de la 6 ore pînă la 6 luni. În plus, un avion Halifax, transportînd agenţi SOE[1] în Belgia, fusese doborît în aceeaşi noapte; la fel se întîmplase şi cu un Mosquito, participant la operaţiile executate împotriva aeroporturilor germane, acţiune menită să vină în sprijinul raidului de la Nürnberg. Cu acestea, totalul cunoscut al avioanelor distruse, pe ansamblul operaţiilor din noaptea aceea, s-a ridicat la cifra de 108. În total, 765 oameni au fost ucişi sau răniţi, iar alţi 159, dintre care unii răniţi, au căzut prizonieri. S-ar putea însă ca lista pierderilor să nu se fi încheiat aici. Se spune că documente ale serviciilor de informaţii cu circuit închis ar fi dezvăluit că, practic, 53 bombardiere se prăbuşiseră, în Anglia, ceea ce ridica totalul avioanelor la 160; o altă sursă cu caracter semioficial a indicat drept cifră totală a pierderilor un număr de 178 aparate. Oricare ar fi cifra reală, aviaţia britanică înregistrase cele mai grele pierderi din cursul războiului, iar pierderile de vieţi omeneşti au fost mai mari decît în întreaga „Bătălie a Angliei". Pe de altă parte, germanii n-au avut decît cinci avioane doborîte, la care se mai adăugau cinci cu avarii grave şi altele două mai puţin grave. Pierderile omeneşti din rîndul germanilor, civili şi militari au fost de 129.

Din perspectiva istoriei

Privind din perspectiva istoriei, istoricilor nu le vine să creadă că raidul de la Nürnberg a fost întreprins în condiţiile descrise. Distrugerea aviaţiei de vînătoare de noapte germane constituia, desigur, o prioritate militară importantă, iar alegerea Nürnbergului ca obiectiv, precum şi ruta şi tactica folosite în acest raid, indică limpede că aviaţia de bombardament britanică a fost folosită drept momeală vie. De ce a trebuit însă să se întreprindă o asemenea misiune într-o noapte cînd vremea promitea să fie în avantajul apărării? Mareşalul Aerului Saundby avea să comenteze mai tîrziu: „Am avut întotdeauna impresia că [Churchill] exercita o anumită presiune asupra lui Harris în sensul ca raidul să fie executat înainte ca aviaţia de bombardament să fi fost afectată operaţiilor şi atacurilor premergătoare debarcării în Franţa. Nürnbergul era locul unde Hitler îşi ţinea marile întruniri şi Churchill insista ca el să fie bombardat".

Harris avea, totuşi, să nege că Churchill i-ar fi cerut ca oraşul să fie atacat în noaptea aceea, adăugînd că, într-o anume împrejurare, primul ministru îi spusese că nu avea pretenţia ca aviaţia de bombardament să lupte şi cu inamicul şi cu vremea. Harris a mai afirmat că probabil nu ar mai fi insistat asupra operaţiei, dacă ar fi ştiut mai exact cum avea să fie vremea în noaptea aceea. El a continuat să susţină justeţea rutei şi tacticii folosite în cursul raidului: „Trimiţînd aceste forţe într-un singur flux spre Nürnberg ne-am gîndit că-i vom păcăli pe controlorii de zbor germani. Anterior folosisem atîtea tactici şi diversiuni — lăsam să se creadă că ţinta noastră urma să fie cutare sau cutare oraş, pentru ca apoi să ne îndreptăm spre ţinta reală — încît speram că un zbor direct spre Nürnberg îi va păcăli pe germani, făcîndu-i să creadă că, aşa cum procedasem anterior, vom schimba ruta şi vom lansa atacul în altă parte..."

Fără îndoială, este evident faptul că nici Churchill, nici Harris, nici nimeni altcineva implicat în plănuirea raidului, nu a vrut ca aviaţia de bombardament să sufere asemenea pierderi grele în lupta pentru

---

[1] „Special Operation Executive" (Organizaţia Operaţii Speciale): denumire camuflată dată în 1940 unui amalgam de organizaţii înfiinţate înainte de război, şi destinată, după 1941, pregătirii şi expedierii de agenţi de informaţii în ţările din Vestul Europei, ocupate de hitlerişti. Această organizaţie se afla sub controlul direct sau indirect al Cabinetului britanic.

supremația aeriană din ajunul zilei Z.

De fapt, la scurt timp după raidul asupra Nürnbergului, englezii și-au revocat participarea la operația „Huguenot". Evident, aceasta era reacția negativă la atacul din noaptea de 30 martie. E adevărat, aviația germană fusese momită să lupte, dar cea care suferise pierderi extrem de mari fusese aviația britanică, iar orașul Nürnberg abia fusese atins. Totul, se pare, mersese pe dos: vremea, aprecierea complet eronată a reacției germane la noua tactică a raidului, ineficiența atacurilor de diversiune, nereușita avioanelor Mosquito în acțiunea de protejare a fluxului de bombardiere — toate și-au avut contribuția lor la eșecul suferit. Care este însă adevărul cu privire la afirmația că germanii ar fi fost preveniți asupra raidului? Iar dacă a fost așa, oare nu aceasta, înainte de toate, ar fi pecetluit soarta bombardierelor?

Există mai multe indicii cu privire la faptul că germanii au cunoscut dinainte planurile Comandamentului aviației de bombardament: aprecierea timpurie a amploarei raidului, faptul că vînătoarele de noapte germane au fost concentrate exact în locul și la altitudinea cea mai potrivită pentru o ambuscadă, alarmele date orașului Nürnberg cu mult înainte ca fluxul de bombardiere să fi ajuns în partea finală a zborului. Pe lîngă acestea, o serie de piloți britanici, prizonieri la data la care a avut loc raidul, aveau să relateze, după război, că în după-amiaza zilei de 30 martie — cu aproximativ 5 ore înainte ca fluxul de bombardiere să decoleze — anchetatori din serviciul de informații al Luftwaffei le spuseseră la centrul de anchetare din Oberursel, de lîngă Frankfurt, că obiectivul raidului din noaptea aceea era Nürnberugul. Unul din prizonieri a pretins chiar că ar fi văzut cum un militar din Luftwaffe marcase ruta ce avea să fie urmată, precum și obiectivul, pe o hartă de perete din camera în care era anchetat. Prizonierii luați în urma raidului asupra Nürnbergului au afirmat că ulterior, anchetatorii lor de la Oberursel le-au spus că germanii au aflat ruta și ținta la orele 16 în după-amiaza zilei de 30 martie. Deși anchetatorii din ambele tabere susțineau, în mod obișnuit, că știau mai mult decît ceea ce, într-adevăr, cunoșteau de fapt — pentru a-i demoraliza pe prizonieri și a-i convinge că nu mai avea sens să păstreze tăcerea — aceste declarații, în cazul în care ele au fost corecte, invitau, după război, la noi investigații în legătură cu atacarea Nürnbergului. Dar, lucru foarte ciudat, nici Comandamentul aviației de bombardament și nici serviciile britanice de informații nu au mai făcut asemenea cercetări. Un document găsit în arhivele aviației britanice, după război, avea să sporească misterul. Era o hartă a desfășurării raidului, pe care erau marcate locurile exacte în care fuseseră doborîte aparatele engleze. Harta fusese întocmită atît pe baza informațiilor și documentelor deținute de Comandamentul aviației britanice cît și a constatărilor echipelor de cercetare care s-au deplasat în Germania după război, precum și pe baza arhivelor capturate de la germani. Persoana care făcuse investigații în legătură cu raidul și întocmise harta scrisese cu litere mari de tipar în partea de sus a documentului: „ȘTIAU CĂ VENIM" și „PĂLĂVRĂGEALA COSTĂ VIEȚI". În cartea sa despre raidul de la Nürnberg, publicată în 1974, Middlebrok a atras atenția asupra acestei hărți; cînd însă în 1975, Arhivelor publice din Londra le-a fost solicitată harta raidului, documentul cu notațiile menționate nu a putut fi furnizat.

Puțini dintre conducătorii militari și politici englezi implicați în acest dezastru au făcut comentarii în legătură cu raidul. Se spune că vicemareșalul Aerului Bennett, comandantul Grupului Pathfinder, i-ar fi spus lui James Campbell, care făcea investigații pe marginea acestei probleme, că eșecul, „a fost provocat... și nu s-a datorat unui simplu accident". Lui Campbell i s-a părut ciudat că în memoriile scrise după război, Harris nu pomenește nimic despre operația din 30 martie 1944. La fel de straniu i-a apărut și faptul că Churchill, în lucrarea **The Second World War**, i-a acordat doar un mic paragraf. Această reticență ar putea fi atribuită, totuși, faptului că, prin însăși natura lui, raidul era o misiune de sacrificiu.

Și, totuși, afirmația că germanii au fost preveniți în legătură cu raidul — ca stimulent suplimentar în a-i determina să părăsească solul și să lupte, și, în același timp, pentru a spori credibilitatea unui agent dublu — nu poate fi trecută cu vederea, mai ales în lumina mărturiei generalului de Guingand asupra unui asemenea precedent. Dacă așa au stat lucrurile, reiese limpede că Harris era străin de această stratagemă. Se pare că, din nou, Churchill a fost acela care s-a aflat în centrul acestei acțiuni. Se prea poate ca Harris să fi fost obiectul unor presiuni din partea primului ministru pentru lansarea raidului; orice comandant superior era însă supus unor presiuni similare pentru lansarea unor operații extrem de riscante în vederea asigurării condițiilor preliminare ale debarcării. Harris a acceptat riscurile unei misiuni pe o mare adîncime în teritoriul inamic, chiar și în condiții atmosferice nefavorabile, încercînd să contracareze pericolul prin operații de inducere în eroare a inamicului și asigurarea protecției fluxului de bombardiere. Odată hotărîtă o operație de acest gen, Churchill, ca ministru al Apărării, a făcut parte dintre cei informați din timp asupra obiectivelor Comandamentului aviației de bombardament; de aceea, există probabilitatea ca însuși Churchill să fi avut ideea prevenirii germanilor printr-un agent dublu, aflat în Anglia.

Pericolul pe care-l implica înștiințarea nemților era evident, așa cum, la fel de mare era și cel al întregii tactici folosite în acest raid. După cum Harris spera ca germanii să fie păcăliți de noua sa tactică, la fel și Churchill a gîndit; poate, că inamicul nu va da crezare informațiilor furnizate de agentul dublu și, ca atare, nu vor acționa în consecință. Mai mult decît atît, un asemenea agent nu putea comunica anticipat germanilor mult mai multe

informații decît aveau să-și procure prin intermediul radarului și al cercetărilor radio, odată cu decolarea forței principale.

În schimb, avantajele comunicării unor informații inamicului pe această cale erau numeroase. În perioada aceea germanii erau foarte interesați să obțină date secrete asupra efectivelor aviației engleze și americane. Orice agent care putea să furnizeze asemenea informații, cîștiga în aprecierea serviciilor secrete germane. Căci, mai tîrziu, cine ar fi îndrăznit să pună la îndoială rapoartele unui agent care îi prevenise pe germani în legătură cu vreunul din obiectivele majore ale Aliaților la data aceea?

În cazul în care s-a apelat la un agent dublu pentru prevenirea germanilor în legătură cu atacul de la Nürnberg, opțiunile logice n-ar fi putut să se îndrepte decît spre doi dintre ei, cunoscuți sub numele de Garbo și Brutus. Germanii credeau că Brutus făcuse, într-adevăr, parte din personalul de aviație; ei mai erau încredințați că Brutus și Garbo, prin agenți proprii, aveau legături cu Cartierul general al aviației aliate. Mai trebuie subliniat că cei doi au avut un rol important în inducerea în eroare a germanilor cu privire la operațiile „Fortitude" și „Quiksilver"[1]. Ei aveau să joace un rol important într-o acțiune de diversiune ulterioară și mai îndrăzneață, prin care se spera ca germanii să fie împiedicați de a lansa puternica contraofensivă a blindatelor la care se așteptau Aliații imediat după ziua Z. Întrucît succesul unor operații militare în care erau implicați milioane de oameni ar fi putut depinde de credibilitatea unor asemenea agenți dubli, s-ar putea ca Churchill să fi apreciat ca un lucru esențial informarea germanilor — fie și numai în linii mari — asupra atacării Nürnbergului.

În românește de
Rodica SCAFEȘ

[1] „Quiksilver" : numele codificat pentru operațiile de „intoxicare" a inamicului în legătură cu pregătirea unui fals Grup de armate 1, concentrat, chipurile, în Sud-Estul Angliei și destinat invadării Franței în zona Pas de Calais, în iunie 1944.

cărți sosite la redacție

● **1918. UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; lucrarea apare sub redacția:* **Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac;** *autori:* **Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, Gheorghe Unc, Ion Iacoș, Carol Göllner, Iosif Kovacs, Ion Ilincioiu, Gheorghe Bodea, Constantin Botoran, Marin Badea, Natalia Tampa).**

Editura Politică, București, 1978, 744 pp., 42 lei: *ediția a III-a, revăzută și adăugită, a monografiei istorice despre făurirea statului național unitar român încununat glorios la 1 decembrie 1918 prin unirea Transilvaniei cu patria mamă.*

● **Al. Rosetti — ISTORIA LIMBII ROMÂNE**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 925 pp., 58 lei: *operă fundamentală — adusă la această a doua ediție revăzută și adăugită cu cercetările la zi — pentru înțelegerea lungului drum istoric al limbii poporului nostru.*

● **Ion Horațiu Crișan — BUREBISTA AND HIS TIME**

Editura Academiei, București, 1978, 256 pp., 22 lei: *ediția în limba engleză a studiului consacrat epocii și personalității „celui dintîi și celui mai puternic dintre toți regii care au domnit peste Tracia".*

● **Alexandru Popescu — ȘERBAN CANTACUZINO**

Editura Militară, București, 1978, 176 pp., 5,25 lei: *viața și domnia voievodului (1678—1688) care „s-au chivernisit țeara bine și vredniceaște cu totu cinstit neamul lui, apărînd-o de toți vrăjmașii".*

● **Aurel Decei — RELAȚII ROMÂNO-ORIENTALE**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 248 pp., 20,50 lei: *culegere de studii privind legăturile românilor cu armenii, otomanii, iranienii și tătarii în sec. IX-XVI.*

● **N. Iorga — ULTIMELE** *(ediție și comentariu introductiv de* **Stelian Neagoe).**

Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, 227 pp., 23,50 lei: *selecție din poeziile și articolele publicate în presă de marele istoric român în perioada 3 septembrie 1939 — 17 noiembrie 1940.*

● **60 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN** *(sub egida Universității din București; coordonatori:* **Matei Vlad, I. Gheorghiu, Ioan Scurtu).**

București, 1978, 290 pp.: *amplă și semnificativă culegere de studii semnate de cadre didactice ale Facultății de istorie-filozofie și dedicate mărețului eveniment din viața poporului nostru.*

● **Gheorghe T. Pop — CARACTERUL ANTINAȚIONAL ȘI ANTIPOPULAR AL ACTIVITĂȚII PARTIDULUI NAȚIONAL CREȘTIN**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 232 pp., 7,75 lei: *analiza critică a ideologiei și activității ultrareacționare, profasciste a partidului rezultat din simbioza grupărilor extremiste Liga Apărării Național Creștine și Partidul Național Agrar (vezi și* **Magazin istoric,** *nr. 11, 12/1973).*

● **Mihail Macrea — DE LA BUREBISTA LA DACIA POSTROMANĂ** *(studiu introductiv, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de* **Mihai Bărbulescu).**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 252 pp., 18 lei: *culegere din studiile unuia dintre reputații cercetători ai istoriei Daciei.*

● **Victor Țîrcovnicu — ISTORIA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI DIN BANAT PÎNĂ LA ANUL 1800**

Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, 246 pp., 10,30 lei: *contribuții la cunoașterea trecutului școlii românești.*

„AFACEREA STROUSBERG" (I)

VICTOR SLĂVESCU

Cunoscutul economist român Victor Slăvescu şi-a consacrat ultimii ani ai vieţii (încheiată în 1977), reconstituirii pe baze documentare a uneia dintre cele mai agitate şi pasionante pagini din istoria economică a capitalismului românesc în ultimele decenii ale sec. XIX: concesiunea dr. Strousberg.

Născut la 5 iunie 1891 în comuna Rucăr[1], Slăvescu a obţinut titlul de doctor în ştiinţe economice şi financiare la Universitatea din Halle (Germania), după care a intrat în viaţa bancară şi politică, fiind de mai multe ori ministru în perioada 1933-1940. Numele său rămîne însă legat în istoria gîndirii economice româneşti de activitatea îndelungată desfăşurată pe tărîm didactic şi ştiinţific. Numit la 1 iulie 1925 profesor la Academia Comercială din Bucureşti — funcţie în care a fost definitivat la 1 ianuarie 1932 — Victor Slăvescu a contribuit, în perioada interbelică, la formarea a numeroase generaţii de economişti români. În acelaşi timp, s-a făcut cunoscut de tînăr printr-o intensă activitate publicistică, iniţiind, în 1918, la Iaşi, împreună cu Virgil Madgearu şi Ion Răducanu (de care avea să se despartă apoi din punct de vedere politic), revista Independenţa economică **şi participînd, în acelaşi an şi tot la Iaşi, la începuturile Arhivei pentru ştiinţa şi reforma socială (din care avea să apară mai tîrziu Institutul Social Român, condus de Dimitrie Gusti).**

Un capitol important al activităţii sale de cercetare ştiinţifică este concretizat în numeroasele studii şi cărţi dedicate organizării şi funcţionării sistemului bancar din România, între care şi un istoric al Băncii Naţionale a României (1925), lucrări de referinţă pentru toţi cei care studiază evoluţia acestui important sector al economiei naţionale în perioada dezvoltării capitaliste a ţării.

Dar, poate că principalul merit ştiinţific care revine lui Victor Slăvescu decurge din vasta muncă de pionierat desfăşurată pe tărîmul istoriei gîndirii economice româneşti. Studiile dedicate (inclusiv o serie de reeditări de texte) lui Nicolae Suţu, Dionisie Pop Marţian, P.Mavrogheni, Ion Strat, Ion Ghica, B.P. Hasdeu etc. sau cele consacrate relaţiilor domnitorului Al. I. Cuza cu consulul francez Victor Place, au contribuit nu numai la repunerea în circuitul public a unora dintre ideile economice care au caracterizat sec. XIX, dar au deschis practic, în perioada interbelică, un nou capitol în cercetările româneşti. Independent de opiniile critice care pot fi formulate astăzi cu privire la unele dintre interpretările sale, este indiscutabil că activitatea de pionierat a lui Victor Slăvescu în acest domeniu a facilitat munca celor care, după al doilea război mondial, au trecut la analiza ştiinţifică, întemeiată pe concepţia materialismului dialectic şi istoric, a istoriei economiei noastre naţionale şi a istoriei gîndirii economice româneşti.

Meritele sale ştiinţifice şi-au găsit consacrarea prin alegerea sa ca membru corespondent (1936) şi apoi ca membru titular (1939) al Academiei Române.

Lucrarea consacrată concesiunii Strousberg încheie astfel contribuţiile sale la cunoaşterea trecutului economiei naţionale a României.

Pentru înţelegerea fragmentelor din această lucrare inedită, pe care Magazin istoric **îşi propune, începînd din acest număr, să le**

[1] Întrucît această localizare provine din actul de naştere al lui V. Slăvescu, sugerăm viitoarei ediţii a **Micului dicţionar enciclopedic** rectificarea locului de naştere a economistului român — **n.r.**

publice, cîteva informaţii cu caracter general-introductiv (la care se referă şi autorul) par a se impune.

Înzestrarea ţării cu o reţea de căi ferate — acţiune considerată, pe bună dreptate, încă din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, ca avînd o importanţă decisivă pentru întreaga dezvoltare economică ulterioară a României — s-a făcut în mai multe etape şi cu parteneri diferiţi. Astfel, linia Bucureşti-Giurgiu[1] (care lega Capitala cu Dunărea) a fost dată în exploatare în octombrie 1869, cu participarea grupului englez Barklay-Staniforth; liniile Iţcani-Roman şi Paşcani-Iaşi (care legau Nordul ţării cu Imperiul austro-ungar) au fost date în exploatare în decembrie 1869 şi, respectiv, iunie 1870, cu participarea grupului concesionar austriac Offenheim; „partea leului" a comenzilor în acest vast proiect de acţiune, adică liniile Roman-Tecuci-Galaţi-Brăila-Buzău-Ploieşti-Bucureşti şi Bucureşti-Piteşti-Slatina-Craiova-Turnu Severin-Vîrciorova, a revenit, la intervenţia directă a domnitorului Carol, Companiei concesionare prusiene dr. Strousberg[2].

Negociată de guvernul Nicolae Golescu (prim-ministru)[3] — Ion C. Brătianu (ministru de Finanţe), actul de concesiune Strousberg a fost votat de Camera Deputaţilor la 27 mai/ 8 iunie 1868, dar a întîmpinat opoziţia vehementă a Senatului, ceea ce a atras dizolvarea acestuia şi efectuarea de noi alegeri, astfel încît aprobarea noului Senat nu avea să fie obţinută decît patru luni mai tîrziu, la 20 septembrie/2 octombrie 1868. Între timp, pentru a nu se pierde o campanie de lucru, din perioada lunilor de vară, guvernul N. Golescu-Ion C. Brătianu, ministru al Lucrărilor Publice fiind P. Donici, a convenit cu compania Strousberg ca aceasta să poată începe amenajările de teren pregătitoare şi de construcţie chiar înainte de a se obţine şi aprobarea concesiunii de către Senat (Jurnalul Consiliului de Miniştri din iunie 1868).

Abia rezolvat conflictul de ordin legislativ, a izbucnit o neînţelegere între domnitor şi Ion C. Brătianu, în legătură cu numirea comisarului guvernului român care avea sarcina — potrivit art. 2 şi 3 din Actul de concesiune — să supravegheze şi să controleze confecţionarea şi emisiunea de obligaţiuni de către concesionari. Carol I susţinea ca în acest post să fie numit nu un cetăţean român, aşa cum se gîndea, pare-se, Ion C. Brătianu, care avea în vedere pe E. Winterhalder[4], la acea dată secretar general al Ministerului de Finanţe, ci un cetăţean prusian, „consilierul intim superior de finanţe" Ambronn — cunoscut prin vechile sale legături cu familia Hohenzollern şi prieten al dr. Strousberg. A urmat căderea guvernului N. Golescu — I. C. Brătianu şi formarea guvernului D. Ghica — A. G. Golescu. Instalat la cîrma ţării la 18 noiembrie/ 2 decembrie 1868, noul cabinet a semnat convenţia cu concesionarii germani la 21 noiembrie/5 decembrie 1868 şi a hotărît, la 29 noiembrie/13 decembrie, în urma unei şedinţe a Consiliului de Miniştri, prezidată chiar de domnitorul Carol, numirea lui Ambronn în calitate de comisar al guvernului român la Berlin.

Victor Slăvescu

Începută în condiţii atît de obscure, controversate şi, sub unele aspecte, neconstituţionale, concesiunea Strousberg s-a transformat repede, în cursul realizării ei, în scandalul Strousberg, care a agitat serios viaţa publică a tînărului stat modern român.

Nu dispunem pînă acum de o lucrare exhaustivă şi sistematică de natură să lămurească definitiv încîlcita „afacere Strousberg". Pînă atunci, analiza atentă pe care Victor Slăvescu o face uriaşului material documentar cules din arhive, presă, memorialistică, legat de „afacerea Strousberg" începe nu cu negocierea şi votarea concesiunii, ci cu momentul semnării acesteia de către guvernul Dimitrie Ghica şi trecerea la executarea ei. Este o opţiune care concordă cu părerea multor contemporani care considerau că izvorul scandalului Strousberg nu trebuie văzut în însăşi acordarea concesiunii, ci în modul în care ea a fost înfăptuită de guvernele ulterioare („O lege — spunea, în acest sens, M. Kogălniceanu, în şedinţa Camerei Deputaţilor din 4/16 martie 1871 — se execută totdeauna mai bine de acel care o face, de acel care a hrănit-o, a născut-o, decît de altul care vine şi o ia ca pe un copil străin").

Pornind, aşadar, din momentul semnării convenţiei cu concesionarii germani, Victor Slăvescu stabileşte următoarea periodizare în istoricul acestei afaceri:

a) Prima etapă, din noiembrie 1868 pînă la 4/16 octombrie 1871, cînd concesiunea Strousberg este anulată la capătul a numeroase conflicte cu concesionarii şi a unor violente dezbateri parlamentare, toate cu rezonanţă internaţională. Este o perioadă în care la cîrma ţării se succed nu mai puţin de cinci guverne prezidate, în ordine, de Dim. Ghica, A.G. Go-

---

[1] **Magazin istoric**, nr. 1/1970.

[2] Bethel-Henry Strousberg (1823-1884) — financiar german. Şi-a început cariera ca gazetar în Anglia, unde s-a îmbogăţit prin cumpărarea revistei **London Magazine**. Venit la Berlin, a iniţiat o companie de construcţii de căi ferate, cu capital englez, apoi altele cu capital propriu care au operat în Prusia, Austro-Ungaria, Rusia. Manevrele financiare speculative legate de concesionarea construcţiei căilor de fier în România (1870) au constituit începutul ruinei sale.

[3] Despre Goleşti, vezi **Magazin istoric**, nr. 5,6/1971.

[4] E. Winterhalder (1808-1889) — ziarist şi economist român de origine austriacă; a participat la revoluţia din 1848 din Muntenia şi a fost colaboratorul apropiat al lui C.A. Rosetti.

lescu, M.C. Epureanu, Ion Ghica și Lascăr Catargiu.

b) A doua etapă (1871-1875) începe odată cu realizarea unei înțelegeri între statul român și societatea acționarilor „formată din detentorii [deținătorii] obligațiilor emise de fostul consorțiu dr. Strousberg, consfințită prin legea din 24 decembrie 1871/5 ianuarie 1872, în vederea preluării obligațiunii de a se continua și desăvîrși construcțiunea liniilor ferate concesionate". Este perioada în care se termină și se dau definitiv în exploatare liniile Roman-Tecuci-Galați-Brăila-Buzău-Ploiești-București și București-Pitești, încheindu-se, totodată, unele înțelegeri cu o nouă societate concesionară privind linia Pitești-Slatina-Craiova-Turnu Severin-Vîrciorova.

c) A treia etapă (1876-1879) „corespunde cu un timp de oprire în ducerea negocierilor angajate în vederea unei soluții definitive", în împrejurări internaționale deosebit de complexe, marcate, pentru țara noastră, în mod special prin cucerirea independenței de stat și lucrările Congresului de pace de la Berlin. În aceste împrejurări continuă conflictele, neînțelegerile și negocierile dintre guvernul român și societatea acționarilor, încheiate printr-o nouă convenție aprobată cu greutate de Parlament, în decembrie 1879 și ianuarie 1880, convenție în legătură cu care Victor Slăvescu face următoarea remarcă deosebit de importantă: „Este interesant de constatat — pentru a se vedea aspectul politic al întregii chestiuni — că după cîteva zile numai de la votarea și promulgarea legii din ianuarie 1880 și anume la 8/20 februarie, Germania, Anglia și Franța recunoșteau independența României". De ce este importantă o atare subliniere? Deoarece evidențiază modul în care marile puteri capitaliste sprijineau pe plan internațional acțiunile societăților capitaliste; în cazul de care se ocupă Victor Slăvescu este evidentă — și consemnată în acte diplomatice — legătura dintre angajamentul asumat de guvernul român de răscumpărare a acțiunilor emise de acționarii companiei Strousberg și recunoașterea în mod expres de către guvernul german a independenței României. Este, putem spune, un caz tipic de pătrundere a „capitalului străin în economia românească, ceeea ce duce la dependență față de marile monopoluri imperialiste internaționale"[1].

d) A patra și ultima etapă (1880-1881) începe cu intrarea în vigoare a legii de răscumpărare și este caracterizată prin faptul că, după cum scrie V. Slăvescu, statul român intra în proprietatea și exploatarea rețelei de 920 km de cale ferată aparținînd „societății acționarilor — urmașa vechii concesii dr. Strousberg de tristă memorie".

Din toată această lungă istorie, cele două volume (însumînd circa 775 pagini dactilografiate) lăsate de Victor Slăvescu nu se referă decît la o parte din prima etapă, respectiv de la constituirea guvernului D. Ghica (noiembrie 1868) pînă la retragerea silită a guvernului Ion Ghica și constituirea, în condițiile unei grave crize dinastice, a guvernului Lascăr Catargiu (martie 1871).

Din amplul studiu inedit publicăm în numărul de față al revistei un prim fragment[2] deosebit de sugestiv pentru modul în care a început executarea concesiunii dr. Strousberg. Este analiza primului raport pe care Ambronn — numit, în împrejurările amintite, comisar al guvernului român — îl trimitea la București, raport care exprimă în fapt sintetic începutul operațiunilor oneroase de la Berlin, operațiuni dăunătoare intereselor noastre, așa cum subliniază comentariul plin de demnitate națională al lui V. Slăvescu, conștient de drepturile unui stat suveran.

Costin MURGESCU

---

[1] Nicolae Ceaușescu: *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării Independenței de stat a României. 9 mai 1977*, p. 68.

[2] Titlurile, subtitlurile, intervențiile din parantezele drepte și notele aparțin redacției. Trimiterile la diferite surse aparțin lui V. Slăvescu.

Semnificațiile unui raport inedit și arogant

Așa cum s-a mai amintit, numai în urma invitației formale făcută de ministrul de Finanțe, A.G. Golescu, comisarul statului pe lîngă Compania Strousberg binevoia să răspundă la întrebările precise formulate de guvernul român.

Textul acestui prim raport poate fi citit și astăzi, în întregime[1]. El purta data de 13/25 octombrie 1869, [fiind] redactat după aproape un an de la intrarea în funcțiunea ce i se încredințase [lui Ambronn] și pentru care primea desigur o remunerație corespunzătoare, despre care însă nu s-a făcut niciodată nici un fel de mențiune în toate actele oficiale aflate în Arhivele Statului, relativ la această concesiune Strousberg.

Tonul acestui raport purta pecetea funcționarului superior prusian, arogant și îngîmfat, foarte sigur și mîndru de poziția sa și de însărcinarea ce i se dăduse. Vorbea ceva cam de sus, pe un ton necorespunzător unui colaborator subaltern al unui guvern. Era poate tonul unui om-autoritate, care nu uita să amintească modestului ministru de Finanțe al României că el nu făcea decît să execute decretul prințului domnitor din 30 noiembrie 1868, îndeplinind funcția de comisar al statului român potrivit unor instrucțiuni primite.

De la prima frază a raportului, Ambronn dădea informațiunea că numise pe inginerul șef al lucrărilor ce aveau să se execute în țară și anume pe „arhitectul regal prusian von Brandt", care și depusese în fața sa jurămîntul de fidelitate, angajîndu-se să elibereze numai certificate veridice asupra lucrărilor execu-

[1] Arhivele statului, dosarul nr. 266/1868, filele 165, 167, 178 și verso.

tate, furniturilor făcute, contractelor încheiate etc. Un asemenea act de început al activității sale era adus la cunoștința guvernului român, tocmai după aproape un an de la săvîrșirea lui, după ce între timp statul român, prin Ministerul Lucrărilor Publice, avusese prilejul să conlucreze zilnic cu acest delegat tehnic al companiei concesionare. De altfel și această înștiințare n-avea nici un fel de însemnătate. Guvernul român cunoștea împrejurările și nu avea nevoie să mai fie informat de Ambronn care, de altfel, nici nu avea căderea să facă această desemnare, ci [trebuia făcută de] conducerea concesiunii.

După acest debut, caracterizat prin suficiență și aroganță, Ambronn intra în expunerea activității sale de la Berlin. În acest scop el găsea de cuviință să mai adauge imediat o altă informațiune care însemna, de fapt, o imputare la adresa guvernului român: „Deși lucrările începuseră încă din vara anului 1868, nu s-a început cu confecționarea acestor obligațiuni[1] decît după această epocă". Cu alte vorbe, deși compania concesionară începuse să lucreze în țară încă din vara anului precedent, totuși guvernul român nu-i pusese la dispoziție obligațiunile necesare cu care să-și procure mijloacele financiare trebuincioase.

„Imputarea" lui Ambronn era pe cît de deplasată, pe atît de neîntemeiată. Mai întîi, în vara anului 1868 concesiunea nu fusese încă perfectată, deoarece era aprobată numai de un singur corp legiuitor, de Adunarea Deputaților. De-abia în septembrie următor, primise și încuviințarea Senatului pentru a fi regulat încuviințată de Parlament. Promulgarea legii și semnarea actului de concesiune se făcuse de-abia în octombrie-noiembrie 1868 și de către un alt guvern și chiar el însuși, Ambronn, nu intrase în funcțiune decît la 30 noiembrie 1868. Ca atare, cu ce drept, și mai ales cu ce rost judeca el o situațiune și împrejurări asupra cărora nu avea nici o cădere să se pronunțe?

Este adevărat că, printr-o „înțelegere secretă", guvernul N. Golescu autorizase Con-

[1] Acțiune bursieră cu dividend fix.

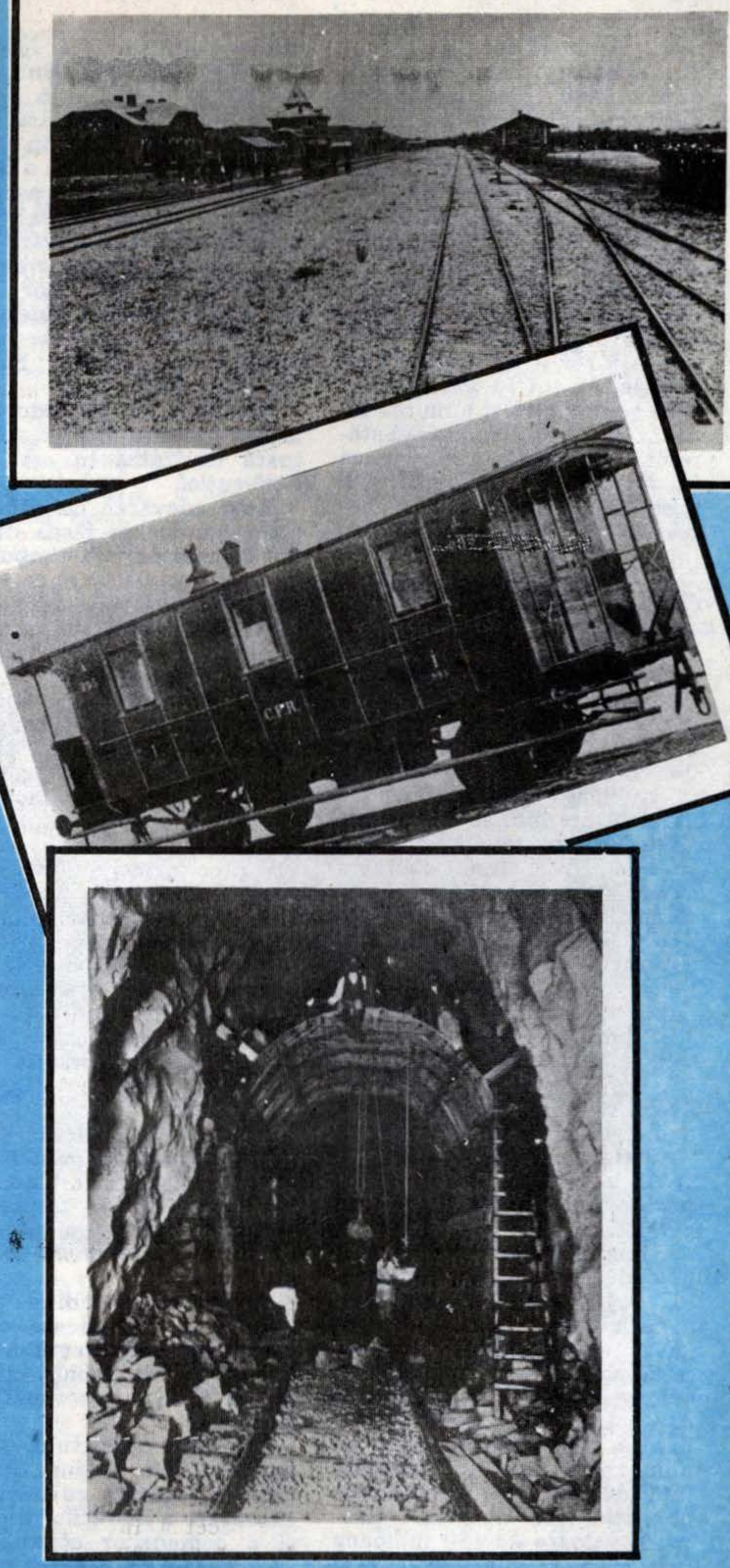

Înzestrarea țării cu o rețea de căi ferate a avut o însemnătate hotărîtoare pentru dezvoltarea economică ulterioară Unirii de la 1859. Printre primele drumuri de fier a fost și cel care lega Pitești de Curtea de Argeș

Vagon de călători fabricat în anul 1869

În construcție, calea ferată Tg. Ocna-Palanca (Biblioteca Academiei R.S. România)

cesiunea Strousberg să înceapă lucrările încă din vara anului 1868, pentru a nu se pierde o campanie de lucru. În nici un caz însă guvernul român nu putea trece la încuviințarea de operațiuni financiare și încă pe piețe străine, prin care el lua anumite angajamente de garanție, fără perfectarea concensiunii și îndeplinirea tuturor formelor legale.

Este iarăși adevărat, deoarece așa reiese din multe acte oficiale, că tot în vara anului 1868 se hotărîse și numirea lui Ambronn drept comisar al statului pe lîngă Concesiunea Strousberg și că acesta primise chiar încuviințarea necesară din partea Ministerului de Finanțe prusian.

Și aici, la urma urmelor, care era rostul acestor evocări, așezate de Ambronn în fruntea primului său raport, în care era ținut să dea socoteală, cu atîta vinovată întîrziere, către guvernul român asupra activității sale în primul an de funcționare? Ca să facă să înțeleagă guvernul român că el, Ambronn, se afla într-o situațiune personală cu totul specială, dată fiind calitatea sa social-profesională — [funcționar la] Prussische Obere Finanz Geheinrat (Consiliul financiar secret prusian) — și bunele sale legături personale cu casa noastră domnitoare?

O inutilă provocare, o totală lipsă de tact și o îngrijorătoare prevestire a celor ce aveau să se petreacă în cursul anului viitor, 1870.

Intrînd apoi în prezentarea operațiunilor financiare întreprinse de Compania Strousberg, de care era direct și personal răspunzător, conform prevederilor precise ale actului de concesiune, Ambronn debuta iarăși prin a comunica guvernului român un fapt ce însemna în fond o flagrantă călcare a concesiunii. Pînă la data raportului, se confecționaseră, cu încuviințarea guvernului român, dar cu o abatere față de actul de concesiune, obligațiuni de cale ferată pentru o valoare de 150 milioane franci, operațiune „executată sub supravegherea și controlul său". Se amintea doar în treacăt și de modesta asistență dată de Winterhalder.

Potrivit dispozițiunilor din actul de concesiune, obligațiunile confecționate fuseseră încredințate lui Ambronn, obligat să le păstreze în condițiuni bine determinate. Ele aveau să fie date în mîna concesionarilor pentru a fi plasate pe piață, „în mod parțial", adică în tranșe succesive, pe măsura înaintării lucrărilor, a comenzilor și livrărilor de materiale și pe baza unor certificate eliberate de inginerul șef von Brandt, aprobate și de Ministerul Lucrărilor Publice din București.

Aceasta era procedura de urmat descrisă și precizată cu toată claritatea în art. 9 al Convenției.

Este adevărat că vînzarea obligațiunilor se făcea de către concesionari la timpul potrivit și socotit de ei ca atare, dar, încă odată [numai] în condițiunile mai sus stabilite ele fiind încredințate lui Ambronn și lui Strousberg pentru a fi vîndute pe măsura executării lucrărilor concesiunii. Numai după împlinirea, în prealabil, a unor anumite condițiuni se putea face vînzarea acestor obligațiuni.

Ambronn, de acord cu dr. Strousberg, încredințase acestuia din urmă totalitatea obligațiunilor pentru suma de 150 milioane franci, așa cum se afirma și în raport, fără ca valoarea liniilor efectuate și a celorlalte condițiuni să corespundă cu certificatele emise de inginerul von Brandt, aprobate și de Ministerul Lucrărilor Publice.

Așadar, o evidentă și patentă călcare a textului convențiunii de concesiune, operațiunea vînzării fiind înfățișată de Ambronn cu multă abilitate și în termeni generali și evazivi.

Aici își găsește obîrșia prima călcare a actului de concesiune practicată cu știrea și cel puțin cu complezența lui Ambronn, după care vor mai urma și altele.

În restul raportului se comunicau informațiuni, date și cifre în legătură cu modul de executare a lucrărilor din țară și a comenzilor efectuate în străinătate. În această privință se poate presupune că Ministerul Lucrărilor Publice era oarecum informat mai dinainte asupra mersului lucrărilor prin inginerul von Brandt și prin propriul său control pe teren, așa că nu era nevoie să primească informațiuni de la Ambronn, aflat la Berlin și sosite de altfel cu atîta întîrziere.

Acest prim raport al lui Ambronn, în care se înfățișau în mod oficial situațiunea și operațiunile financiare ale Concesiunii Strousberg, constituie un document de mare importanță, dezvăluind o stare de lucruri nu numai tristă, dar și profund îngrijorătoare pentru viitor.

Călcarea flagrantă a clauzelor din convențiunea de concesiune cu privire la condițiunile în care urmau să aibă loc plasarea pe piață a obligațiunilor era evidentă. Și totuși, în mod cu totul surprinzător, ministrul de Finanțe A.G. Golescu s-a mărginit în a-i confirma primirea raportului fără să articuleze nici un fel de protestare și fără să ceară nici un fel de explicațiune. Nimic, nimic. Căci este greu de admis sau de presupus ca un om cu mintea ageră, ca aceea a lui A.G. Golescu, să nu-și fi dat seama, de la prim început, de manoperele lui Ambronn.

Chiar Ambronn avea să releveze mai tîrziu, în cursul anului 1870, cînd va intra într-un conflict grav cu guvernul român tocmai pe această chestiune, că el anunțase la timp tot ceea ce făcuse sau patronase, referindu-se între altele și la raportul său din 13/25 octombrie 1869, fără ca guvernul român să fi ridicat vreun protest sau să-l fi tras la răspundere.

Și, desigur, din acest punct de vedere, el avea perfectă dreptate. Atitudinea de totală indiferență, pasivitate și inactivitate în această chestiune arătată de guvernul român este cu totul surprinzătoare chiar dacă s-ar putea găsi unele explicațiuni de o natură ceva mai delicată.

Cînd toate aceste împrejurări vor fi cercetate și analizate de la tribuna Parlamentului ceva mai tîrziu sau vor fi discutate în coloanele ziarelor, se vor aduce aspre și întemeiate învinuiri guvernului și în special lui A.G. Golescu, îndreptățind măsurile de control și de cercetare ce se vor hotărî în primăvara anului 1870.

poșta mi

„NOBILIMEA SĂ NU MAI FIE...“

În legătură cu articolul Vestitul iobag cu numele Horea, COSTIN DOBRE, *din* București, *dorește să cunoască ultimatumul lui Horea, trimis la 11 noiembrie 1784 nobilimii refugiate la Deva. Conținutul revendicărilor, vizînd obiective sociale, ale luptei de clasă (desființarea nobilimii și împărțirea pămînturilor nobiliare) conferă documentului un caracter revoluționar, de veritabil program al răscoalei. Acesta prevedea următoarele:* 1) Nobilul comitat, dimpreună cu toți posesorii și cu toată seminția lor să presteze jurămîntul sub cruce. 2) Nobilimea să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea să capete vreo funcțiune împărătească să trăiască din aceea. 3) Posesorii nobili să părăsească odată pentru totdeauna moșiile nobiliare. 4) Că dînșii nobili încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu. 5) Pămînturile nobilitare să se împărțească între poporul plebeu în conformitate cu ordinul ce-l va da Majestatea Sa Împăratul. Dacă... primiți condițiile aceste, ei *[răsculații]* vă promit pace și în semnul acestei păci dînșii cer să ridicați steaguri albe în prăjini cît se poate mai lungi, atît pe fortăreață, cît și la capetele orașului *[Deva]*, cum și în alte locuri. *vremii, oastea țării era compusă din trupe de* pedestrime, cavalerie, *și* artilerie. *Pedestrimea era formată din unități de pușcași, sulițași, arcași, măciucași și glotași. Artileria (ușoară, grea și de salvă) avea o pondere apreciabilă. Trupele erau compuse, în mare majoritate, din țărani liberi, curteni și boieri cu cetele lor. Din oastea marelui voievod făceau parte și haiduci albanezi, sîrbi, bulgari, înrolați spre a lupta împotriva otomanilor, cotropitori ai țărilor lor.*

Numeric, oastea Țării Românești a evoluat astfel în timpul domniei lui Mihai: 1595 (Călugărenii): cavalerie — 2 000, pedestrime — 10 000-20 000; 1599 (Șelimbăr): cavalerie — 8 000-10 000, pedestrime — 14 000-15 000; 1601: cavalerie — 15 000, pedestrime — 23 000-25 000.

STEAUA DUNĂRII

Aș dori să știu cînd a apărut revista Steaua Dunării, *(nr. 11/1978), ne scrie* CORINA TEODORESCU, *din* Botoșani. *Publicația unionistă* Steaua Dunării, *al cărei director a fost Mihail Kogălniceanu, a apărut la 1 octombrie 1855. Ea își propunea, după cum se sublinia în primul*

PRIMUL AVION INAMIC DOBORÎT

Dintr-o scrisoare sosită mai demult la redacție de la D.D. TĂNĂSESCU, din București, *aflăm cîteva importante amănunte însoțind această fotografie care a surprins un grup de soldați și ofițeri români lîngă resturile primului avion german doborît în România în anii războiului mondial 1916—1918. Fapta de arme s-a petrecut la 9 mai 1917 (data coincide cu a 40-a aniversare a proclamării independenței de stat a României) cînd, în cursul unei recunoașteri, un avion românesc a fost atacat de un avion inamic înzestrat cu două mitraliere. Echipajul românesc (Gonța—Ioanid—Darian) a reușit, la capătul uneia dintre primele lupte aeriene pe cerul patriei, să doboare avionul invadator, în liniile armatei noastre, lîngă Cotofenești.*

OASTEA LUI MIHAI

Cum era alcătuită oastea Țării Românești în timpul lui Mihai Viteazul? *(nr. 5/1975), întreabă* TEODOR DUMITRAȘCU, *din* Craiova. *În vremea domniei marelui voievod, unul dintre strălucitii comandanți militari ai*

număr: de a ține pre publicul român într-o cunoștință lămurită și continuă nu numai despre întîmplările cele mai importante ale zilei, dar totodată și despre spiritul și tendințele marilor luptători. Acest jurnal este *Steaua Dunării Române;* prin urmare, politica sa nu poate să fie decît politica seculară a românilor, politica națională care — spre onoarea publiciștilor noștri — se urmează și se sprijină de întreaga presă românească... cu aceeași neobosită rîvnă și călduros patriotism, politică care se rezumă în aceste cuvinte: autonomia Principatelor, Unirea Principatelor.

Nicolae MINEI

TALON DE PARTICIPARE concursul 1979
magazin istoric *

CONTENTS (Romanian History) **I.M. ŞTEFAN** 1859: The Union of the Romanian Principalities • **L. BORCEA** 1660: The Town of Oradea Stood the Ottoman Siege for 46 Days • **G. TUDORAN** Revolutionary Ştefan Gheorghiu (1879—1914) • **A. CERNATONI** Costache Conachi, a poet and politician (1778—1849) • **M. ANDONE** From the History of the Army Library • *** Geto-Dacian Kings and Chieftains • **C. UCRAIN** Ecaterina Varga (1802—1858) and the Peasant Movements in the Apuseni Mountains • **V. SLĂVESCU, C. MURGESCU** The Strousberg Case

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I.M. ŞTEFAN** 1859: L'union des Principautés Roumaines • **L. BORCEA** 1660: La cité d'Oradea tient le siège otioman pendant 46 jours • **G. TUDORAN** Le révolutionnaire Ştefan Gheorghiu (1879—1914) • **A. CERNATONI** Costache Conachi, poète et homme politique (1778—1849) • **M. ANDONE** La Bibliothèque de l'Armée, pages d'histoire • *** Rois et chefs géto-daces • **C. UCRAIN** Ecaterina Varga (1802—1858) et les mouvements paysans des Monts Apuseni • **V. SLĂVESCU, C. MURGESCU** L'affaire Strousberg

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И.М. ШТЕФАН** 1859: Воссоединение Румынских княжеств • **Л.БОРЧА** 1660: Крепость Орадя сопротивляется 46 дней оттоманской осаде • **ДЖ. ТУДОРАН** Революционер Штефан Георгиу (1879—1914) • **А. ЧЕРНАТОНИ** Костаке Конаки — поэт и политический деятель (1778—1849) • **М. АНДОНЕ** Из истории Библиотеки Армии • *** Гето-дакийские короли и главы • **К.УКРАИН** Екатерина Варга (1802—1858) и крестьянские движения в горах Апусень • **В. СЛЭВЕСКУ, К. МУРДЖЕСКУ** Дело Струсберг

INHALT (Rumänische Geschichte) **I.M. ŞTEFAN** 1859: Die Vereinigung der Rumänischen Fürstentumer • **L. BORCEA** 1660: 46 Tage widerstand die Festung Oradea der türkischen Belagerung • **G. TUDORAN** Der Revolutionär Ştefan Gheorghiu (1879—1914) • **A. CERNATONI** Costache Conachi – Dichter und Politiker (1778—1849) • **M. ANDONE** Geschichtssplitter der Armeebibliothek • *** Geto-dakische Könige und Anführer • **C. UCRAIN** Ecaterina Varga (1802—1858) und die Bauernbewegungen der Apuseni-Gebirge • **V. SLĂVESCU, C. MURGESCU** Die Sache Strousberg

SUMARIO (Historia rumana) **I.M. ŞTEFAN** 1859: La Unión de los Principados Rumanos • **L. BORCEA** 1660: La ciudadela de Oradea resiste 46 días al asalte otomano • **G. TUDORAN** El revolucionario Ştefan Gheorghiu (1879—1914) • **A. CERNATONI** Costache Conachi – poeta y personalidad política (1778—1849) • **M. ANDONE** De la historia de la Biblioteca del Ejército • *** Reyes y jefes godos-dacios • **C. UCRAIN** Ecaterina Varga (1802—1858) y los movimientos campesinos de los Cárpatos Occidentales • **V. SLĂVESCU, C. MURGESCU** El asunto Strousberg

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

istoric magazin

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana-Maria Şerbănescu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" – Bucureşti

42 427

a

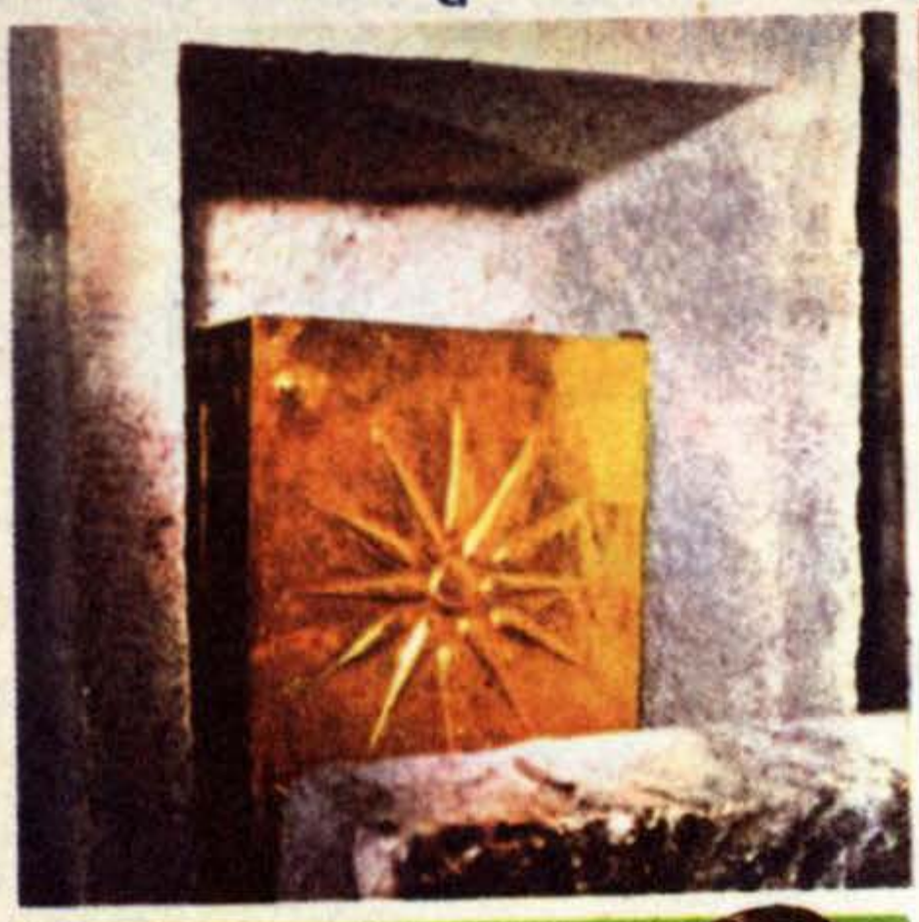

b

c

d